XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer

William Muir'in Siyeri Örnekliğinde

Meryem Beyza Aykaç

XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer

– William Muir'in Siyeri Örnekliğinde –

Meryem Beyza Aykaç

Kitap Adı	:	XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer — William Muir'in Siyeri Örnekliğinde —
Yazar	:	Meryem Beyza Aykaç
ISBN	:	978-975-6497-66-1
SAMER Yayınları	:	35
Editör	:	Prof. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez
Dizgi	:	SAMER
Kapak	:	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2020

Bu kitap, "Sir william Muir'in Siyeri Örnekliğinde 19. Yüzyıl Oryantalizminin Hz. Muhammed'in Hayatına Bakışı" adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayım halidir.

İÇİNDEKİLER

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM —
WILLIAM MUIR'İN, HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİ VE VAHYİN KAYNAKLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

— DÖRDÜNCÜ BÖLÜM —
WILLIAM MUIR'İN HZ. MUHAMMED'İN SİYASÎ VE ASKERÎ FAALİYETLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

— BEŞİNCİ BÖLÜM —
SIR WILLIAM MUIR'İN, HZ. MUHAMMED'İN EVLİLİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

ÖNSÖZ

VII. Yüzyılda İslâm'ın doğuşu ve yayılmasıyla birlikte endişelenen Sasani, Bizans gibi dönemin süper güçleri, İslâm ve Müslümanlar ile karşılaştığında, dinî farklılıklara karşı ciddi boyutta düşmanlık sergilemeye başlamıştır. Özellikle Orta Çağ Hıristiyanları ve Yahudileri, enerjilerini İslâm'ın ve Hz. Muhammed'in yoruma açık yönlerini araştırmaya ve eleştirmeye harcamış; böylelikle İslâm'a ve Kur'an-Sünnet ikilisine nefret ve önyargı oluşturmaya çalışmışlardır. Kilisenin, İslâm'a ve İslâm'ın yayılmasına, "düşman" rolü biçerek engel olma çalışmaları günümüzde de devam etmektedir. Modern Batılı âlimler ise, İslâm'ın ana kaynaklarına ulaşıp, genellikle İslâm ve Hz. Muhammed hakkında ilmî bir disiplinle araştırma yaparak daha iyimser görüşler belirtmişler; Hz. Muhammed'e ve İslâm'ın esaslarına karşı doğru olmayan görüşlerin yayılmasına müsaade etmemişlerdir. Ancak yine de, Oryantalizmin sistemleştiği 19. yüzyılda, Sir William Muir gibi bazı Oryantalistlerin eserlerinde, Orta Çağ'ın kemikleşmiş bazı görüşleri modern disiplin görünümünde varlığını sürdürmektedir. Öyle ki, önyargılı bir teknik ile yapılan araştırmalar ve buna binaen yapılan açıklamalar, İslâm'ı ve İslâm tarihini açıktan eleştirmenin yerini almıştır. Bu çalışmamızda, XIX. yüzyılda yaşamış ve İslam ve Müslümanlar hakkında kaleme aldığı çok sayıda eseri ile bir "oryantalist"; Hindistan'da yürüttüğü çalışmaları ile de bir "misyoner" olarak bilinen Sir William Muir'in, Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili orijinal İslâm tarihi kaynaklarından faydalanarak kaleme aldığı en kapsamlı çalışma olan dört ciltlik *"The Life of Mahomet"* isimli eserinde yer verdiği görüş ve iddialarını ele alıp incelemeye gayret ettik. Onun, İslâm pey-

gamberini hangi açılardan ele aldığını ve bunu yaparken hangi kaynaklardan ne maksatla faydalandığını ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmamızda ayrıca, İslâm dünyasının, kendisini ve rivayetlere yaklaşımını bir oryantalist gözüyle değerlendirerek, onların düşünce ve hedeflerini kavramasına ve kendi kimliğini daha net ve bilimsel bir şekilde ortaya koymasına yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Hıristiyanlar ve Yahudiler, kendi peygamberleri hakkında eleştiri, yüceltme ve saptırma gibi faaliyetlerde bulunmuşlar, onları "ilah makamına" yücelterek hayattan uzaklaştırma amacını gütmüşlerdir. Oryantalistler de, hayatın her yönüne hükmeden bir din olan İslâm hakkında, "dini, ilahî boyutundan insanî boyuta indirgeyip, beşerî bir inanç haline getirmeye" yönelik çalışmalara ve iftiralara imza atmışlar; böylelikle İslam'ın bu misyonuna engel olmayı amaçlamışlardır. Allah (c.c), Kur'an-ı Kerim'in büyük bir kısmında bu iddialara cevaplar vermiş; onların yaptıklarını çeşitli kıyaslamalar yoluyla tashih etmiştir. Bu vahyin takipçileri ve iman edenler olarak bizlerin de, oryantalistlerin, tartışmalı noktalardan girerek, Hz. Muhammed'e ve İslam'a şüphe ve nefret tohumları ekmek amacıyla ortaya koydukları düşüncelerini, Kur'an ve Sünnet'ten ilmi delillerle ortaya koyarak, vahyin yaptığı tashihi yapmayı ve İslam'a ve Hz. Muhammed'e yapılan bu saldırıların batıl olduğunu ortaya koymayı bir görev addetmemiz gerekmektedir. İslâm'ın kimliğe bürünmüş hali ve teorinin pratiğe dönüşmüş hali mesabesindeki Hz. Muhammed'in hayatı olan "siyer" de bu hususta anlayışı geliştirmek için bir başlangıç noktası olmalıdır.

Son olarak, bu çalışmanın yürütülmesi sürecinde değerli vaktini ayırarak desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez'e; her anımda yanımda olan aileme ve çalışmanın yayımını üstlenen SAMER Yayınlarına teşekkürlerimi sunarım.

Meryem Beyza Aykaç
İstanbul-2020

— GİRİŞ —

1. Araştırmanın Konusu:

Oryantalistler, araştırmalarını çoğunlukla İslâm coğrafyasının sosyal konularına yoğunlaştırdıklarından, buralarda yaşayan insanların en önemli ortak noktası olan İslâm diniyle bağlantılı Arapça, Kur'an, Hadis, Tasavvuf, İslâm Tarihi vb. hemen hemen her konuda çalışmalar yapmış ve yorumlarda bulunmuşlardır. Bunlar içerisinde, aynı konuda tamamen zıt görüşler ileri sürenler de olmuştur.

Tam manasıyla tarafsızlık, özellikle sosyal bilimlerde, hiç kimseden beklenemeyecek bir tutumdur. Bununla birlikte bilimsellik, istenen bir husustur. Zira sosyal bir varlık olan insanın içinde yetiştiği ve yaşadığı ortam, çalışma ve yorumlarında ön kabuller olarak kendini gösterse de en azından rivayetleri tahrif etmeden aktarması ve sonrasında bu rivayetlere dair kendi yorumlarını eklemesi şeklinde yapılan bir araştırmanın ve araştırmacının bilimselliğinden söz edilebilir. Çalışmamızda bu usulü takip etme çabası içerisinde olacağız ve Muir'in de bu husustaki usulünü inceleyeceğiz.

Bu çalışmamızda, XIX. yüzyılda yaşamış olan İngiliz Oryantalist Sir William Muir'i Batı'da siyer araştırmalarında ilklerin öncüsü olması nedeniyle başlangıç noktası olarak seçtik. Genel olarak Sir William Muir'in siyere bakışını ortaya koyacağımız çalışmamızda; özelde *"The Life of Mahomet"*

isimli eseri üzerinden Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik öncesi yaşantısına dair aktarılan rivayetlere, peygamberlik olgusuna ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine, Mekke ve Medine dönemlerinde yaşanan olaylara ve diğer Oryantalistlerin de en çok odaklandığı konulardan olan Hz. Muhammed'in evliliklerine dair görüşlerine yer verilecek; bu hususlarda müellifin ne derece isabetli ve tarafsız olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Araştırmanın Önemi:

Allah'ın (c.c) hayatımızı düzenlememiz amacıyla gönderdiği Kur'an-ı Kerim'in aktarıcısı ve yaşamıyla da inananlara öğreticisi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını içeren siyer ilmi, bir yandan Müslümanların hayatları boyunca karşılaştıkları durumlarda bir kıstas ve örnek olurken; diğer yandan Hz. Muhammed'in yaşadığı toplumda bulunan gayrimüslimlerin hayatlarında da derin izler bırakmış ve her daim araştırma konusu olmuştur. Müslümanlar Hz. Muhammed'i yegâne önder olarak kabul etmiş ve gösterdiği yolu izlemeye gayret etmişlerdir. Müslümanlar ile zaman zaman bir araya gelen gayrimüslimler de bu kimsenin hayatına ilgisiz kalamamışlardır. Bu durum her çağda böyle olmuştur. Nitekim günümüzde de oryantalist adı verilen Batılı araştırmacılar bu sahaya ilgi duymuşlar ve geniş bir kitleyi etki altına almışlardır. Bu nedenle Hz. Muhammed'in hayatını inceleyen oryantalistlerin ne derece isabetli görüşler ileri sürdükleri tespit edilmelidir. Çünkü onların bu konuya dair görüşlerinin daha çok "peygamberlik olgusu" hususunda yoğunlaştığı görülmektedir. Oysaki bu husus Müslümanların inanç esaslarında ilk sıralarda yer almaktadır. Bunun sarsılması Müslümanlar kadar, İslâm'a ilgi duyanları da etkileyecektir. Dolayısıyla bu önemli konuda herhangi bir şüpheye mahal bırakmamak için oryantalistlerin birtakım görüş ve iddialarının ciddiye alınarak incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir. Batı'da yapılan çalışmalar genellikle Hz. Muhammed'in peygamberliği, askerî ve siyasî faaliyetleri, çok eşli olması vb. konularda yoğunlaşmış, bu hususlar üzerinden İslâm ve Hz. Muhammed

mahkûm edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, söylenenlerin bilimselliği araştırılmalı; yapılan yorumların arka planındaki amaçlar ortaya konmalı ve ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bu tür araştırmalar, Batılıların düşünce dünyaları kadar, İslâm'a bakış açılarını da deşifre etmemizi sağlayacaktır. Çalışmamız Sir William Muir'in Hz. Muhammed'in hayatına bakışını ortaya koyduğu kadar, onun örnekliğinde bilimsel oryantalizmin ideolojik tarih okumalarının sonuçlarını yansıtması açısından da önem arz etmektedir.

3. Araştırmanın Hedefi:

Hz. Muhammed'in Allah tarafından seçilmiş ve her haliyle örnek bir peygamber olduğu düşüncesi tüm Müslümanlar tarafından kabul edilmektedir. Ancak oryantalistlerin de bu kabule gölge düşürmek ve Müslümanların zihinlerinde şüphe uyandırmanın yanı sıra İslâm'ın yayılmasına engel olmak amacıyla da çalışmalarını yoğunlaştırdıkları bir gerçektir. Bu minvalde, 19. yüzyılda yaşamış bir oryantalist olan Sir William Muir de Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. İsa'yı (a.s.) karşılaştırmış; Hz. Muhammed'in sosyal, siyasî, askerî ve ekonomik birtakım durumlardaki faaliyetlerini eleştirmiş ve aslında örnek alınmaya ve peşinden gidilmeye layık birisi olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Böylelikle İslâm'ı kabullenmekten ziyade Hıristiyanlığa meyledilmesi gerektiğini de zımnen söylemeye çaba sarf etmiştir. İşte bu nedenle Sir William Muir'in, Hz. Muhammed'in hayatına dair yaklaşım ve yorumlarının tespit edilmesi ve bunların İslâm kaynakları ve bilimsellik açısından değerlendirilmesi temel amacımız olmuştur. Bunu yaparken, Sir William Muir'in iddialarının temelsizliğini de ortaya koymaya çalışacağız.

4. Araştırmanın Metodu:

Sir William Muir, Hz. Muhammed'in hayatı hakkında yapmış olduğu detaylı çalışmalarını dört ciltlik *"The Life of Mahomet"* isimli eserinde toplamıştır. Dolayısıyla bu çalışma bizim inceleme konumuz olmuştur.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Sir William Muir'in hayatı ve eserleri üzerinde durulduktan sonra, özelde *"The Life of Mahomet"* isimli eserinde kullanmış olduğu yönteme ve kaynaklara değinilmiştir. İkinci bölümde, Muir'in, Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi hayatına dair rivayetlere yaklaşımı değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, "peygamberlik olgusu" bağlamında Muir'in Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ve mesajının orijinalliği ve kaynakları hususundaki yorum ve iddiaları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, Muir'in Hz. Muhammed'in hayatının çoğunlukla Medine dönemi içerisinde yer alan savaşlar, fetihler, antlaşmalar vb. siyasî ve askerî faaliyetleri hususundaki görüşleri ve yorumları incelenmiştir. Bu bağlamda ister istemez karşıt gruplar bir tasnife tabi tutulmuş ve Kureyş Müşrikleri, Yahudiler ve Hıristiyanlar ile ilişkiler ve karşılıklı faaliyetler ayrı başlıklar altında incelenmiş ve Muir'in daha çok üzerinde durduğu olaylar seçilerek bir sınırlandırmaya gidilmiştir. Çalışmamızın beşinci ve son bölümünde ise, oryantalistler kadar Müslümanların da ilgisini çeken ve her daim üzerinde birtakım yorumlarda bulunulan, Hz. Muhammed'in evlilikleri ve çok eşli olması hususunda Muir'in yorum ve iddiaları ele alınmıştır. Burada da yine konunun bütünü ele alınmayıp; Muir'in üzerinde daha çok durduğu evliliklere yer verilmiştir. Her bölüm sonunda genel bir değerlendirme yapılarak Müslümanların yaygın görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bütün bunlar yapılırken zaman zaman İslâm kaynaklarına müracaat edilmiş, oradaki bilgilerle Muir'in iddiaları karşılaştırılmış ve Muir'in iddiaları bilimsel bir yöntemle analiz edilmeye çalışılmıştır.

4.1. Varsayımlar:

İslâmiyet'in doğuşundan bu yana İslâm dünyasının yanı sıra Batı'da da siyer üzerine (akademik, edebî) araştırmalar yapılmaya ve eserler ortaya konmaya devam etmektedir. İslâm dünyasında siyer konusunda yapılan çalışmaların esas amacı peygamberi tanıyarak İslâm'ı doğru yaşamak iken, oryantalistler ise çoğunlukla siyasî ve dinî birtakım amaçlarla çalışmalar

yapmışlardır. Bu şahıslar, çeşitli olaylar üzerinde durarak kimi zaman bilimsel kimi zaman da taraflı yorum ve tespitlerde bulunmuşlardır. Hz. Muhammed'in hayatına bakışı hakkında çalışma yaptığımız, oryantalizmin sistemleştiği dönemde yaşamış olan Sir William Muir'in de çoğu hususta taraflı davrandığı, ancak kimi zaman farklı İslâmi kaynaklardan gelen rivayetler arasından daha sahih gördüğünü tercih etmek şeklinde bir metot izlediği görülmektedir. Bu da onun her şeye rağmen ciddiye alınması gerektiğini ortaya koymakta olup, "oryantalist" denilerek ön yargı ile bir kenara atılmamasını gerektirmektedir.

4.2. Kapsam ve Sınırlılık:

Çalışmamızın konusunun, İslâmiyet'in doğuşundan itibaren siyer çalışmalarını sürdüren oryantalistler arasından seçtiğimiz Sir William Muir'in Hz. Muhammed'in hayatına ve faaliyetlerine dair görüşlerinden oluştuğunu bir kez daha ifade edelim. Kuşkusuz Muir'in değişik konularda farklı makale ve kitapları da vardır. Ancak biz çalışmamızın konusu olarak onun "The Life of Mahomet" adlı eserini ele aldık. Muir, bu eserinde çoğunlukla Vakıdî'yi kaynak olarak almıştır, biz de ana kaynaklardaki bilgilere mukayeseli bir şekilde yer vermeye çaba sarf ettik. Ancak eserin sonunda yer alan Hz. Muhammed'in kişilik özellikleri hakkındaki bölüme, doğrudan Vakıdî'de yer alan rivayetleri aktardığını ve kendisinin yorumda bulunmadığını belirtmesi nedeniyle yer vermedik. Bu çalışmamızda, araştırmalarımızı Sir William Muir'in *"The Life of Mahomet"* isimli eseri üzerinde yoğunlaştırdık ve bu eser içerisinden de Muir'in en çok görüş bildirdiği konular üzerinde durmaya çalıştık. Çalışmamız, Muir'in Hz. Muhammed'in hayatına bakışının incelenmesi ve araştırmamızın varsayımları ile sınırlı tutulacaktır.

— BİRİNCİ BÖLÜM —

ORYANTALİZM ve WILLIAM MUIR

A. Oryantalizme Genel Bir Bakış

Bu bölümde, Oryantalizmin genel gelişim özelliklerine kısaca değineceğiz ve geniş kapsamlı bu alan içerisinden İslâm dini ve coğrafyası hususunda araştırma yapan kısmını konu edineceğiz. Oryantalizm kavramı, güneşin doğduğu yönü ve coğrafi bölge olarak da Doğu'yu ifade eden Latince "Oriri (doğmak)" kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin, Osmanlı'da "şarka ait" anlamında ilk kez Ahmet Mithat Efendi tarafından yazılı bir kaynakta kullanıldığı kayıtlara geçmiştir.[1] Oryantalizm, Yakın, Orta ve Uzak Doğu milletlerini kültürel, dilsel, dinsel ve siyasî açılardan incelemeye tabi tutan Batı merkezli bir araştırma çabası olup, bu çaba uğruna düzenlenen çeşitli ilmi tetkiklerin bütününe verilen bir isimdir. Tüm bu alanlarda teorik ve pratik çalışmalar yapan kişiye de oryantalist/şarkiyatçı/müsteşrik denilmektedir. Bu kavram genellikle şu şekilde tanımlanmıştır:

"Oryantalizm, basitçe ifade etmek istersek, garbın şark âlemi ile alakadar olarak onu tanımak için açtığı bir ilim yoludur diyebiliriz. Fakat bu eksik

---

[1] Murat Ak, "Doğu-Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi'nin Batı'yı Tanıma Çabasına Bir Bakış", *Marife Dergisi*, Konya 2006, Yıl: 6, Sy. III, s. 247-267.

bir tariftir.[2] Şimdiki oryantalizm, Şark'ın dili, dini, kültürü, tarihi, coğrafyası, etnografyası, edebiyatı ve sanatı hakkında mahalli kaynaklardan çıkarılan bilgilerden teşekkül eden organik bir bütündür.[3]"

"Oryantalizm, din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyettir."[4]

Bilindiği gibi Batı'nın Doğu ile ilgisi ve ilişkileri çok eskiye dayanmakla birlikte[5], oryantalizmin akademik bir disiplin olarak kurumsallaşması 18. yüzyılın son çeyreği ve 19. yüzyılda gerçekleşmiştir.[6]Bununla birlikte, oryantalizmin doğduğundaki hali ile günümüzdeki hali arasında ciddi farklar olduğu aşikârdır. Dolayısıyla zaman içerisindeki gelişim amaçlarına ve evrelerine göz atmakta fayda vardır. Bu hususla ilgilenenler büyük çoğunlukla oryantalizm'in doğuşunda ve gelişmesinde Batı'nın İslâm'ı karalama çabasının önemli rolü olduğunu belirtirler. Oysa başlangıçta durum hiç de öyle değildi. Daha açıklayıcı olması açısından Batı'yı oryantalizme sevk eden amaçları dört başlık altında inceleyebiliriz:

1. Hayranlık ve Merak

9. ve 10. yüzyıllarda İslâm medeniyeti en parlak devirlerini yaşıyordu. Dolayısıyla, her ne kadar kurumsal oryantalizm aşamasına henüz geçilmemiş olsa da, Avrupa'nın Müslüman Doğu'ya ilgisinin nedeni, pek çok bölgenin egemeni olan bu güçlü medeniyete hayranlık duyması ve onun dinini

---

[2] "Mukaddime", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, c. I, I.
[3] *A.g.e.*, c. I, XII.
[4] Yücel Bulut, "Oryantalizm", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2007, c. XXXIII, s. 428.
[5] İsmail Cerrahoğlu, Oryantalizm'in başlangıç tarihini Haçlı seferlerinin başlangıcına (11. yy) kadar dayandırmaktadır. (İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm: Batıda Kur'an ve Kur'an Çalışmaları Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1989, Sy. XXXI, s. 96.)
[6] Yücel Bulut, "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler" Marife Dergisi, Konya 2002, Sy. III, s. 28.

merak etmesiydi. Elbette ki bu ilgileri İslâm'ı benimsemek için değil, Hıristiyanları bu dine kapılmaktan uzak tutmak içindir.[7]

2. Düşünsel Etkilenim

12. yüzyıldan sonra Fârâbî, İbn Sînâ, Gazâlî gibi önemli İslâm düşünürlerinin eserleri Latince'ye tercüme edilmiş, Aristoculuk düşüncesi de Müslüman Doğu'ya ilgiyi arttıran önemli etkenlerden birisi olmuştur. Hatta bu dönemde Batı'da İslâm düşünürlerinin etkisiyle bazı akımlar da gelişmiştir. Yine bu dönemde yapılan çalışmaların bazısı İslâm'ı objektif olarak anlamaya yönelik olsa da, çoğu İslâm ile mücadele amacını taşımaktadır.[8]

3. Yayılmacılık

13. yüzyılda Hıristiyanlığın Doğu'ya yayılması amacıyla Papalık tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde çeşitli başkent ve şehirlerde Arapça başta olmak üzere Doğu dillerinde eğitim verilecek kürsüler açılmıştır.[9]

1312 yılında toplanan Viyana Konsilinde de Arapça'nın beş Avrupa ülkesinde öğretilmesi kararı alınmıştır.[10] Bu artık sadece çeviri faaliyetleri için değil, Müslümanlarla pratik ilişkiler kurabilmek için de gerekliydi. Müslümanları Hıristiyanlaştırma çabalarının başarılı olması için bunu son derece gerekli görmekteydiler.

---

[7] Nuriye Özsoy, *Der Islam Dergisinde Yayımlanan 112. El-İhlas Suresiyle İlgili Makaleler Örnekliğinde Oryantalistik Kur'an Araştırmalarının Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 12.

[8] Mahmud Hamdi Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması*, (trc. Abdülaziz Hatip), Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006, s. 28.

[9] Edward Said, *Şarkiyatçılık,* (çev. Berna Ülner), Metis Yayınları, İstanbul 2013, s. 59.

[10] M. Hamdi Zakzûk, *a.g.e.*, s. 31.

4. Siyasî ve Ticarî

Başlangıçta oryantalist çalışmalara ilgi gösterilmesi kültürel ve dinî amaçlı olsa da; zamanla bu durum siyasî ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda gelişme göstermiştir. 18. yüzyılda Fransız Devrimi'nin ardından kurulan Yaşayan Şark Dilleri Okulu'nun amacı, yönetmeliğindeki ilk maddede, "Politika ve ticaret için faydası düşünülen, yaşayan halk dillerini öğrenme hususunda kurulmuş bir halk okulu"[11] şeklinde belirtilmektedir.

Kurumsal oryantalizm öncesi oryantalistik düşünceyi bu şekilde taksim ettikten sonra, kurumsal oryantalizmin tarihsel gelişimini ise klasik, modern ve post-modern oryantalizm olmak üzere üç döneme ayırabiliriz.[12]

a. Klasik Oryantalizm: (12-18. yüzyıl)

Pek çok bölgede etkin olan İslâm kültür ve medeniyetinin incelenmesi ve tercüme (başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, klasik eserler ve çeşitli ilim dallarından kitapların tercüme edilmesi) faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ile ön plana çıkan ilk evreye[13] "erken dönem klasik oryantalizm"; ve zamanla kaynakların çeşitlenmesiyle birlikte hadis ve siyer alanına duyulan ilginin artması ile ortaya çıkan ikinci evreye ise, "geç dönem klasik oryantalizm" adı verilmiştir.

Bu dönemde yapılan çalışmalarda çoğunlukla İslâm, Hıristiyanlığın bir yorumu olarak veya Hıristiyanlıktan türeyen bir akım olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin Aziz Pierre, bu alandaki çalışmalarının amacını şu şekilde aktarmaktadır:

---

11 İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm: Batı'da Kur'an ve Kur'an Çalışmaları Üzerine Araştırmalar", s.103.

12 Ahmet Davutoğlu, "Batıdaki İslâm Çalışmaları Üzerine", *Marife Dergisi*, Oryantalizm Özel Sayısı, Konya 2002, s. 42-43.

13 M. Hamdi Zakzûk, *a.g.e.*, s. 25.

"Bununla Müslümanları Hıristiyanlaştırmak mümkün olmasa bile, alimin görevi, basit meselelerle kolayca susturulup mahcup edilebilen güçsüz din kardeşlerine en azından destek olmaktır."[14]

b. Modern Oryantalizm: (18-19. yüzyıl)

Modern oryantalizm, İslâm dinine dair araştırmalarda kullanılan yöntemin daha bilimsel bir hale geldiği, kolonileşme faaliyetlerinin fikrî tohumlarının atıldığı, çeşitli oryantalistlerin devletleri adına farklı doğu ülkelerinde siyasî ve askerî görevler üstlendiği, dolayısıyla oryantalizm çalışmalarının saf bilimsel amacını çok gerilerde bırakıp misyonerliğin de ötesinde sömürgeciliğin temeli haline geldiği bir dönemi ifade etmektedir.[15] Ayrıca "ansiklopedik oryantalizm" olarak da nitelendirilen bu dönemde, 50 yıl gibi kısa bir süre içerisinde Ortadoğu'ya dair 60.000'e yakın eser kaleme alınmıştır.[16]

Oryantalizm'in asıl yükselişi 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın sonunda İslâmî araştırmalar, genel oryantalizm içerisinde özel bir uzmanlık alanı halini almıştır. İlk önemli oryantalist merkezlerden olan *Oriental Society, Royal Asiatic Society ve American Oriental Society* bu dönemde kurulmuş; çeşitli milletlerarası kongreler düzenlemiştir.[17] Bu tarihlerden (1823) itibaren oryantalist araştırmaların siyasî alanda yoğunlaşmasında çeşitli Avrupa ülkelerinin temsilcilerinin Fas, Mısır, Hindistan, Endonezya vb. Doğu ülkelerindeki görevleri sırasında vuku bulan konjonktürel durum da etkili olmuştur.[18] Sömürge karşıtı ayaklanmaların başladığı sıralarda ise oryantalistler çalışmalarını bu ayaklanmaların nedenlerini araştırmaya yoğunlaştırmışlar-

---

14 *A.g.e.,* s. 29.

15 Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizm'i Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine", *İslâmiyat,* Yıl: 3, Sy. I, Ankara 2000, s. 27-29.

16 Edward Said, Şarkiyatçılık, s. 218.

17 Cemil Hakyemez, "Oryantalistlere Göre Hz. Muhammed", *İslâmi İlimler Dergisi*, Ankara 2006, Yıl: 1, Sy. I/Bahar s. 163.

18 Mehmet Görmez, "a.g.m.", s. 27-29.

dır.[19] Böylelikle bu bilgilerden istifade ederek hâkimiyetlerini sürdürme ve kalıcı hale getirmeye çaba sarf etmişlerdir.

Burada üzerinde durulması gereken hususlardan biri de şudur: Hıristiyanlığın, tüm parçaları kapsayan dört başı mamur bir cemaat oluşturması ve dolayısıyla din olarak neye Hıristiyanlık denildiğinin sınırlarının kesinleşmesi ile akademik anlamda oryantalizm'in ortaya çıkışı tarihsel açıdan kesişmektedir. Bu durum da Hıristiyanlığı yayma (misyonerlik) faaliyetleri için oryantalizm gibi bir yapıya ihtiyaç duyulduğu izlenimi uyandırmaktadır.[20] Bir başka ifade ile oryantalizm düşüncesi aslında, Hıristiyanlığın, iç bütünlüğünü kurduktan sonra yayılmak amacıyla ihtiyaç duyduğu bir argüman olması hasebiyle üretilmiş bir alandır.

c. Post-modern Oryantalizm: (20. yüzyıldan günümüze)

20. yüzyılın son çeyreğinde İslâm'ın çeşitli olumsuzluklar nedeniyle yeniden merak konusu olması neticesinde gelişen süreçtir. Bu dönemde, yalnızca dilbilimsel ve felsefi çalışmalarla problemlerin çözülemeyeceğinin farkına varılmış; sosyoloji, siyaset, iktisat vb. ilimlere daha çok önem verilmiştir.[21]

Oryantalizm'in, akademik bir yapıya kavuştuktan sonra, gerek yöntem ve gerekse bilinç açısından bilime sağladığı katkılar yadsınamaz. Ancak yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız üzere, oryantalizmin tek bir tipi ve tek bir hedefi olmadığı gibi, ortaya koyduğu hedeflerin de çoğunlukla bu bilimsel yöntemlere uyduğu söylenemez. Hal böyle olunca, onların kullandığı yöntemin anlaşılması, hatta bu usullerden istifade edilmesi kadar, yaptıkları çalışmaların hedefi, ortaya konulan mevzular ve varılan sonuçların da en az onların kullandığı usullerin kullanılması yoluyla test edilmesi gerekmekte-

[19] Ahmet Davutoğlu, "a.g.m.", s. 43. ; Mehmet Görmez, "a.g.m.", s. 21.
[20] Hilmi Yavuz, *Modernleşme, Oryantalizm ve İslâm*, Boyut Kitapları, İstanbul 1988, s. 56.
[21] M. Hamdi Zakzûk, *a.g.e.*, s. 49-52.

dir. En az bunun kadar önemli olan bir başka husus ise, onların bu çalışmaya yönelmesinde etkili olan sebeplerin ortaya konmasıdır.

Tüm bu bilgilerin ardından şunu belirtmemiz gerekmektedir ki, oryantalizm'in Doğu ve İslâm hakkındaki çalışmalarının başlangıcı çok eski tarihlere kadar götürülebilse de; Hz. Muhammed'in hayatı hususundaki çalışmaları 18-19. yüzyıllara dayanmaktadır.[22] Bu alandaki çalışmalar sömürge faaliyetlerinin artmasıyla kendini göstermeye başlamış gibi görünse de; Hindistan'da yürüttüğü siyasî görevlerinin yanında aynı zamanda koyu bir Misyoner olan Sir William Muir örneğinde olduğu gibi, Hz. Muhammed'in hayatına daha ziyade dinî amaçlarla yaklaşıldığı görülmektedir. Sonuç olarak oryantalizm, sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetlerine veri sağlayan bir unsur olarak kendisini göstermektedir.

Keza bu dönemde, yani 19. yüzyılda kaleme alınan çoğu eserde, İslâm ve Hz. Muhammed dinî boyutun ötesinde, tam anlamıyla toplumsal bir reformcu ve reform malzemesi olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla siyasî birer malzeme olarak kullanılmaktadır. Bu konuda her şeyden önce dikkatlerin Hz. Muhammed'in hayatına çevrildiği ve onun hakkında olumsuz bir imaj çizilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu düşünüşün neticesinde, Hz. Muhammed'e yeni bir din ortaya koymaya çalışan günahkâr bir müteşebbis; İslâm'a ise "Muhammedîlik" şeklinde bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Oryantalizm ile ilgili vermiş olduğumuz bu kısa malumattan sonra çalışmamızın konusu olan Sir William Muir ve düşüncelerine geçebiliriz. Önce Sir William Muir'in hayatına yer verecek; daha sonra eserinde yer verdiği Hz. Muhammed hakkındaki fikirlerine yoğunlaşacağız.

[22] Mehmet Görmez, "a.g.m.", s. 14.

B. Sir William Muir'in Hayatı ve Eserleri

Sir William Muir, 27 Nisan 1819 tarihinde İskoçya'nın Glasgow şehrinde doğmuştur. Sırasıyla Kilmarnock akademisi, Haileybury koleji[23] ve Edinburg Üniversitesinde eğitim görmüştür. İngilizlerin ve daha çok Hıristiyanların ırksal ve kültürel üstünlüğe sahip olduğu düşüncesini de bu okulların İngiliz kilisesine ve İngiliz Doğu Hindistan şirketine bağlı olması dolayısıyla eğitimleri sırasında kazanmıştır.

Henüz üniversiteden mezun olmadan, amcası Sir James Shaw vasıtasıyla yazarlık yaparak çalışmaya başladığı İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin (EIC), 1837 yılından itibaren otuz dokuz yıl süreyle, küçük-büyük çeşitli yönetim kademelerinde görev yapmıştır. Şirketin siyasî statüsünün iptalinden sonra da yeni kurulan Hindistan Genel Valiliği hükümetinin Dışişleri Bakanlığı'nda ve koloninin Kuzeybatı eyaletinin başkan yardımcılığında bulunmuştur.[24]

1865'te Hindistan hükümetinde dış işleri bakanı olarak göreve başlayan Muir, 1867 yılında şövalye unvanına (KCSI) layık görülmüş ve Kuzeybatı eyaletine vali yardımcısı olmuştur. 1874 yılında finans memuru olarak Londra'da yer alan Hindistan konseyinin bir üyesi olmuştur. Bu konseye üye olması onun kariyerinin zirvesi olarak addedilmiştir.

1876'da emekliye ayrılmış, ancak emekli olmasına rağmen İngiliz hükümetinin Hindistan İşleri Bakanı Lord Salisbury'nin daveti ile Londra'daki Hindistan Konseyi'ne dâhil edilmiştir. Bu süreçte doğu dilleri hakkında bilgilerini geliştirmiş ve uzmanlaşmıştır. Bir yandan da Hindistan'da İngiliz politikasını şekillendirmeye ve yaymaya devam etmiştir. Bu arada 1884 yı-

---

[23] Haileybury kolejinin eğitim mottosu, "Tanrıdan kork, Krala bağlı kal!" şeklindedir.

[24] Christine Woodhead, "Muir, William", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006. c. XXXI, s. 94.; George Smith, "Muir, William", *Dictionary of National Biography*, Oxford, UK: Oxford University Press, 1912, c. II, s. 659-661.; "William Muir." ; *New World Encyclopedia,* (çevrimiçi)<http://www.newworldencyclopedia.org/p/index.php?title=William_Muir&oldid=985644 5 Aralık 2017,

lında Royal Asiatic Society'nin başkanlığına ve Edinburg Üniversitesi rektörlüğüne (1885-1903) seçilmiştir. 1903 yılında ikinci ve son kez emekliye ayrılmıştır.[25]

Muir, 11 Temmuz 1905'te öldüğünde ilmi çalışmalarından dolayı biri altın madalya olmak üzere çeşitli ödüller almış; Cambridge, Edinburg, Glasgow, Oxford ve Bologna üniversiteleri tarafından "şeref doktoru" unvanına layık görülmüş ve Edinburg Üniversitesi'nde adına Arap ve İslâm Araştırmaları Enstitüsü (IAIS) açılmış bulunuyordu.[26]

Hindistan'daki görevi sırasında otoriter bir tavır sergileyen Muir, buna rağmen hiçbir zaman sömürme ve mal biriktirme hevesinde olmamış; daha çok Hindistan'a faydalı olmaya çalışmıştır. Bir devlet memuru olarak da İngiliz sömürge imparatorluğunun perspektiflerini paylaşmada ve şekillendirmede, her daim önemli görevler üstlenerek, önemli bir parçası olmuştur.[27]

Asıl uzmanlık alanı, ağabeyi John Muir gibi Sanskrit dili ve edebiyatı olan, onunla birlikte 1862 yılında Edinburg Üniversitesi'nde bu dalın kürsüsünü kuran ve Kraliçe Victoria'nın Hintçe öğrenmesine yardım eden Muir, kendini daha çok Arap ve İslâm araştırmalarına vermiş ve asıl ününü bu alanda kazanmıştır. Ancak eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, onun bu alana yönelmesindeki asıl sebebi; ilim tutkusundan çok, gerek üst düzeylerde görev yaptığı İngiliz sömürge idaresinin politikasına, gerekse dindar kişiliğiyle aktif biçimde katıldığı misyonerlik faaliyetlerine destek sağlamaktır. [28]

Muir, resmî görevlerinin ve ilmî meşguliyetlerinin yanında eğitim faaliyetleriyle de ilgilenmiş ve Allahabad'daki Muir Koleji ve Üniversitesi başta olmak üzere Hindistan'ın birçok yerinde Hıristiyan eğitimi veren okullar

---

[25]Christine Woodhead, "Muir", *DİA*, İstanbul 2006,c. XXXI, s. 94.
[26] Christine Woodhead, "a.g.m.", a.y.
[27] Alan Guenther, "a.g.m", s. 45.
[28] Christine Woodhead, "a.g.m", a.y.

açmış;[29] kendi kütüphanesindeki el yazması kaynakları Hindistan Devlet Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. "Kuzey Hindistan Hıristiyan Risale ve Kitap Topluluğu"nu kurmuş ve on dört yıl başkanlığını yapmıştır.[30]

Muir, Allahabad'daki kilisede görevli olan rahibin bulunmadığı zamanlarda Pazar Okulu'nda dersler vermiş; bir süre sonra bu çalışmalarını daha rahat gerçekleştirebilmek için Allahabad yakınlarında bir köyde Hıristiyanlar için bir yerleşim yeri kurmuştur. Bu yerleşim yerine Muir'in onuruna, "Muirabad" adı verilmiştir.[31]

Sir William Muir, büyük halk kitlelerinin eğitilmesi için ciddi çaba sarf etmiş ve düşünce özgürlüğüne önem vermiştir. Tüm bunların yanı sıra, hoşuna giden ve gitmeyen şeylere karşı görüşlerini çekinmeden dile getiren Muir, İngiltere'de dahi kadınların eğitiminin oldukça sınırlı seviyede olduğu bir dönemde, konuşmalarında sık sık kadınların eğitiminin öneminden ve yararlarından bahsetmiştir[32]. Muir, Farsçayı İngilizcenin yanında resmi eğitim dili olarak yeniden canlandırmak için de çalışmalar yapmış ancak başarılı olamamıştır.

Kuşkusuz o dönemde Muir dışında bazı insanlar da bu bölgede bulunmaktaydılar. Bunlardan birisi olan Aloys Sprenger, Delhi Koleji'nde eğitim vermek için Hindistan'da bulunduğu sıralarda İbn Hişam, Vakıdî, İbn Sa'd ve Taberî gibi pek çok ilk dönem Müslüman tarihçinin el yazması eserlerinin birer kopyasına ulaşma imkânı bulmuştur. Bunlardan faydalanarak 1851 yılında Hz. Muhammed'in hayatını İngilizce olarak yayınlamıştır.[33] Ondan etkilenen Muir de aynı kaynaklardan istifade ederek Hz. Muhammed'in bir

---

29 "A.g.m", a.y.

30 Alan Guenther, "Interaction of Sir Sayyid Ahmad Khān and Sir William Muir on Hadīth Literature", *The Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888*, McGill University, Montreal 1997, s. 51.

31 Alan Guenther, *a.g.e.,* a.y.

32 William Muir, *Addresses made in the north-west provinces*, Governmental Central Branch Press, Simla, INDIA 1876.

33 Aloys Sprenger, *The Life of Mohammad, from Original Sources*, Presbyterian Mission Press, Allahabad 1851.

biyografisini yazmıştır. Bilgi eksiklikleri ve olası yanlışlıklardan dolayı da peşinen özür dilemiş, bunun Agra'daki resmi görevi ve ayaklanmalar nedeniyle pek çok kaynağa ulaşamamasından dolayı olabileceğini belirtmiştir.[34]

Hadis ve Hz. Muhammed'in hayatı alanlarındaki Batılı çalışmalarda, 20. yüzyıl ortalarında Muir'in çalışmaları genellikle göz ardı edilmiştir. Oysa o sadece Müslümanlara ait Arapça ana kaynakları kullanarak İngilizce kaleme alınan Hz. Muhammed'in hayatına dair ilk eseri ortaya koymakla kalmamış; aynı zamanda kapsamlı bir hadis tenkit yöntemini de formüle etmiş, tarihsel açıdan değerlendirerek mantık çerçevesinde sahih hadisleri zayıf ve uydurma olanlardan ayırmanın yollarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu konular takdir de toplamıştır. Nitekim onun hakkında William Montgomery Watt, "Müslüman kaynaklarını ve rivayetleri detaylıca inceleyip, eleştirmeden bırakmayan bir âlim" yorumunu yapmıştır.[35] İslâm tarihinde hâlâ ne zaman olduğu kesin olarak belirlenemeyen olaylar hakkında yapmış olduğu mantıksal çıkarımlarla olayların tarihini belirleme çalışmaları da onun birer yorumudur. Bu çalışmalar, Muir'i Batı'da vazgeçilmez kıldığı gibi, İslâm Tarihçileri için de oldukça önemli ve faydalıdır. Nitekim 20. yüzyılın önemli Batılı âlimleri, hâlâ Muir'in Hz. Muhammed ve Halifeler hakkında yazdığı eserlerin yerine geçebilecek bir eser olmadığını söylemektedirler.[36]

Avrupalı oryantalistlerin çoğunun aksine Muir, Müslümanları uzaktan ve dışarıdan bir gözle araştırmak yerine onlarla etkileşim içerisinde yaşamış ve İslâmî alanda çalışmalarını bu bağlamda yoğunlaştırmıştır.[37] Bir yandan Müslümanlarla samimi arkadaşlıklar kurup, İslâm kültürüne ilgi duyarken; diğer yandan bu dinde kayda değer bir şeyler olduğuna inanmadığı da görülmektedir. O, İslâm'ı, mağlup edilmesi gereken bir düşman olarak gör-

---

[34] Sir William Muir, *The Life of Mahomet: and History of Islam, to the Era of the Hegira,* London Cornhill, 1858, c. I, iv.

[35] W. Montgomery Watt, *Muhammad: Prophet and Statesman,* UK: Oxford University Press, London 1961,
s. 244.

[36] Albert Habib Hourani, *Europe and the Middle East,* UK: Macmillan Press, London 1980, s. 34.

[37] Alan Guenther, *a.g.e,* s. 46.

mektedir. İlmi eserlerinin yanı sıra, (Hıristiyanlığı) savunmacı ve misyonerce risaleler de kaleme almıştır. Bu türden eserlerinde, tek doğru inancın kendi inancı olduğuna inandığı açıkça görülmektedir.

Evanjelik bir Hıristiyan olan Muir, Hz. Muhammed'in, Hz. İsa'nın yerine geçebilecek ve onun ilahlığını ortadan kaldırabilecek bir peygamber olabileceğini kabul etmediği gibi; onun Allah'tan İncil'in yerine geçebilecek bir vahiy getirdiğine de inanmamıştır. Ona göre İslâm'ın yayılması sadece ve tamamen insan kaynaklı sözlerle olmuştur; bu nedenle de hadislerde veya rivayetlerde yer alan bazı olağanüstü öğeleri akla uygun hale getirme çabasına girişmiştir. Bu durum da onun özellikle Hıristiyanlık dışı anlatılardaki mucizeleri seçerek eleştirmesine ve reddetmesine yol açmış, objektifliğini de bu yönüyle ortadan kaldırmakta etkili olmuştur. Eserlerinin çoğunda, gerek konu seçiminde gerek işleyiş tarzında onun Evanjelik dinî inanışının etkileri, sömürge rejimine bağlı bir devlet memuru olmasının etkilerine nazaran, daha bariz bir şekilde görülmektedir.

Norman Daniel'e göre, "Sir William Muir üç ayrı dünyayı bir araya getirmiştir; ilim, yönetim ve misyonerlik."[38] Nitekim Muir, bir süre Hindistan'daki Kilise Misyonerler Topluluğunun da (CMS) başkan yardımcılığını yapmıştır.

"Oryantalist" terimi Muir için tek başına yeterli ve uygun değildir; çünkü modern oryantalizmde Doğu'nun eskiden kullandığı terimleri yargılama ve Hıristiyan doğaüstücülüğüne göre bir laikleştirme, yeniden düzenleme ve iyileştirme çabası vardır. Muir ise daha çok "erken dönem oryantalisti" (pre-orientalist) olarak tanımlanabilir. O, eski ve ana kaynaklara gitmek, hatta Hindistan'da olduğu gibi "Doğu" ile iç içe yaşayarak onu anlamlandırmaya çalışmak suretiyle son dönem oryantalistlerinden ciddi anlamda ayrılmıştır.[39]

---

[38] Alan Guenther, *a.g.e.,* s. 46.
[39] Alan Guenther, *a.g.e.*, a.y.

1. Eserleri[40]

1. *The Life of Mahomet* (I-IV, Londra 1858-1861)

İbn Hişam, Vakıdî, Taberi gibi kaynaklara dayanarak ve kısmen Aloys Sprenger'in *Life of Muhammad* isimli eserinin etkisi altında kalarak yazılan bu eser, 19. yüzyılda Batı'da Hz. Muhammed hakkında yapılan en hacimli çalışma (dört cilt) olması yanında, Arapça kaynaklar kullanılarak İngilizce telif edilen ilk çalışmalardan biri olma özelliğine de sahiptir.

Orta Çağ Avrupası'nda siyer alanında ortaya konmuş olan polemik ve nefret dolu söylem ve yayınlardan büyük ölçüde farklılık göstermesine rağmen; müellifinin Hıristiyanlığın hakiki bir din olduğuna inanması nedeniyle, Hz. Muhammed hakkında yer yer saldırgan bir üsluba da sahiptir. Yazar, eserini, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin uydurma ve kendisine nazil olduğunu söylediği vahyin bilinçaltından gelen şeyler olduğu esasına dayandırmıştır. Müellifin "*Sources for the Biography of Mahomet – the Coran and Tradition*" adlı çalışması da kitabın giriş kısmında yayımlanmıştır.

2. *Annals of the Early Caliphate* (Londra 1883).

The Life of Mahomet isimli eserinin devamı niteliğindedir. Hulefâ-yi Râşidîn ve Kerbela Vakası'na (61/680) kadar Emevî dönemlerini kapsar. Eserin ikinci baskısı, *The Caliphate: Its Rise, Decline and Fall* adıyla (Londra 1891) Emevî ve Abbasî halifelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş olarak ortaya konmuştur. Her iki baskı için de kullanılan ana kaynaklar Taberî ve İbnü'l-Esir ile Gustav Weil'in *Geschichte der Chalifen*'idir.

Muir, bu çalışmasında Hıristiyanlığın aksine İslâm'ın değişime kapalı olduğu, insanlığın gelişmesine uyum sağlayacak esnek bir yapısının bulunmadığı, toplumu yüceltecek ve sosyal hayatı arındırıp yönlendirecek bir

[40] Alan Guenther, *a.g.e.*, s. 51-53. ; Christine Woodhead, "Muir", *DİA*, İstanbul 2006, c. XXXI, s. 94. ; Avril A. Powell, "Muir, William.", *Dictionary of National Biography*, New York 1912, c. II, s. 659-661.

özellik taşımadığı ve özgürlük kavramını tanımadığı gibi iddialara yer vermektedir.

3. *The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt 1260-1517* (Londra 1896).

Eser, Haçlılar ve Eyyûbiler'den bahsettikten sonra ilk dönem Memlük idarecileri üzerine kaleme alınmış geniş bir girişin ardından ayrıntılı biçimde Baybars dönemiyle başlar. Bu eserde de Makrizi, Ebû'l-Mehâsin, İbn Tağriberdî ve İbn İyas ile birlikte yine Gustav Weil'in *Geschichte der Chalifen*'i ana kaynaktır.

4. *The Coran, and the Testimony it Bears to the Holy Scriptures* (Agra 1856)

Muir bu eserinde, bazı Kur'an ayetlerinin ve tefsir kaynaklarının Hıristiyan vahyini teyit ettiğini göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Kur'an'ın kutsal kitapların en zor anlaşılanı olduğunu söylemekte, en azından bazı bölümlerinin Hz. Muhammed tarafından yazıldığını iddia etmektedir.

5. *The Apology of al-Kindî* (Londra 1882-1887)

Muir, meşhur İslâm filozofu Kindî tarafından 830 yılında kaleme alınmış olan *"el-Kindî'nin Savunması"* adlı bu eseri, Hıristiyan inancının yararı için kullanacak olan kişilerin hizmetine sunmak amacıyla İngilizce'ye çevirmiş ve bunu İslâm'a karşı Hıristiyanlığın öğretilerini savunma metni olarak yorumlamıştır.

6. *The Mohammedan Controversy* (Londra 1897)

Muir'in bu çalışması, Kraliçe Victoria döneminde çıkan *"Calcutta Review"* isimli dergide farklı zamanlarda yayınlanan beş ayrı makalesinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu makaleler; *The Mohammedan Controversy* (1845), *Biographies of Mohammed* (1852), *Sprenger on the Sources and Growth of Moslem Tradition* (1868), *The Indian Liturgy*(1850), *The Freer and More Varied Use of the Psalms in Our Churches* (1887)'den oluşmakta olup, değişik konuları içermektedir.

7. *Extracts from the Coran, in the Original, with English Rendering* (Londra 1880)

Muir bu eserinde, Kur'an ayetlerinden bölümler seçerek Müslümanların düşünce ve inanç sistemindeki farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır. O, bu ayetler üzerinden Müslümanların, Kur'an'ın gerçekten Allah'tan geldiğine nasıl sorgusuzca inanabildiklerine anlam veremediğini her fırsatta dile getirmektedir.

8. *The Coran: Its Composition and Teaching* (1878)

Muir bu eserinde, kendi ifadesiyle "Hz. Muhammed tarafından aktarılan Kur'an'ın özellikleri ve öğretileri üzerinde durmuş", Kur'an'ın Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitaplarına olan şahitliğine, tedrici olarak indirilmesine ve nüzul ortamında bu kutsal kitapların da mevcut olduğuna değinmiştir. Bununla da Kur'an'ın kökeninin bu eserler olduğuna, ima yoluyla işaret etmeye çalışmıştır.

9. *The Aborigines and Early Commerce of Arabia* (1853)

Muir bu eserinde, İslâmiyet öncesi Arabistan yarımadasının tarihine, o dönemin Arap kültürü ile modern Arap kültürünün karşılaştırmasına ve Hz. İbrahim öncesinde ve sonrasında bölgede yaşamış olan çeşitli kabileler ile krallıkların tarihlerine yer vermiştir. Ayrıca bölgedeki kervan güzergâhları ve ticarî faaliyetlere değinmek suretiyle bölge tarihini bir bütün halinde sunmuştur. Muir, bu eserini, daha sonra yayınlanan *"The Life of Mahomet"* isimli eserinin ilk cildinin başına yerleştirmiştir.

10. *Agra Correspondence During the Mutiny* (1896)

Muir bu eserinde, Hindistan'da Sipahi ayaklanmasında aldığı görevler sırasındaki anılarına yer vermiştir.

11.*Records of the Intelligence Department of the North-West Provinces of India During the Mutiny of 1857* (1902)

Muir bu eserinde, 1857 yılında Hindistan'da meydana gelen ayaklanmalar sırasında İngiliz İmparatorluğu tarafından toplanan istihbarata ve ordu ve devlet içindeki subaylar arasındaki yazışmalara genel bir bakış sunmaktadır.

12. *Addresses Made in the North-West Provinces* (1876)

Sir William Muir'in Kuzey Batı Hindistan'daki Valilik görevi sırasında yapmış olduğu konuşmaları ve nutukları bu kitapta bir araya toplanmıştır.

13. *Rede Lectures at University of Cambridge* (1888)

Sir William Muir'in Cambridge Üniversitesinde vermiş olduğu derslerin notları bu kitapta bir araya toplanmıştır.

14. *Two Old Faiths: Essays on the Religions of the Hindus and the Mohammedans* (1891)

Muir iki bölümden oluşan bu eserinin ilk bölümünde, Hinduizm'in dünya dinleri arasındaki yerinden bahsetmekle işe başlayarak, Hinduların en eski kutsal kitapları olan Vedalar'ın sisteminden bahsetmektedir. Muir bu bölümde ayrıca, Hinduizm'e karşı gelişen Budist akımın ve Budizm'e karşı gelişen Brahmanizm'in sistemlerine de yer vermektedir. Muir, bölümün sonunda bu dinî akımların Hıristiyanlık ile bir karşılaştırmasını ve Hıristiyanlığın modern Hinduizm üzerindeki etkilerini de sunmaktadır.

Muir, bu eserinin "İslâm'ın Yükselişi ve Düşüşü" olarak isimlendirdiği ikinci bölümünde, İslâm'ın Hz. Muhammed'in "savaşçı" politika izlemeye başlamasına kadar geçen sürede oldukça yavaş bir gelişme gösterdiğini, ancak kılıç sayesinde İslâm'ın yayılmasının hızlandığını vurgulamaktadır. Muir ayrıca, İslâm'ın teorik ve pratik sistemindeki "sorunlara" ve onu ilgi odağı haline getiren yönlerine de yer vermekte; bu dinin evrensel değil sadece Arabistan'a uygun olduğunu savunmaktadır. Muir, bu bölümün sonunda ise, İslâm ile Hıristiyanlığın bir karşılaştırmasını sunarak, Hıristiyanlığın yegâne ilahi din olduğunu vurgulamaktadır.

15. *The Sources of Islam, A Persian Treatise* (1901)

Muir, William St. Clair Tisdall'ın Farça kaleme aldığı eserinin[41] tercümesini yapmış ve "The Sources of Islam, A Persian Treatise" ismiyle yayınlamıştır. Altı bölümden oluşan bu eserde, sırasıyla Müslüman din adamlarına göre İslâm'ın kaynakları; İslâm'da korunan Arap gelenekleri; İslâm'ın kaynakları olarak Sabiiler, Mecusiler, Yahudi kaynakları, Hıristiyan geleneklerine aykırı hareket eden bazı Hıristiyan mezheplerinin hikâyeleri ve Hanifler ele alınmaktadır.

2. Sir William Muir'in *The Lıfe Of Mahomet* İsimli Eseri, Kaynakları ve Kaynaklara Yaklaşım Tarzı

Muir, yazmış olduğu dört ciltlik geniş kapsamlı siyerinde, Arapça bilgisi sayesinde Kur'an-ı Kerim ve Vakıdî (ö. 207/822), İbn Hişam (ö. 218/833), İbn Sa'd (ö. 230/845) ve Taberî (ö. 310/923) gibi erken dönem İslâm Tarihi kaynaklarından da faydalanmıştır. Ona göre, Hz. Muhammed'in hayatını anlatacak gerçek bir tarihçi, tüm malumatını bu erken dönem eserlerine dayandırmalı; aynı şekilde Buharî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875) ve Tirmizî (ö. 279/893) gibi hadis kaynaklarındaki farklı rivayetleri de Kur'an'ı esas alarak değerlendirmelidir. Diğer yandan Muir'e göre, geç dönem İslâm Tarihi eserlerinin müellifleri erken dönem kaynaklarına ek olarak kayda değer malumat ortaya koymamaktadır, dolayısıyla onların eserlerinden faydalanılması şart değildir.[42]

Oryantalizm çalışmalarının bilimsel ve modern çağı olarak değerlendirebileceğimiz 19. yüzyılın son çeyreğine gelinmesine rağmen Muir, eserinde geleneksel yaklaşımı sürdürmesi ile dikkat çekmektedir. Muir, çalışmalarında akademik ve ilmi açıdan tatmin olmak için çabalamış ve bu nedenle Hz.

---

41 William St. Clair Tisdall, *Yanabi'u'l-Islam*, Lahore, Pakistan 1899.

42 Muir, *a.g.e*, c. I, ciii.

Muhammed'in hayatı hakkında yazmış olduğu eserinin geniş çaplı giriş bölümünü kaynak değerlendirmesine ayırmıştır.

Kur'an'ı, siyer kaynakları arasında en güvenilir kaynak olarak görmüş ve bu yönüyle de "Kur'an'ın tarihin belirli dönemlerinde çeşitli şekillerde revize edildiğini bu nedenle güvenilirliği olmadığını savunan" revizyonistlerden[43] ayrılmıştır. Onun Kur'an hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz: "Kur'an ayetleri Hz. Muhammed zamanında hem ezber hem de yazı yoluyla kayıt altına alınmış ve korunmuştur. Ancak surelerin muhtevasındaki düzensizlik, karmaşa ve Medeni surelerde Mekkî ayetlere yer verilmesi, Mushaf düzenlemesinin Hz. Muhammed'in vefatından sonra yapıldığını ortaya koyar niteliktedir."[44]

Kur'an'ı, Hz. Muhammed'in çağından günümüze ulaşan en sahih kaynak ve onun kişilik özelliklerinin en önemli temsilcisi olarak gören Muir'e göre, Kur'an'daki en önemli eksiklik, ayetlerinin düzensiz ve bağlantısız olmasıdır. Bunun dışında, Kur'an'ın tamamıyla Hz. Muhammed'in ağzından çıkan ve gerek hafızalara, gerekse kâğıtlara kaydedilen (insan kaynaklı) sözler olduğu hususunda hiçbir şüphesi yoktur. "Bu kitap, Muhammed'in hayatı boyunca kaydedilen ve onun dinî görüşlerini, davranışlarının dayanak noktalarını, özel hayatını açıklayan; birebir kendi sözleri olması nedeniyle, onun kişilik ve karakter özelliklerini yansıtan en önemli kaynaktır."[45] diyerek fikirlerini ortaya koymaktadır.

Muir'in Kur'an'ı değerlendirmesine dair ifadelerinde tarihselciliğin izlerini görmekteyiz. Bilindiği gibi tarihselci yöntem, Kitab-ı Mukaddes çalışmalarına 18. yüzyıl sonrasında rasyonalizmin eklenmesi sonucunda, kilisenin kutsal metinlere ve dine "dogmatik" yaklaşımına karşı bir duruş sergilemenin önemini ve "akılcı ve hümanist" yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymak-

---

[43] Kemal Gözütok, *Oryantalistlerin Kur'an Tarihine Bakışları* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara 2012, s. 79.

[44] Muir, *a.g.e*, c. I, xxii.

[45] Muir, *a.g.e.*, c.I, xxviii.

tadır. Buna göre, kutsal kitaplar, gerçekten ilahi vahiyleri içermemekle beraber; onların değeri ancak yazarının yaşadığı tarihsel ortamla ilişkilendirilebilmesindendir. Kısacası, her metin, müellifinin yaşadığı ortamın ve toplumsal değerlerin etkileriyle oluşur ve ondan bağımsız düşünülemediği gibi, aksi durumda metni anlamak da mümkün olamaz.[46]

Bilindiği gibi tarihselci yöntem, yalnızca kutsal kitapları değerlendirmenin ötesinde, zamanla kutsal ve saygı değer kabul edilen kimselerin hayatları hakkında nakledilen rivayetleri değerlendirmekte de kullanılmaya başlanmıştır. Başlangıçta Hz. İsa ve diğer Yeni ve Eski Ahit peygamberlerinin hayatlarına dair rivayetlere uygulanan bu değerlendirme çabası, 19. yüzyıl oryantalistleri tarafından Hz. Muhammed'in hayatına dair rivayetleri incelemede de kullanılmaya başlanmıştır.[47] Aynı dönemde yaşamış olan oryantalistler tarafından siyer rivayetlerini değerlendirmede genellikle benzer ve revaçta olan yöntemler kullanılmış olsa da, araştırmacıların zihniyet ve ön kabullerinin farklı olması nedeniyle birbirinden değişik yorumlar da ortaya çıkmıştır. Genellikle hepsi, Kur'an'ı, ilahi kaynak olarak kabul etmemekle birlikte, Hz. Muhammed'in kendi ağzından çıkan sözler olması nedeniyle onun hayatına dair en sahih ve birincil kaynak olarak görmektedirler. Yorumlarının ayrıldığı nokta ise, hadis, şiir ve menkıbeler gibi rivayetlere olan yaklaşımlarındadır.[48]

Çalışmamızın konusu olan Sir William Muir, Kur'an'da olduğu gibi hadis ve şiirlerde de, kısmen dahi olsa, bu sıhhatin mevcut olduğu görüşünü savunmaktadır. Ona göre, bu kısmi sahihlikle birlikte rivayetlerin ve olmuş ya da olması muhtemel olaylara dair şairlerin inşat ettikleri şiirler ile ravilerce aktarılan olayların kişiye etkisinin farklı olması nedeniyle rivayetin kişi-

---

[46] Şevket Kotan, Kur'an ve Tarihselcilik, Beyan Yay., İstanbul 2001, s. 166-169.

[47] İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yay., Ankara 2001, s. 107-119.

[48] İbrahim Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 127; Muir, *a.g.e.*, c. I, xxvii.

den kişiye değişme ihtimalinden dolayı, tahrif edilmiş olma ihtimali de bulunmaktadır.[49]

Hadis âlimlerinin işlerini layıkıyla yapmaya gayret ettiklerini belirten Muir, onları sadece sened tenkidine önem vermeleri, metin tenkidine önem vermemeleri gerekçesiyle eksik bulmaktadır. Buldukları malzemeyi değerlendirip tahrif etmeden eserlerine aldıkları yönünde hiçbir şüphesi olmadığını belirtmekte; ancak H. 1. yüzyıla ait herhangi bir eserin mevcut olmaması ve tenkit metotlarının yeterince sıkı ve güvenilir olmaması nedeniyle bu türden kaynakların sıhhat derecesinin tenkide tabi tutulması gerektiğini düşünmekte ve bunlara temkinli yaklaşılmasını tavsiye etmektedir. [50] Ona göre, Hz. Muhammed'in hayatını yazacak olan bir kimse, sürekli tarihi gerçeklerle çocuksu hikâyeleri veya abartılı uydurmaları birbirine karıştırma riskiyle karşı karşıyadır.[51] Kaldı ki, herhangi bir grubun taraftarı olan bir kimse, ön kabullerine uygun olmayan sahih bir rivayeti eserine dâhil etmemiş olabilir, ancak sahih bir hadisi kendi görüşleri doğrultusunda tahrif etmeleri veya hadis uydurmaları söz konusu olmamıştır.[52] Tüm bunların yanı sıra, Hadis âlimlerinin sened tenkidinde kıstas olarak aldıkları "sika ravi" kriterini yeterli bir şart olarak görmeyen Muir, rivayetin kabulü için Lika (muasırlık/görüşme) şartı aramaktadır.[53] Nitekim İmam Buharî'nin de hadis tahammül metotları arasında bu şartı araması,[54] Muir'in bu tutumu, hadis usulünde uygulanagelen metin tenkidini göz ardı etmek sayılmakla beraber klasik yöntemden bir sapma olmadığını gösterir niteliktedir.

Hadislerin Hz. Muhammed'i bire bir görmemiş, ancak onun sözlerini öğrenme arzusunda olan tabiûn nesli tarafından H. 2. yüzyılda yazıya geçi-

---

[49] Muir, *a.g.e.,* c.I, xiii.
[50] Muir, *a.g.e,* c.1, xxxv.
[51]*A.g.e.,* c. I, xlviii.
[52] *A.g.e.,* c. I, xlvi.
[53] *A.g.e.,* c. I, liii
[54] M. Mustafa el-Azami, "Buhari", *DİA,* İstanbul 1992, c. VI, s. 370.

rilmiş olduğu iddiası Muir'i bu düşünceye sevk etmiş görünmektedir.[55] Ayrıca Muir, hadis rivayetlerindeki tahrifatı, sorunlarla dolu Abbasiler döneminin bir ürünü olarak görmekte; Emevîler dönemini bu hususta masum kabul etmektedir.[56] Bunun neticesinde, Muir'in eserinin ana kaynakları olarak kullandığı Vakıdî, İbn Hişam ve İbn Sa'd'ın eserleri de Abbasi hilafeti döneminde yazılmış olmaları nedeniyle bu şüpheye dâhil edilmiş ve bunların rahatlıkla eleştirilmesinin önü açılmış olmaktadır.[57]

Muir'in Hz. Muhammed'in hayatı hakkında aktarılan ve otorite kitaplarda da kendilerine yer bulan rivayetlerden yola çıkarak, çeşitli grupların Hz. Muhammed'in hayatını kendilerini haklı çıkarmak için aktarma çabası içerisinde okuduklarını ve bu alanın bir nevi onların at koşturdukları bir mecra haline geldiğini düşündüğü görülmektedir. Öyle ki, bir grup Hz. Aişe'nin rivayetlerini makbul sayarken, diğeri Hz. Ali'nin rivayetlerini kesin doğru kabul etmekte; Hz. Muhammed'in amcası olması hasebiyle tek doğru rivayet hakkını Hz. Abbas'ta görenler de bulunmaktadır. Sonuç olarak Muir'e göre, Hz. Muhammed'in hayatına dair tüm rivayetlerin bu etkenler çerçevesinde şekillenmiş olması nedeniyle, onlara karşı her zaman ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.[58]

Kendisinden önceki Batılı biyografi yazarlarının en büyük eksiklerinin ilk dönem İslâm kaynaklarını incelememek olduğunu söyleyen Muir; kendisinden önceki Müslüman biyografi yazarlarının da Hz. Muhammed'in mucizeleri hakkında rivayet edilen her şeye sorgulamadan inanmaları nedeniyle aynı ölçüde eksik ve hatalı olduklarını belirtmiştir.[59] Muir'in Hz. Muhammed'in hayatını içeren eseri daha çok metinsel çıkarımlardan oluşmaktadır. Çünkü o, İslâm Tarihini, Kur'an ve çoğunlukla da Hadis kaynakları üzerinden inceleyerek kaleme almıştır.

---

[55] Muir, *a.g.e.*, c. I, xxviii.
[56] *A.g.e.*, c. I, xxxix.
[57] Muir, *a.g.e.*, c. I, xci-xcv.
[58] *A.g.e.*, c. IV, s. 258.
[59] Alan Guenther, *a.g.e*, s. 51.

Hadis kitapları ile siyer ve meğazi kitapları arasındaki farklılıklara değinen Muir, hadis rivayetleri kullanılarak siyer yazılırken, anlatımda bir bütünlük oluşturması için faklı zamanlarda farklı kimselerden gelmiş olan rivayetlerin bir araya getirilerek birer kompozisyon oluşturduğunu ve bu yapıdaki rivayetlerin ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.[60] Buna göre, Vakıdî'nin yöntemi yanlış olmadığı gibi, bir o kadar da gereklidir. Çünkü siyer kitaplarında asıl olan, bir olayın anlam örgüsü içerisinde okuyucuya sunulmasıdır.[61]

Muir'e göre, Müslüman bakış açısıyla kaleme alınan İslâm tarihi eserlerinde Hz. Muhammed'in ve taraftarlarının aleyhine, "müşrikler" şeklinde nitelendirilen Mekkelilerin ise lehine rivayet bulmak neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla bu kaynaklarda Hz. Muhammed'in muhalifleri aleyhine yer alan rivayetlere temkinli yaklaşmak gerekmektedir.[62] Muir'in bununla kastettiği, genelleme yaparak silip atmak veya yok saymak değil, olayların arka planının iyi anlaşılması için yeterli araştırmanın ve değerlendirmenin yapılmasıdır.[63] Muir'e göre, ilk dönem eserlerinde yer alan, Hz. Muhammed'e olağanüstü nitelikler ve mucizeler atfeden rivayetler de bu bağlamda değerlendirilip ihtiyatlı yaklaşılmalıdır.[64] Hz. Muhammed hakkında rivayet edilen aleyhte bir durum ise, o ortamda bu türden rivayetlerin nadir olması nedeniyle sahih kabul edilebilmelidir. Aksi takdirde, Hz. Muhammed'in aleyhindeki uydurma hadislerin yaygınlaşarak günümüze kadar gelmesini pek mümkün görmemektedir.[65]

Muir'e göre, bir rivayetin/hadisin, ilk ağızdan günümüze kadar varlığını korumuş tek kaynak olan Kur'an'ın genel muhtevası ile uyumlu olması, önemli bir sıhhat delili ve şartıdır. Ancak yine de bazı hususlarda Kur'an'da

---

[60] Muir, *a.g.e,* c. I, xc.
[61] Muir, *a.g.e.,* c. I, xcvii-c.
[62] *A.g.e.,* c. I, lviii-lx.
[63] Rivayetleri tarihî tenkide tabi tutmanın gerekliliği vurgulanmaktadır.
[64] Muir, *a.g.e.,* c. I. lxiii.
[65] Muir, *a.g.e.*, c. I, lxxxi.

yer alan tarihi gerçeklerin, hadislerde aktarılanları doğruladığı görülmekteyken; Kur'an'la tamamen çelişen rivayetlerin mevcudiyeti de göz ardı edilmemelidir.[66] Keza Kur'an'ın İslâm tarihi kaynağı olarak kullanılmasında da bu hususa dikkat edilmelidir. Muir, rivayetleri akli ve mantıki delillerle de analiz etmiştir. Ona göre, uydurma rivayetler sadece dürüst olmayan insanların işlediği bir suç değildir, bu dar manada bir açıklama olur; aynı zamanda gayretli ve dinine bağlı insanların da işledikleri bir suçtur.[67] Bu durum, hadisçiler tarafından da kabul edilen bir husustur.

Tarihi süreç içerisinde, Hz. Muhammed'i yücelten rivayetlerin arttırılmasının yanı sıra, Hz. Muhammed'in aleyhine olan bazı rivayetlerin de Müslümanların peygamber tasavvuruna zarar vermemek amacıyla yok edilmeye çalışıldığını belirten Muir, Müslümanların inanç eğilimleri hakkında bilgi sahibi olmak suretiyle, sahih tarihi rivayetleri, sonradan eklenmiş detaylardan temizlemenin mümkün olabileceği görüşündedir.[68] Hadislerin ve tarihi rivayetlerin sıhhat derecesini değerlendirmede ortaya koyduğu yöntem ve yorumlarıyla Muir, kendisinden sonra gelen siyer araştırmacıları için de yol gösterici olmuştur.

Özetle Muir, başta en birinci ağızdan yazıya geçirilen Kur'an olmak üzere, hadis rivayetlerini ve siyere dair diğer rivayetleri de, içerisinde birtakım uydurmaların bulunduğunu kabul etmekle beraber, Hz. Muhammed'in hayatı hakkında yapılan araştırmalarda başvurulması gereken birer kaynak olarak görmektedir. Tüm bunlara rağmen, Muir'in, Kur'an'ın ilk andan itibaren muhafaza edilmiş olduğu hususundaki Müslüman bakış açısına olan benzer görüşünü, Kur'an'daki bilgilerin kaynağı hususunda koruyamadığı görülmektedir. Zira o açıkça belirtmektedir ki, "Biz Kur'an'ın Hz. Muhammed'den sadır olan sözlerden ibaret beşeri kaynaklı bir kitap olduğunu ka-

---

66 *A.g.e.*, c. I, l.

67 *A.g.e.*, c. I, xlvi. Ayrıca bkz., Şaban Öz, "On the Texts of Mythology in Sirah Literature", *ASD: Journal of Academic Sirah* 1 (January 2020), 2-20.

68 *A.g.e.*, c. I, lxxiii.

bul ederiz; Müslümanlar ise Kur'an'ın Allah kelamı olan ilahi kaynaklı bir kitap olduğunu kabul ederler." [69] Böylelikle Muir, sosyal bilimlerde ve diğer araştırmalarda kullanılan yöntemleri Kur'an'a ve Hz. Muhammed'in hayatına dair aktarılan rivayetlere de uygulamış; neticede Hz. Muhammed'i ve hayatı boyunca yaptıklarını din dışı birer unsur olarak göstermek için çaba sarf etmiştir.

3. Orta Çağ Oryantalizminin Muir Üzerindeki Bazı Etkileri

Alfred Von Kremer, Vakıdî'nin *el-Meğazi*'sine yazmış olduğu önsözde, Avrupalı âlimleri Hz. Muhammed'in hayatını ve dolayısıyla İslâm tarihini sağlam, açık fikirli eleştiri prensiplerine uygun olarak incelemedikleri yönünde suçlamakta; ayrıca orijinal kaynaklara ve malzemelere ulaşmanın zorluğunun arkasına sığınıp, yalnızca modern oryantalist materyallere dayanarak eski Arap kaynaklarını göz ardı etmek üzerine bir tarih yazımı yapmalarını da eleştirmektedir.[70]

Muir bu eleştirinin çok uzağındadır. Zira onun eserinin en önemli özelliği, kendisinden sonraki yazarlar tarafından kabul görüp kaynak kitap yani referans olarak kullanılmasıdır. Bu özelliği münasebetiyle eser, Orta Çağ polemiklerinden ve nefret söylemlerinden bir kurtuluş olarak farz edilmiştir. Onun İngilizce olarak Hz. Muhammed'in hayatının standart bir sunumu olduğunu kabul edenler tarafından da, objektif olduğu gerekçesiyle takdir edilmiştir. [71]

Nitekim ünlü oryantalist Lyall, bu eseri, bir taraftan başarısı, sistemli, düzenli ve itidalli yaklaşımından dolayı övmüş; diğer yandan ise fikir savaşı ve Hz. Muhammed'in dinine uyanlara muarız görüşler barındırdığını da

---

[69] Muir, *a.g.e.*, c. I, xxvii.

[70] Alfred Von Kremer, *History of Muhammad's Campaigns by Ebû Abdallah Muhammad Omar al-Waqidi,* Maulana Abul Kalam Azad Arabic And Persian Research Institute, Rajashtan, India 1856, s. 1-2.

[71] Sir Charles J. Lyall, "Sir William Muir", *Journal of the Royal Asiatic Society*, London 1905, s. 876.

belirtmiştir.[72] Orta Çağ'da yaşayan zevatın Hz. Muhammed hakkındaki tutumu, Batı için bir miras niteliği kazanmış ve 19-20. yüzyılda da etkisini sürdürmüştür. Muir'in eserinde de bu etkilerin varlığı kendisini göstermektedir.

Tarihi kayıtlardan Hıristiyan müelliflerin İslâm'a karşı Hıristiyanlığı savunmak ya da Müslümanların yaptıkları tenkitlere cevap vermek amacıyla birçok reddiye yazdıkları öğrenilmektedir. Bu reddiyeler, o günün Hıristiyanlarının Hz. Muhammed'i nasıl anladıklarını tespit etmek açısından son derece önemli tarihi verilerdir. Başlıca reddiye yazarları olarak, her ne kadar birer Doğulu olsalar ve tam anlamıyla oryantalist sayılmasalar da, Yuhanna ed-Dımeşkî (ö. 749) ve Abdülmesih b. İshak el-Kindî'yi (ö. 9. yüzyıl) örnek verebiliriz.[73] Kuşkusuz, Yuhanna ed-Dımeşkî'yi İslâm ve Hıristiyan polemik tarihinin başına koymak gerekir. O, Emevi saraylarında aldığı görevler sırasında, Monofizitler, Nasturiler ve Müslümanları eleştiren risaleler yazmıştır. Eserlerinde, Müslümanların Hz. İsmail'in neslinden geldikleri anlatıldıktan sonra, İslâm'ın kurucusu olarak Hz. Muhammed üzerinde durulmakta ve Müslümanların Hz. Muhammed'i son peygamber olarak görmelerine dair itirazlar sıralanmaktadır. Bunu Hz. İsa, vahiy ve Allah'ın sıfatları konularına dair Hıristiyanlığın görüşlerinin açıklanması takip etmekte; Hz. Muhammed'in çok eşliliği, evlatlığı Zeyd'in boşadığı Zeyneb ile evliliği gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dımeşkî, İslâm'ı İsa karşıtı bir hareket olarak değerlendirir ve aynı nitelemeyi Nastoryus için de kullanır. Hatta iddialarını, Hz. Muhammed'in Aryusçular ile Nastûrîler'in bir öğrencisi olduğunu söyleyecek derecelere vardırır. Yuhanna ed-Dımeşkî, Batı literatüründe Hz. Muhammed ile ilgili görüşlerin şekillenmesinde etkili olmuştur.[74]

Abdülmesih b. İshak el-Kindî ise, İslâm karşısında Hıristiyanlığı metheden ve yegâne hak din olduğunu savunan bir risalenin müellifi olarak kabul

---

[72] Lyall, *a.g.e.*, s. 877.
[73] M. Hamdi Zakzûk, a.g.e., s. 24.
[74] Ömer Faruk Harman, "Yuhanna ed-Dımaşkî", *DİA*, İstanbul 2013, c. XLIII, s. 581.

edilir. Muir de bu risaleyi neşretmiştir.[75] Bu risale, ağırlıklı olarak Hz. Muhammed'in niçin gerçek peygamber olamayacağı tezini ispatlamaya tahsis edilmiş ve 19. yüzyıla kadar Batı literatüründeki İslâm karşıtı polemik türü eserlerin vazgeçilmez kaynaklarından biri olmuştur. Risalede Abdülmesîh b. İshak el-Kindî İslâm dini ve Hz. Muhammed hakkında çeşitli ithamlarda bulunmuştur. Ona göre, Hz. Muhammed gençliğinde Lât ve Uzzâ adlı putlara tapmış, şehvetine düşkünlüğü sebebiyle çok kadınla evlenmiş, Arapları kandırarak kendisini peygamber olarak tanıtmış, getirdiği din vasıtasıyla insanları ayrıştırmış, kişileri şehvetlerine uymaya çağıran ve erkeklere karısını boşama hakkı veren Kur'an'ın kutsal bir kitap olamayacağını iddia etmiş, Hz. Muhammed'in kendi aklından uydurduğu namaz ve oruç gibi ibadetleri emrettiğini söylemiş, getirdiği dini kılıç zoruyla yaydığını, Müslümanların da onu örnek alarak çevrelerindeki insanları İslâmiyet'i kabul etmeye zorladıklarını iddia etmiştir.[76]

Sir William Muir, siyerinde Orta Çağ Avrupası'na nazaran bazı olumlu yaklaşımlar sergilemekle beraber, eserinin büyük ölçüde yukarıda özetlediğimiz düşüncelerin tekrarı mahiyetinde olduğu görülmektedir. Onun kimi zaman üstü kapalı, ancak çoğunlukla açık seçik bir şekilde Hıristiyanlığın en saf inanç sistemi olduğunu belirtmesi, çalışmalarında bilimsel metodolojinin kullanımını kısıtlamıştır. Hz. Muhammed'in Mekke dönemindeki eminliği, adaleti, putperestliğe karşı verdiği mücadele gibi bazı müspet taraflarını zikretmişse de özellikle Medine dönemi için ağır suçlamalarda bulunmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin uydurma, vahiy sandığı şeyin kendi bilinçaltından gelen şeyler olduğu; kendi kendine konuştuğu, sara nöbetleri geçirdiği gibi onu küçük düşürmeye yönelik geçmişten gelen iddia ve iftiraları tekrarlamıştır. Kur'an'ın müellifi olarak gördüğü Hz. Muhammed'in tek tanrıcılık hakkındaki bilgilerinin ve İslâmiyet'e dair söyledikleri-

---

[75] *The Apology of al-Kindy,* The Court Of Al Mâmûn, 830; Edited And Commented By Sir William Muir, *The Apology of al-Kindy - In Defence Of Christianity Against Islam,* Society for the Promotion of Christian Knowledge (Spck), Second Edition, London, 1887.

[76] Yusuf Şevki Yavuz, "Abdülmesih b. İshak el-Kindî", *DİA*, İstanbul 2002, c. XXVI, s. 38-39.

nin kaynakları olarak Yahudilik ve Hıristiyanlığı görmek için çaba sarf etmiştir.[77]

Yaşadığı dönemin önde gelen araştırmacılarından biri olarak, İslâm kaynakları hakkında hafife alınamayacak bilgi birikimine sahip olmasına rağmen, eserinde gözler önüne serdiği Hz. Muhammed portresinde Orta Çağ'da oldukça etkili olan Yuhanna ed-Dımeşkî ve el-Kindî ile benzer bir yaklaşımı tercih ettiği ve temel Batılı tarih metodolojisini kullandığı görülmektedir. Bu yöntem, İslâm tarihine tamamen şüphe ile yaklaşma düşüncesi üzerine kurulmuş olup gerçeklerin gizlenmesini beraberinde getirmiştir.

Çalışmamız sonucunda da anlaşılacağı üzere, 19. yüzyılın son çeyreğinde dahi Hz. Muhammed'e husumetle bakan geleneksel yaklaşım, varlığını belirgin bir şekilde korumuştur. Zira henüz, hâkim kanaatler karşısında farklı düşüncelerin kolaylıkla açıklanabildiği bir ortam mevcut değildir.[78] Oysaki İngiliz tarihçi ve oryantalist Gibb'in "*Mohammedanism*" isimli eserinin önsözünde belirttiğine göre; "İslâm, müstakil açıklamaları olan bir dinî düşünce ve tecrübedir. Dolayısıyla kendi prensipleri, kendi kavramları ve kendi standartları içerisinde değerlendirilmelidir."[79]

---

[77] İbrahim Sarıçam v.d., *Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 32-34.

[78] İbrahim Sarıçam v.d., *Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 45-46.

[79] Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, *Mohammedanism,* Oxford Univeristy Press, New York 1962, vi.

— İKİNCİ BÖLÜM —

WILLIAM MUIR'İN, "HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİK ÖNCESİ HAYATINA VE PEYGAMBERLİĞİNİN MEKKE DÖNEMİNE BAKIŞI"

A. Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatına Bakışı

Bu bölümde Sir William Muir'in, Hz. Muhammed'in doğumundan peygamberliğine kadar geçen sürede yaşadığı rivayet edilen olaylara ve rivayetlerin içeriklerine dair yorumları ve bakış açısı aktarılacaktır. Bölüm sonunda yer alan değerlendirme kısmında da Muir'in yararlandığı kaynaklardan bilgileri hangi amaçlarla ve nasıl bir zihniyetle eserine aldığı değerlendirilecektir.

Bu çerçevede, ilk olarak Muir'in Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi yaşantısına dair aktarılan rivayetlerin rivayet değeri hakkındaki yorumlarına ve çıkarımlarına yer vermeyi uygun gördük. Sonra sırasıyla; (a) Hz. Muhammed'in doğumu, (b) Şakk-ı sadr olayı, (c) annesinin vefatının ardından dedesi ve amcasının yanında kalması, (d) Ficar savaşlarına katılması, (e) Hilfü'l-fudûl birliğine katılması ve (f) Hz. Hatice ile evlenmesi gibi belli başlı olaylara dair yorumları aktarmaya gayret ettik.

Muir İslâm öncesi dönem ile Hz. Muhammed'in açıktan tebliğe başlayışına kadar geçen zaman dilimine ait rivayetlerde, ravilerin çoğunun kendisinden yaşça küçük oldukları bilgisini paylaşmaktadır. Dolayısıyla Muir, bu ravilerin Hz. Muhammed'in doğumunda, çocukluğunda ve gençliğinde gerçekleştiği rivayet edilen olaylara bire bir şahit olmalarını mümkün görme-

mekte; ikinci kaynaktan bilgiye sahip olanların şahitlikleri ile de rivayetlerin güvenilirliğinin zedelendiğini söylemektedir. Neticede, "Hz. Muhammed'in gençliği ve çocukluğuna dair eldeki mevcut malumatın tarih yazımında kaynak olarak kullanılmasının şüphe ile karşılanması gerektiğini" tespit etmektedir.[80]

İkinci olarak Muir, "şu da bir gerçektir ki, Hz. Muhammed açıktan tebliğe başlayıncaya kadar, halkın ilgisi onun üzerinde yoğunlaşmamaktaydı. Çünkü tebliğe başlamadan önce onu ilgi odağı haline getirebilecek, toplumdan ayırıcı bir özelliği mevcut değildi" diyerek risaletinden önceki bilgileri güvenilmez kabul etmektedir. Hatta Hz. Muhammed'in bu dönemlerinde ağzından çıkan sözlerinin ve yaptığı hareketlerinin kayıt altına alınmadığını söylemenin yanlış bir tavır olmayacağını belirtmektedir.

Dahası Muir, bu bilgileri farklı nedenlerle de güvenilmez bulmaktadır: a) Hadisenin gerçekleştiği söylenen zaman diliminden sonra yıllar, hatta yarım asır gibi bir süre geçtikten sonra ise durumun şahidi olan kimseden detaylı bir tasvir beklemek doğru değildir. b) Hz. Muhammed'in açıktan tebliğinden önceki yaşadıklarına dair detaylı anlatımlar şüphe konusudur. c) Rivayet, içerdiği detay bilgiler ölçüsünde değersizleşmektedir. Muir'e göre bu durum, Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasında bulunduğu ilk zamanı da kapsamaktadır. Hatta putperestliğe ve Mekke ileri gelenlerine açıktan bir karşı duruş sergilediği ana kadar da geçerliliğini sürdürmektedir. [81]

Diğer yandan, Muir, bazı olayların bu ilkenin dışında tutulabileceğini düşünmektedir. Bunlar; Hz. Muhammed'in babasının vefatı, Halime'nin yanında kalması, annesiyle birlikte Medine'ye gitmesi, amcasıyla birlikte Suriye'ye gitmesi ve bazı toplumsal/milli olaylar gibi hayatının bazı temel

[80] Muir, *a.g.e.*, c. I, liii.
[81] Muir, *a.g.e.*, c. I, liv.

noktalarını oluşturan olaylardır. Zira bu olayları herkesin Hz. Muhammed'den bağımsız olarak da duymuş olması muhtemeldir.[82]

Son olarak Muir, her nerede Hz. Muhammed'in peygamberlik şerefine dair bir beklenti ve kehanet söz konusu ise, bu türden rivayetlerin sonraki dönemlerin bir ürünü olduğu sonucuna varılabileceğini ve bunlara şüphe ile yaklaşmak gerektiğini belirtmektedir.[83]

1. Hz. Muhammed'in Doğumu

İslam dünyasında "Nur-i Muhammedî" ile ilişkilendirilen, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın alnında bir peygamberlik nuru bulunduğuna dair kabul gören rivayet[84] Muir'e göre uydurma bir masaldan ibarettir. O, bu rivayeti Abdullah'ın Varaka'nın kız kardeşi ile evlenmemesi hikâyesiyle birleştirmekte ve şöyle demektedir: "Hıristiyan Varaka'nın kız kardeşi onun alnındaki bu nuru gördüğü ve o nura sahip olmak istediği için Abdullah ile evlenmek istemiştir. Ancak Abdullah, Âmine ile evlendiğinde bu nur Âmine'ye geçmiştir." "Bir nevi, Hz. Muhammed'in bir Hıristiyan'dan doğmasına müsaade edilmemiştir izlenimi vermek ve bu olayın arka planında da bir mucize olduğunu kanıtlamak için uydurulmuş bir hikâye gibi görünmektedir."[85] diyerek buradan da bir Hıristiyanlık karşıtlığı devşirmektedir.

Muir, Hz. Muhammed'in doğum tarihi hakkındaki farklı görüşlere de uzun uzadıya yer vermektedir. Özetle, onun vefat tarihini net bir şekilde bilebilmemize rağmen, tarihsel ve takvimsel farklılıklar ve Hz. Muhammed'in içerisine doğduğu toplum için sıradan bir bebek olması nedeniyle doğum tarihinin kesin olarak kayıt altına alınmadığını söylemektedir. Aksini

---

82 *A.g.e.*, c. I, lv.

83 *A.g.e.*, c. I, lxviii.

84 Muhammed b Sa'd el-Hâşimî el-Basrî, *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebîr*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanci, Mısır 2001, çev. Prof. Dr. Musa Kazım Yılmaz, Siyer Yayınları, İstanbul 2015, 11 c., c. I, s. 83-85.

85 Muir, *a.g.e.*, c. I, s. 10.

iddia ederek sanki net bir tarih belirten rivayetlerin doğru olmadığı görüşündedir. Ancak sonuç olarak eserinde Fransız oryantalist M. Caussin de Perceval'in Hz. Muhammed'in 20 Ağustos 570 tarihinde doğduğu yönündeki genel kabul gören görüşünü benimsemektedir.[86]

Muir, "Vakıdî'nin kâtibi" olarak isimlendirdiği İbn Sa'd'ın eserinde Hz. Muhammed'in doğum tarihi olarak 12 Rebiyülevvel tarihinin kesin bir şekilde belirtilmiş olmasını,[87] o dönemin karmaşık Mekke toplumunda, üstelik sıradan bir bebeğin doğum tarihi hususunda bu kadar net bir bilginin mümkün olmayacağı teziyle reddetmeyi tercih etmiştir.

"Bu noktada iki önemli husus vardır. Bunlardan ilki, tüm ravilerin Pazartesi gününün Hz. Muhammed'in hayatındaki önemine vurgu yapmalarıdır. Öyle ki, doğumu, Hacerü'l-esved'in yerleştirilmesi, peygamberliğin gelişi, Mekke'den çıkış günü, Medine'ye varış günü, vefatı vb. tüm önemli hadiseler hep Pazartesi gününe denk gelmiş yahut bilinçli bir şekilde denk getirilmektedir. Muir'e göre Hz. Muhammed'in vefatı ve birkaç tane daha gerçekten Pazartesi gününe denk gelen olayın bulunması üzerine, diğer bütün önemli ancak tarihi bilinmeyen olaylar da geriye dönük olarak bu yönde tarihlendirilmiştir. İkinci önemli husus ise, Hz. Muhammed'in doğum tarihi ile vefat tarihini aynı güne denk getirme çabasıdır. Vefat tarihinin 12 Rebiyülevvel olarak not edilmesinde bir sorun yoktur, çünkü o artık bir peygamber olarak vefat etmiştir. Buradan yola çıkarak tarihçiler ve raviler doğum tarihinin de aynı gün olduğunu ileri sürerek hem bu konudaki bilgi boşluğunu doldurmuş, hem de hadiseye mistik bir boyut kazandırmışlardır."[88] demektedir.

Muir, Hz. Muhammed'in doğumu esnasında ve sonrasında yaşandığı rivayet edilen mucizelerin, modern Müslümanların en gözde konusu olduğunu belirtmekte ve sırasıyla "değersiz birer efsane" olarak nitelendirdiği

---

[86] *A.g.e.*, c. I, s. 14.
[87] İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 89.
[88] Muir, *a.g.e.*, c. I, s. 12-15.

bu rivayetleri aktarmaktadır. Bu rivayetlere göre, a) Âmine Hz. Muhammed'e hamile olduğu sırada bir gün kendisini tedirginliğe sevk edecek korkunç bir ses duymuş ancak hemen ardından gelen beyaz bir kuş, kanadını onun göğsüne sermiş ve ona güven vermiştir; b) Yine bir gün çok susayan Amine'ye görünmez bir el tarafından derhal süt kadar beyaz ve bal kadar tatlı, lezzetli bir içecek sunulmuştur; c) Âmine hamileliği süresince etrafında kimse yokken ayak sesleri ve gökten gelen sesler duymuştur; d) Gökten bir levha indirilmiş ve kutsal Muhammed'in görüntüsü Amine'ye gösterilmiştir.[89]

O, "bu tarz hikâyeler, her ne kadar saf Müslümanlar tarafından kabul görse de; eski biyografiler de bu tür gülünç ve anlamsız hikâyelerden arınmış değillerdir. Bununla birlikte bu hikâyeler sonradan uydurulmuşlardır." demektedir. Muir, tüm bu aktarılan efsanelerin yanı sıra, Âmine'nin rüyası neticesinde bir meleğin emriyle Hz. Muhammed'e isminin verilmesi yönündeki rivayetleri de gerçekçi bulmamaktadır. Bunun ancak ve ancak geriye dönük bir tarih yazımının neticesinde yerleşmiş bir kanıdan ibaret olduğu görüşünü savunmaktadır.[90]

Diğer yandan, Muhammed isminin hatalı bir tercüme ile Yeni Ahit'te yer alan Paraklit[91] ismine dayandırılmasının, Müslümanların, Hz. Muhammed'in Yahudilerin ve Hıristiyanların kutsal kitaplarında da haber verilen peygamber olduğu yönündeki tezlerini desteklemek için kullandığı en gözde anlatı olduğunu iddia etmektedir.[92]

---

89 *A.g.e.,* c. I, s. 12.; İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. I, s. 90-91.
90 Muir, *a.g.e.,* c. I, s. 13.
91 Şefaatçi
92 Muir, *a.g.e.,* c. I, s. 16.

2. Şakk-ı Sadr Olayı

Hz. Muhammed'in sütanneye verilişinden sonra gerçekleştiği rivayet edilen (lehte) mucizevî olaylara, genel olarak ilmi bir değeri olmadığı gerekçesiyle değinmekten kaçınan Muir'i, Hz. Muhammed'in dört yaşındayken yaşadığı rivayet edilen göğsünün yarılması ve temizlenmesi hadisesini ise en ince detayına kadar ele alırken görmekteyiz.[93]

Muir'in kaynak göstermede seçici davrandığı görülmektedir. Bilimsellik için rivayetlerde seçici davranmak gerektiği doğrudur; ancak bu, taraflı bir seçicilik olursa ve malumatı seçerken ön kabullerimizi destekleyen rivayetleri kaçırmamaya özen gösterirsek burada bilimsellikten söz etmek mümkün olmayacaktır. Muir'in bu rivayeti değerlendirmesinin tek bir sebebi vardır, o da Hz. Muhammed'in doğuştan bir epilepsi hastası olduğunu kanıtlama çabasıdır ki, bu da ileride peygamber olduğunda aldığı tüm ilahi vahiylerin ve yaşadığı tecrübelerin bu hastalığın birer tezahürü olduğunu açıklamak içindir. Oysaki yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce sıradan bir çocuk olması nedeniyle bu dönemde meydana gelen olayların kayıt altına alınması gibi bir durumun söz konusu olmadığı gerekçesiyle bu döneme dair rivayetlere temkinli yaklaşılması gerektiğini kendisi belirtmiş ve hatta bunların uydurma hikâyeler olduğunu kesin bir dille söylemiştir.

Oysa Muir'in rivayetleri değerlendirme yöntemini takip edecek olursak, Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi hayatında başından geçenlere dair rivayetlerin hiçbir sahih delili olmadığına göre, Hz. Muhammed dört yaşındayken meydana geldiği rivayet edilen bu olayın da doğru kabul edilmemesi gerekirdi. Bir başka ifade ile bu olay hakkında "epilepsi nöbeti" şeklinde imalarda bulunmadan önce de bu yaklaşımı devam ettirmesini beklememiz doğal karşılanmalıdır. Neticede bu olay da peygamberlik öncesinde meydana gelmiştir ve sahih bir dayanağı yoktur; sahih dayanağı olmayan bir olay

---

[93] *A.g.e.*, c. I, s. 20-22.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 137.

hakkında epilepsi nöbeti gibi bir yorumda bulunması kendisiyle çeliştiğini göstermenin yanında, seçici davranma kriterinin bilimsel olmaktan çok ideolojik olduğunu açıkça göstermektedir.

Seyyid Ahmed Han bu konu ile ilgili önemli bir çalışma yapmıştır. O, İbn Hişam'da yer alan rivayeti incelemiş ve Muir'in ciddi bir yorum ve tercüme hatası yaptığını belirtmiştir. Buna göre, metnin Arapçasından ve İngilizce tercümesinden epilepsi nöbetine dair herhangi bir anlam çıkmamaktadır. İbn Hişam'ın orijinal metninde Muir'in yanlış okuduğu ve olayı yorumlamasında etkili olan kelime "Uṣib"dir. Bu kelime klasik Arapça'da sarsılma anlamına gelir ve bunda epilepsiye herhangi bir işaret yoktur.[94]

Muir, iki melek tarafından Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması ve kalbinin temizlenmesine dair klasik metinlerde geçen rivayetin İnşirah suresinin 1. ayetinde rahatlık vermek anlamında mecaz olarak kullanılan "göğsü genişletmek" tabirinin etkisi ile oluşturulduğu görüşündedir. Neticede Muir, bu rivayeti iki ayrı olaya delalet ediyormuş gibi görmüş, Hz. Muhammed'in dört yaşındayken sütannesinin yanında bir bayılma yahut epilepsi nöbeti geçirdiğini kabul etmiş, ancak göğsünün yarılması veya kalbinin yarılması hikâyesinin ise sonradan uydurulduğuna inanmıştır.[95]

Arap inanışına göre bu tür olayların şeytani ruhların etkisiyle gerçekleştiğini söyleyen Muir, böylelikle kötü ruhların etkisindeki Muhammed anlatısı oluşturmaya çabalamıştır. Muir'e göre bu türden efsaneler birtakım gerçekler üzerine oturtulmaya çalışılmış; hiç yoktan üretilmemiştir. İnşirah suresi ve diğer surelerde bazı mecazi anlatımların yer alması, rivayetlere bu tür olağanüstülüklerin eklenmesine yol açmıştır.[96] Bu da Muir'in usulünü anlamamıza ciddi katkı sağlamıştır.

---

94 Jabal Muhammad Buaben, Image *of the Prophet Muhammad in the West: a study of Muir, Margoliouth and Watt,* The Islamic Foundation, Leicester 1996, s. 27.

95 Muir, *a.g.e.,* c. I, s. 21-22.

96 Muir, *a.g.e.,* c. I, s. 23.

Muir'e göre, Hz. Muhammed'in yaklaşık beş yaşına kadar bedeviler arasında yaşaması, bölgenin havası nedeniyle onun sağlığını ve gelişimini olumlu yönde etkilediği gibi, bedevilerin konuştukları dil yapısının düzgünlüğü sayesinde hitabet ve belagati de olumlu yönde etkilenmiştir. Neticede o, sağlıklı, gürbüz, özgür ruhlu ve fasih konuşmaya sahip bir kimse olmuştur. Onun belagatinin güzelliği de başarısının en önemli etkeni olmuştur.[97]

3. Annesinin Vefatının Ardından Dedesi ve Amcasının Yanında Kalması

Muir, Hz. Muhammed'in, annesinin vefatı aklına geldikçe ve kabrini ziyaret ettikçe üzülüp ağladığını ancak annesinin bağışlanması için dua etmesinin kendisine yasaklandığını belirten hadisi hakkında, "Bu, Muhammed'in dogmalarının, cahiliye döneminde vefat eden bir kimsenin, anne dahi olsa, bağışlanması için dua etmeyi sert ve hoşgörüsüz bir şekilde yasakladığının göstergesidir" yorumunda bulunmuştur.[98]

"Hz. Muhammed, annesinin vefatından sonra dedesinin yanında kalırken, normal şartlarda çocukların katılamadığı toplantılara katılmış[99]; amcası Ebû Talib nereye giderse gitsin Hz. Muhammed'i de yanında götürmüştür. Bu sayede Hz. Muhammed henüz çocuk yaşta iken dünya görüşü bakımından da oldukça gelişmiştir.[100] Amcası Ebû Talib ile ticari seferlere katılmış; Ammân, Ceraş, Petra gibi antik şehirlerden ve helak olan kavimlerin önceden yaşadıkları Hicr vadisi gibi bölgelerden geçmiştir." Muir bu bilgilerden

---

97 Muir, *a.g.e.*, c. I, s. 24.

98 *A.g.e.*, c. I, s. 28.

99 Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *Siret-i İbn Hişam*, trc. Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2016, 4 c., c. I, s. 221.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 105-106.

100 Muir, *a.g.e.*, c. I, s. 29.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 108.

de Kur'an'ın Hz. Muhammed'in sözü olduğunu kanıtlamak için bir pay çıkarmaktadır.[101]

Hz. Muhammed'in, 12 yaşındayken Busra istikametine düzenlenen ticari sefere de amcası ile birlikte katılması, Muir için iyi bir malzeme olmuştur. Ona göre Hz. Muhammed, Yahudi yerleşim yerlerinden geçmiş; Suriye'deki yerel Hıristiyan bilginleriyle karşılaşmıştır. Muir'e göre, şimdiye kadar hep küçük çaplı ve sınırlı bir inanç sistemine şahit olan Hz. Muhammed, böylece toplum genelinde ritüelleri, ulusal ve toplumsal gelenekleri olan geniş çaplı bir din ile karşılaşmıştır. Öyle ki bu dinin toplanma yeri olarak bir kilisesi, sembol olarak haçı, ibadet çağrısı olarak çanı ve düzenlenmiş ibadet şekillerini görmüş ve bunlar Hz. Muhammed'i derinden etkilemiştir. O dönemin Suriye'sinde yaşanan heretik -veya Muir'in ifadesiyle günahkâr- Hıristiyanlığın tam anlamıyla doğruları yansıtmıyor olduğunu belirten Muir, yine de zeki bir gözlemciyi derinden etkileyebilecek ve Mekke'deki ruhsuz putperestlik ile arasındaki farkı ortaya koyabilecek nitelikte olduğunu ifade etmektedir.[102] Böylece Muir, Hz. Muhammed tarafından kurulan sistemi, tamamen bu yolculuklarda Hz. Muhammed tarafından yapılan gözlemlere dayandırmaya çalışmıştır.

Muir, Hz. Muhammed'in Bahira ile karşılaştığından kesin emin bir tavır içerisindedir. Böylelikle bu "sapkın" dinin Hz. Muhammed'e kim tarafından öğretildiğini kanıtlamaya çalışmış; eğer saf Hıristiyanlık ile karşılaşsaydı Hz. Muhammed'in de bir Hıristiyan olacağı görüşünü savunmuştur.[103] Ancak bu hadisenin Müslüman müellifler tarafından insanlığın peygamber beklentisi ve Hz. Muhammed'in gelecekte peygamber olacağı yönünde kullanılmasını ise şiddetle eleştirmekte, bunun temelsiz bir iddia olduğunu söylemektedir. rahip Bahira/Sergius kıssası onun için adeta bir can simidi mahiyetinde olmuştur. Nitekim o, bilindiği gibi farklı çevreler tarafından değişik amaçlar

---

101 *A.g.e.*, c. I, s. 33.
102 Muir, *a.g.e.*, c. I, s. 33-34.
103 Muir, *a.g.e.*, c. I, s. 34-35.

doğrultusunda kullanılmakta ve her biri hadiseyi farklı yorumlamaktadır. İlk olarak, bu meşhur rivayetin Müslümanlar tarafından Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delilleri bağlamında sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Ancak hadiseyi bu şekilde değerlendirdiğimizde, Hıristiyan çevrenin "Hz. Muhammed'i ilk olarak Aryan[104] bir rahip keşfetti ve ona dinini öğretti" şeklindeki düşüncelerinin önünü kesmek mümkün olmayacaktır.

Esasında ilk olarak hangi tarafın anlattığı bilinmemekle beraber, Müslümanlar bu hikâyeyi anlatırken karşı tarafa yani Hıristiyanlara ne kadar büyük bir değer atfettiklerinin farkına varmamışlardır. Neticede Hz. Muhammed 12 yaşına kadar Mekke'de Müşriklerin yanı sıra Hıristiyanlar, Yahudiler ve Haniflerin de bulunduğu bir ortamda yaşamıştır. Onun çevresindeki insanların; ağaçların onu selamlaması, bulutun onu gölgelemesi, sırtındaki peygamberlik mührü vb. emareleri fark edememiş olması bir tarafı aşağılamak; Busra'daki rahibin (Aryan da olsa neticede Hıristiyandır) bunları fark etmesi ise bir tarafı yüceltmek anlamına gelmektedir. Kaldı ki yapılan akademik çalışmalar, bu hikâyenin doğru olmadığını da ortaya koymuştur.

Burada bir konunun daha üzerinde durmamız gerekir. Muir, çoğu zaman eserinden faydalandığı Sprenger'in, bu olayların ardından Hz. Muhammed'i Mekke'ye geri götüren kişinin Ebû Talib olduğu yönündeki kanaatini yanlış bulmakta; böylelikle bunun yol açabileceği "peygamberlik işaretlerinin doğruluğu" şeklindeki düşüncelerin önünü kesmekte ve "öğretilmiş din" teorisini kanıtlamaya çalışmaktadır.[105]

Bu rivayetin Müslümanlar tarafından aktarılmasında, "Bizim Peygamberimizin peygamber olacağı ilk andan itibaren belliydi" gibi bir düşünce

---

[104] "Hıristiyanlık'ta dalâlete düşmek, teolojik konularda kabul görmeyen fikirleri savunmak demektir. Hıristiyan olduğu halde resmî inanca aykırı görüşler benimseyen kimse dalâlete düşmüştür, Hıristiyan olmayanlar ise kâfirdir. Aryanizm de resmî kilise tarafından dalâlette sayılan gruplardandır." Bknz. Ömer Faruk Harman, "Dalalet", *DİA,* İstanbul 1993, c. VIII, s. 427.

[105] Muir, *a.g.e.,* c. I, s. 35-37.; Oysa ki İbn Sa'd'da yer alan rivayete göre, Hz. Muhammed Ebû Talib ile birlikte Mekke'ye dönmüştür. Bknz. İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. I, s. 108-109.

hâkim olsa da, oryantalistlerin hadiseye bu şekilde yaklaşmadığı ve Hz. Muhammed'e bu yeni dinin Hıristiyanlarca sapkın olarak addedilmiş bir rahip tarafından öğretildiğini gösterme çabasının ürünü olduğu görülmektedir.

4. Ficar Savaşları

İslâm'dan önce Arap kabileleri arasında çeşitli sebeplerle pek çok savaş yapılmıştır. İnsanlar arasındaki her türlü düşmanlık ve mücadeleye ara verilmesi gereken, yağmacılığın ve kan dökmenin yasak olduğu haram aylarda (Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Receb) meydana gelen savaşlara ise "ficar savaşları" denilmiştir.[106]

Tarihi süreçte bu şekilde dört savaşın meydana geldiği bilinmektedir. Birinci ficar savaşı, şeref yarışı ve övünme nedeniyle; ikinci ficar savaşı, bir kadına saldırılması nedeniyle; üçüncü ficar savaşı, bir kimsenin borcunu inkâr etmesi nedeniyle; dördüncü ve en şiddetli ficar savaşı ise birbirleriyle anlaşmaları bulunan Kureyş-Kinâne ve Kays-Aylân kabileleri arasında cinayet sebebiyle yaşanmıştır.[107]

Kureyş'in Haşimoğulları kolunun reisi ve Hz. Muhammed'in amcası olan Ebû Talib, haram aylarda bulundukları gerekçesiyle Haşimoğulları'nın bu savaşa katılmasına razı olmamış, ancak diğer kolların ısrarı üzerine Haşimoğulları Zübeyr b. Abdülmuttalib liderliğinde savaşa katılmaya mecbur kalmıştır. Kureyş ve müttefiki Kinâne'nin zaferiyle sonuçlanan savaş sonrasında taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır.[108]

Hz. Muhammed'in on dört-on beş yaşlarındayken bu dördüncü ficar savaşına amcalarıyla beraber katıldığı[109] rivayet edilmiştir. Onun, henüz

---

[106] Hüseyin Algül, "Ficâr" *DİA,* İstanbul 1996, c. XIII, s. 52.
[107] Hüseyin Algül, "a.g.m.", a.y.
[108] Hüseyin Algül, "a.g.m.", a.y.
[109] İbn Hişam, *a.g.e.,* c. I, s. 242.

İslâm'ın gelişinden önce meydana gelen bu savaşta aktif olarak savaşıp savaşmadığı hususunda iki ayrı ve kısmen karşıt durumda görünen rivayet bulunmaktadır. İlk rivayete göre, Hz. Muhammed düşmanla savaşmayıp yalnızca amcalarına ait eşyaları korumuş ve düşman tarafından atılan okları toplayarak amcalarına vermiştir.[110] İkinci rivayete göre ise Hz. Muhammed bu savaşta düşmana ok atmış ve ilerleyen yaşantısında peygamber olduktan sonra dahi bundan dolayı pişmanlık duymadığını belirtmiştir.[111]

Bir tarafta tüm Kureyş kabileleri, diğer tarafta ise Hevazin oğullarının yer aldığı dördüncü ficar savaşında Hz. Muhammed'in de yer aldığı görüşünü benimseyen Muir, 20 yaşına yaklaşmasına rağmen onun kılıçları sevmediğini belirtmiştir. Bazı uzmanlara göre, onun savaşa katılması düşmanların attığı okları toplayıp amcalarına vermesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bazı uzmanlar ise, Hz. Muhammed'in "Ficar savaşında amcalarımla beraber bulunduğumu ve düşmana oklar attığımı hatırlıyorum, bundan pişman değilim" şeklindeki hadisine dayanarak, onun savaşta daha aktif rol oynadığını belirtmektedir.

İbn Hişam'da yer alan bilgilerin sınırlı olmasından dolayı genellikle Vakıdî'nin detaylı rivayetlerini tercih eden Muir'e göre bu hadis, Hz. Muhammed'in savaşa hevesli olduğunu ve saf düşünceli Müslümanların zannettiği gibi savaş duygusundan korunmuş olmadığını göstermektedir.[112] Muir bununla, İslâm'ın kılıç ve savaşla yayıldığı şeklindeki iddiasına zemin hazırlamaya çalışmaktadır. Böylelikle Hz. Muhammed'in karakter olarak savaşı sevdiğini, savaş ile güç elde etmeye çalıştığını göstermeyi hedeflemektedir.

---

[110] *A.g.e.*, c. I, s. 244.
[111] İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 115. ; Hüseyin Algül, "Ficâr", *DİA*, İstanbul 1996, c.XIII, s. 52.
[112] Muir, *a.g.e.*,1861, c. II, s. 6.

5. Hilfü'l-Fudûl

Bilindiği gibi, "Hilfü'l-fudûl" İslâm tarihinin önemli olayları arasında yer alan, Mekke'deki zulmü ve haksızlığı ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuş bir teşkilattı. Teşkilatın kurulduğu dönemde toplum sorunlarıyla ilgilenecek olan Kusay, Haşim ve Abdülmuttalib gibi otorite sahibi kimseler yoktu ve devlet işleri çeşitli Kureyş aileleri arasında bölünmüş vaziyetteydi. Doğrular uygulanmıyor, hatalar ise cezasız kalıyordu. Ficar savaşları bittikten bir ay sonra "fazilet yemini" olarak adlandırılan bir birlik oluşturuldu; Haşim oğulları, Teym oğulları ve Zühre oğulları, Abdullah ibn Cüd'an'ın evinde toplanarak, adalet ve mazluma yardım hususunda bir yemin etrafında birleştiler. Toplananlar içinde Hz. Muhammed de vardı. Bu birlik, haksızlığı engelleme ve tazminat yoluyla bir kimsenin zararını karşılama yönünden oldukça etkili olmuştur.[113]

Muir'e göre, yemin etrafında oluşturulan bu birlikte sadece bu üç kabilenin yer alması dikkat çekicidir. Zühre oğulları Hz. Muhammed'in annesinin mensup olduğu kabile iken, Teym oğulları ise yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir'in mensubu olduğu kabiledir. Bu birliğin isminde yer alan *"fudûl"* kelimesine erdem, fazilet gibi anlamları vermek yerine; gereksiz ve nafile gibi anlamlara gelen *"fuzuli"* şeklinde tanımlamayı uygun gören Muir, bu isimlendirmeden dolayı Kureyş'in diğer kollarının bu birliğe, gereksiz görerek katılmadığı yorumunda bulunmaktadır.[114]

Görüldüğü üzere, Hz. Muhammed'in hayatı boyunca yapmış olduğu tüm olumlu çabaları ve bunlara dair rivayetleri kolaylıkla küçümsemek yahut bir kenara atmak Muir için vakayı adiyedendir. Nitekim onun, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Hz. Muhammed'e isnad edilen olumsuz rivayetleri

---

[113] İbn Hişam, *a.g.e.,* c. I, s. 183-184.; İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. I, s. 116.

[114] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 10-11. Bu, İbn Hişam'da şöyle de açıklanmıştır: "Bu antlaşmaya bu şekilde isim verilmesi şundandır, çünkü onlar fazlalıkların sahiplerine verilmesine ve zalime yardım edilmemesine dair anlaşmışlardı." Bknz. İbn Hişam, *a.g.e.,* c. I, s. 183.

sahih; olumlu rivayetleri ise abartılı görerek uydurma yahut önemsiz kabul etme eğilimi mevcuttur.

6. Hz. Hatice ile Evlenmesi

Hz. Muhammed ile Hz. Hatice'nin evliliğine değinen Muir, Hz. Hatice'nin, babasının bu evliliği kabul etmemesinden korktuğu ve bu nedenle kız isteme öncesinde bir eğlence düzenleyip babasını sarhoş etmeyi planladığına dair rivayetleri gerçek olması mümkün görünmeyen kurgulardan ibaret saymıştır. Hatta o, bu düşüncesini İbn Sa'd'da yer alan "Hz. Hatice'nin babasının ficar savaşlarından önce vefat ettiği ve amcası tarafından evlendirildiği" rivayetiyle de desteklemiştir.[115]

Ancak Muir'in Hz. Muhammed hakkındaki rivayetleri değerlendirme kıstası dikkate alındığında, Hz. Hatice'nin babası ile ilgili bu rivayetin, sadece Hz. Muhammed'in aleyhine ve onurunu zedeleyici nitelikte olmasından dolayı dahi kabul edilebilir bir yanı vardır ve ona göre "eğer böyle bir rivayet Hz. Muhammed'in düşmanları tarafından uydurulmuş olsaydı, taraftarları bunun yaygınlık kazanmasına izin vermezlerdi".

Her ne kadar İbn Sa'd'ın Vakıdî'den aktardığına göre, bu rivayetin doğru olmadığını ve Hz. Hatice'nin babasının Ficar savaşlarından önce vefat ettiğini belirtse de; Muir'e göre bu türden yorumlar Hz. Muhammed'in kayınpederini sarhoş edip kızı ile evlenmesi hikâyesini peygamberliği açısından kara bir leke olarak görenlerin, gerçekleri itibarsızlaştırma çabasından başka bir şey olmasa gerektir.[116]

[115] İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. I, s. 120.
[116] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 23-25.

B. Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Mekke Dönemine Bakışı

Hz. Muhammed'in görevinin ve vahyin psikolojik birer sanrıdan ibaret olduğu görüşünden ayrılamayan Sir William Muir'in, buna rağmen Hz. Muhammed'in peygamberliğinin Mekke döneminde meydana gelen olaylara karşı nispeten olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir. Ancak yine de, eserinin önsözünde de belirttiği üzere, Muir'in, "peygamber olduğunu varsayan kimse" demek yerine "peygamber" kelimesini; "vahiy olduğu varsayılan sözler" demek yerine de "vahiy" kelimesini kullanması tamamen sadelik açısındandır.[117]

Dolayısıyla hadiseye, "peygamber olmayan bir kimse de toplum için çabalayabilir ve iyi işler yapabilir" şeklinde bir bakış açısıyla yaklaşmakta olan Muir, bu tür durumların hilekâr ve ikiyüzlü kimselerde de az çok mevcut olabilen çelişkili durumlardan birkaçı olduğu çıkarımında bulunmaktadır. [118]

Muir, Mekke'de meydana gelen hadiseler bağlamında sırasıyla (a) Habeşistan'a hicret ve Garanik kıssası, (b) Boykot yılları, (c) Hüzün yılı ve Taif yolculuğu, (d) Akabe biatları, (e) İsra ve Miraç olayları ve (f) Hicret gibi belli başlı olaylar üzerinde durmaktadır. Şimdi sırasıyla bu olaylar üzerinde duralım:

1. Habeşistan'a Hicret ve Garânîk Kıssası

İslâm literatüründe, Hz. Muhammed'in müşriklerle orta yolu bularak anlaşmayı istediğini, vahiylere şeytanın telkiniyle bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra Cebrail'in uyarması sonucunda pişmanlık duyduğunu içeren

[117] Muir, *a.g.e.*, c. I, v.
[118] *A.g.e.*, c. II, s. 97-98.

rivayetler yer almaktadır.[119] Bu rivayetler daha sonra çokça tartışılmış; Batılı araştırmacılar için de malzeme olmuştur. Nitekim Muir de bunlarla ilgilenmiş, eserinin önemli hadiseleri arasında yer almasını sağlamıştır.

Sonradan Garânîk olayı diye adlandırılan bu hadise, bir grup Müslüman'ın hicret ettikleri Habeşistan'dan dönüşleri ile de ilişkilendirilmiştir. Hadise ile ilgili olarak İbn İshak'ın rivayetinde, Rasulullah'ın Necm suresini okurken "Gördünüz mü Lât'ı ve Uzzâ'yı"[120] ayetini okuduğunda; şeytanın, "Andolsun ki biz onlara bizi Allah'a yaklaştırmaları için tapıyoruz" şeklindeki bir cümleyi araya soktuğu; Hz. Peygamber secde ayeti gereğince secde ettiğinde müşriklerin de onunla birlikte secdeye kapandıkları; Rasulullah'ın bu duruma önce sevindiği, ancak daha sonra Allah'ın gazabından endişelendiği sırada onu yatıştırmak için: *"Biz senden önce hiçbir Resul ve Nebi göndermedik ki o, vahyedilenleri okuduğu zaman şeytan okuduklarına bir şey karıştırmış olmasın. Ancak Allah şeytanın karıştırdıklarını iptal eder, kendi ayetlerini de sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir"*[121] ayeti nazil olmuş, onu rahatlatmıştır.

Olay, İbn İshak'da hiçbir şekilde yer almamakla birlikte; İbn Hişâm'ın eserinde ise garânîkten söz edilmez; sadece, Mekkelilerin Müslüman olduğunu duyan Habeşistan muhacirlerinin geri döndükleri, fakat Mekke'ye yaklaşınca haberin asılsız olduğunu öğrendikleri yer alır.[122]

"Garânîk" kelimesine yer veren ve bu hadiseyi ayrıntılı olarak aktaran ilk kaynaklardan biri olan İbn Sa'd'ın eserinde Vakıdî'den naklettiğine göre, Hz. Muhammed kavminin kendisinden yüz çevirmesine üzülmüş ve onları kendisinden daha fazla uzaklaştıracak ayetlerin inmesinden de korkmuştur. Bir gün Kâbe'nin civarında Kureyşlilerle birlikte otururken Necm suresini okumaya başlamış, 19-20. ayetlerine gelince şeytan 20. ayetin devamı gibi,

---

[119] Konu ile ilgili geniş bilgi için Bknz. Sabri Hizmetli, "Garânîk Meselesi Üzerine", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1989, c. III, Sy. II, s. 40-58.

[120] Kur'an, Necm, 53/19.

[121] Kur'an, Hacc, 22/52.

[122] İbn Hişam, *a.g.e.,* c. II, s. 5.

"İşte onlar yüce turnalardır (garânîk), elbette onların şefaatleri umulmaktadır" anlamında bir metni ona okutmuş, Hz. Muhammed secde ayetinden dolayı secde edince, müşrikler de secdeye kapanmıştır. Kureyşliler, "Sen onların şefaat edebileceklerini kabul ettiğine göre artık aramızda bir anlaşmazlık kalmadı" demişlerdir.[123]

Ancak görüldüğü gibi, Garânîk hadisesine dair rivayetler pek çok açıdan Kur'an'ın muhtevası ile çelişmektedir. Her şeyden önce Kur'an'da, ilâhî koruma altında bulunan Hz. Muhammed'in, kendi arzusuyla veya başkalarının telkiniyle böyle bir şey yapması halinde şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiş,[124] kendisine okutulan vahiyleri unutmayacağı ve kalbine yerleşmesi için vahiylerin ayet ayet nazil olduğu bildirilmiştir.[125]

Garânîk hadisesiyle ilişkilendirilen Necm suresinin 2-4. ve 19-23. ayetlerinde Hz. Muhammed'in kendi arzusuna göre konuşmadığı ve Allah'a atfettiği her sözün vahiy ürünü olduğu ifade edilmiş, ayrıca putların ilâh olamayacağı, herhangi bir fonksiyonlarının bulunmadığı ve herhangi bir değer taşımadıkları vurgulanmıştır. Şirkin hata ile de olsa Rasulullah tarafından tasvip edilmesi mümkün olmadığı gibi, müşriklerin de putlarının değersizliğini ortaya koyan bir surenin sonunda secdeye kapanmaları pek mümkün değildir. Ancak müşriklerin secdesinin, adlarını duydukları putlarına saygı amacını taşıyabileceği de göz ardı edilmemelidir.[126]

Sonuç olarak, garânîk hadisesinin mevcudiyetini güvenilir rivayetlerle belgelemenin mümkün olmadığı görülmektedir. Bu olayın vuku bulduğuna delil olarak Habeşistan'a hicret eden Müslümanlardan bir kısmının geri dönüşü gösterilirse de garânîk rivayetine ilk yer veren İbn Sa'd bunu muhacirlerin dönüşüne bağlamamaktadır.[127]

---

[123] İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 192-193.
[124] Kur'an, İsra, 17/74-75; Kur'an, Hakka, 69/44-47; Kur'an, Yûnus, 10/15.
[125] Kur'an, A'lâ, 87/6; Kur'an, Furkân, 25/32.
[126] İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", *DİA*, İstanbul 1996, c. XIII, s. 361-365.
[127] İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", *DİA*, İstanbul 1996, c. XIII, s. 361-365.

Sir William Muir, eserinde “Şeytan ayetleri” şeklinde isimlendirdiği bu olayı ilginç bulmakta ve problemin temelinde Hz. Muhammed’in Kâbe’nin Allah’ın evi olmasına rağmen Mekkeliler tarafından putlar için kullanılıyor olmasından duyduğu rahatsızlığın yer aldığını belirtmektedir. [128] O, Kur’an’ın ilahi oluşu ve Hz. Muhammed’in peygamberliği konusunda sahip olduğu olumsuz kanaati desteklemek için garânîk hadisesine dair rivayetlere oldukça önem vermiş ve bunun doğru olduğunu kanıtlamak için büyük bir çaba sarf etmiştir. Muir, bu hadisenin doğruluğunu Habeşistan’a hicret eden Müslümanların bu söylentiler kendilerine ulaşınca geri dönmelerine dair rivayetlerle kanıtlama yoluna gitmiştir.[129] O, Vakıdî ve Taberî’de konu ile ilgili yer alan rivayetleri aktardıktan sonra şöyle demektedir:

“Hz. Muhammed’in amacı toplumundaki insanların zihin yapılarını yenilemekti, fakat ilk etapta beklentisi karşılanmadı. Tüm Kureyş’ten kırk-elli kişi onun söylediklerini benimsedi. Bunun yanı sıra kabile liderlerinin ve ileri gelenlerin düşmanca tavırlar sergilemesi kalbini kırmış ve ruhunu daraltmıştı. Şeytan, toplumla uzlaşmak isteyen Hz. Muhammed’i bazı tavizler vermesi için ikna etti ve putları yücelten sözler söyletti.” [130]

“İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarında yer almasına rağmen sonraki kuşağın dindar Müslümanlarının, peygamberlerinin bu hatasını ve putperestliğe taviz vermiş olmasını kabul edemeyip tüm hikâyeyi reddettiklerini” belirten Muir; “ böyle bir olay gerçekte olmadıysa, bu zamana kadar nasıl varlığını korumuş olabilir” sorusunu yöneltmekte ve böylelikle en baştan beri rivayetlerin sıhhat delili hususunda savunduğu “Hz. Muhammed hakkındaki olumsuz rivayetler sahihtir” tezine geri dönmektedir.

“Şu inkâr edilemez bir gerçektir ki, Habeşistan’a ilk hicret edenler Mekke halkının toptan Müslüman olduğu söylentilerine binaen geri dönmüşlerdir. Çok açıktır ki, bu hata ani bir durum yahut bir dil sürçmesi değildir.

---

[128] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 155-156.
[129] *A.g.e.*, c. II, s. 154.
[130] *A.g.e.*, c. II, s. 149-150.

Çünkü Mekkelilerin iman ettikleri haberinin Habeşistan'a ulaşması için en az birkaç gün geçmesi gerekir. Buna dair rivayetin Vakıdî ve Taberî'nin eserlerinde yer alması en büyük delildir. Bu nedenle, rivayetin Hz. Muhammed'i temize çıkarmaya çalışan versiyonlarını yahut şeytanın, Cebrail'in (a.s) sözlerinin arasına karıştığını kabul etmek zorunda değiliz."[131]

Çok geçmeden Hz. Muhammed'in, yaptığı hatayı anladığını iddia eden Muir, hâlâ insanların Allah'a değil putlara taptığını görüp; çareyi tüm bu olanları inkâr etmekte ve bu sözleri Allah'ın değil şeytanın ona söylettiğini savunmakta bulduğunu aktarmaktadır. Ona göre, yanlışlıkla ve şeytanın etkisi altında söylendiği vurgulanan bu ayetler yenileriyle değiştirilmiş; Hz. Muhammed vahiy sözlerini değiştirmemesi gerektiğine dair her zaman uyarılmıştır. Bu tür bir yanılmanın, Hz. Muhammed'in takipçilerinin güvenini sarstığını söyleyen Muir, Hz. Muhammed'in onları da şeytanın kendi sözlerini çarpıttığına inandırdığını ve güvenlerini yeniden kazandığını belirtmektedir.[132]

Sonuç olarak sözlerini Hz. Muhammed'in vahiylerinin gerçekten ilahi kaynaklı olmadığı tezine dayandıran Muir, "Gerçekten olaylar, Hz. Muhammed'in durum düzeltmesinde yer aldığı gibi seyretmiş olsa bile, peygamberin vahiylerinin bu tür bir etkiye maruz kalabildiği hangi inanç sisteminde yer alır? (!) Gerçek bir vahyin ilahi yazarı, meydana gelebilecek olayları da önceden biliyor olmalıdır. Eğer Kur'an gerçekten bir ilahi kelam olsaydı, Hz. Muhammed bunu aktarırken asla yanılmazdı." şeklinde görüşlerini temellendirmeye çalışmaktadır. [133]

---

[131] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 153-154.
[132] *A.g.e.,* c. II, s. 156-158.
[133] *A.g.e.,* c. II, s. 159.

2. Boykot Yılları

Bu hadise Muir'in ifadelerinde şöyle yer almaktadır:

"Hz. Muhammed, peygamberliğinin 7. yılının ilk gecesinde ailesi ve Abdulmuttalib'in torunları ile birlikte Ebû Talib mahallesine yerleşti. Yalnızca yeni dine karşı nefretin başlamasına ön ayak olan amcası Ebû Leheb, müşriklerin yanında yer aldı. Kısa bir süre sonra Haşim oğulları günlük ihtiyaçlarını karşılayacak şeylere dahi ulaşamaz duruma geldiler. İçlerinden bir ticaret kervanı gönderecek kadar güçlü değillerdi; diğer yandan bölgeye gelen yabancı kervanların onların yanına girmesine de Kureyş engel oluyordu. Bu durum iki veya üç yıl kadar devam etti. Mekke halkı, Ebû Talib mahallesinde açlık çeken çocukların seslerini duyuyorlar; bu acılar karşısında kalpleri yumuşayan bazıları ise Kureyş'in tehditlerine rağmen mahalleye gizlice yiyecek sokuyorlardı." [134]

Muir'e göre, Hz. Muhammed'e destek olmak uğruna inzivaya çekilmek, eziyetlere katlanmak İslâm dinine ve onunla birlikte olan insanlara hiçbir avantaj sağlamamıştır. Bu süreçte kendi kabilesinden Hz. Muhammed'e destek olan gayrimüslimler arasından yeni Müslüman olan kimsenin çıkmadığını, ancak bu durumun yalnızca önceki Müslümanların imanlarının güçlendirdiğini belirten Muir,[135] başarıyı Hz. Muhammed ile hemfikir olan ve davasına katılan Müslümanların sayısının artmasında görmektedir. Ona göre, eğer sayıda bir artma yoksa burada bir başarıdan söz edilemeyeceği gibi; ilahi bir din olsaydı muhakkak inananlar böyle işkencelere maruz kalmazlardı.

"Görevinin 10. Yılında -üç yıldır- Hz. Muhammed ve yakın akrabaları hâlâ Ebû Talib mahallesine kapatılmış; Kureyş ile aralarındaki tüm sosyal ilişkiler askıya alınmış durumdaydı. Sadece yıllık Hac mevsiminde serbest dolaşabiliyorlardı. Kureyş'ten bazı kimseler bu durumun bir sahtekâra uy-

---

[134] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 177-179.
[135] *A.g.e.*, c. II, s. 180.

gulanan baskıdan daha fazlası olduğunu düşünmeye ve onlara acımaya başladılar. Boykotun tüm Haşim oğullarını kapsayacak şekilde geniş tutulmasının adil bir durum olmadığı sonucuna vardılar."[136]

Hz. Muhammed'in bazı arkadaşları tarafından kendisine haber verildiğine göre, Kureyş'in Kâbe'ye astığı boykot maddelerini içeren kâğıt, böcekler tarafından yenmişti. Ebû Talib bu durumun, antlaşmanın bozulduğu anlamına geldiğini söylemesi üzerine boykot sona ermiştir. Muir rivayetin Vakıdî'de yer alan versiyonunu sahih kabul etmekle beraber aynı hususu içeren rivayetleri de diğer farklı kaynaklardan nakletmiştir.[137] İbn Sa'd'a[138] göre metnin böcekler tarafından yendiğini, Allah (c.c.), Cebrail (a.s) aracılığıyla haber vermiştir. İbn Hişam[139] tarafından bu rivayetin yanı sıra Kureyş'ten bir grubun aralarında anlaşıp boykotu ortadan kaldırmak için bir araya geldikleri şeklinde bir rivayet daha nakledilmiştir.

3. Hüzün Yılı ve Taif Yolculuğu

İslâm tarihinde bu dönemin "hüzün yılı" şeklinde isimlendirilmesine neden olan olaylar, Muir'in kitabında "ailevi sorunlar" başlığı altında şöyle yer almaktadır:

"Düşmanlıklar yerini sükûnet ve özgürlüğe bıraktı, ama Hz. Muhammed çok geçmeden yeni imtihanlara tabi tutuldu. Görevinin onuncu yılı henüz sona ermeden eşi Hz. Hatice vefat etti; beş hafta sonra da koruyucusu Ebû Talib'i kaybetti. Hz. Muhammed, Mekke gelenekleri çok eşliliğe izin vermesine rağmen, Hz. Hatice ile evliliği boyunca, ona olan gönül borcu ve bağlılığı nedeniyle başkasıyla evlenmemiş, duygularını bastırmıştır. İlk etapta eşinin vefatının acısı dinmez gibi gelse de, etkisi çabuk geçti. Her ne kadar

---

[136] *A.g.e.,* c. II, s. 190.
[137] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 190-192.
[138] İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. I, s. 197.
[139] İbn Hişam, *a.g.e.,* c. II, s. 16-18.

ona duyduğu aşk ve sahip olduğu erdemler açısından eşsiz olsa da, Hz. Hatice'nin yeri de pek çok halef tarafından doldurulacaktı." [140]

Hz. Muhammed'in eşini ve amcasını aynı yıl içerisinde kaybetmesi sonucu üzüntüsüne binaen "hüzün yılı" şeklinde isimlendirilen bu dönem hakkında Muir'in direkt olarak Hz. Muhammed'in gelecek hayatındaki çok eşliliğine atıflarda bulunması, hatta "duygularını bastırdı" şeklinde incitici ifadeler kullanması onun bilimselliğini gölgeleyici ve düşündürücüdür.

Bu olay sonrasında Hz. Muhammed'in Mekke'deki durumunun artık kritik bir hal aldığını belirten Muir, "bu durum Hz. Muhammed'e, 'ya peygamberlik iddialarında vazgeçerek Mekke'de üstünlüğü ele geçirmek veya mücadele vererek yok olmak' şeklinde iki seçenek sunmaktaydı. Diğer bir deyişle, ya İslâm putperestliği yok edecekti; ya da putperestlik İslâm'ı..." demektedir. Muir, bu yeni inanç sisteminin Mekke'de tutunamadığı yönündeki düşüncelerini, Ömer b. el-Hattab ve Hamza b. Abdulmuttalib'den sonra, yani yaklaşık dört yıldır, Müslüman olan kimsenin çıkmadığını söyleyerek temellendirmektedir.

Bu sebeplerle, Hz. Muhammed'in son çare olarak civar şehirleri düşünmeye başladığını ve Mekke'ye en yakın önemli şehirlerden biri olan Taif'e; "belki Allah orada yaşayan putperest Sakif halkının kalplerini imana açar; böylece bu da Mekkelileri adam etmek ve Allah'ın dinini yeryüzünde yaymak için bir fırsat olabilir"[141] düşüncesiyle gittiğini belirtmektedir.

Muir, Taif tecrübesinin ardından meydana geldiği hususunda Vakıdî ve İbn Sa'd'da herhangi bir bilgi yer almayan "Ninovalı Addâs" hikâyesini biraz da alaylı bir dille İbn Hişam'da pek çok hayali eklemelerle rivayet edildiğini belirterek eleştirmekte ve kendi kurgusu içinde kullanmaktadır. Nitekim hadise İbn Hişam'da şöyle anlatılmaktadır:

---

[140] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 193-194.
[141] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 68.

"Sakif halkının önde gelenlerinden üç kardeş ile konuştu. Onlara görevini anlatıp, Mekke halkına karşı kendisine destek olmalarını istedi. Ancak onlar bu davete karşılık olarak Hz. Muhammed'e saldırdılar ve başka yerde destek aramasını söyleyerek onu şehirden kovdular. Hz. Muhammed dönüş yolunda Kureyşli iki kardeş olan Utbe ve Şeybe b. Rebia'nın bahçesinde dinlendi. Onlar Hz. Muhammed'in yorgun olduğunu görünce ferahlaması için üzüm ikram ettiler. Üzümü götüren kişi, Hıristiyan köleleri Addâs idi. Hz. Muhammed üzüme elini uzatınca "Bismillah" dedi ve üzümü yedi. Addâs onun yüzüne baktı ve: "Vallahi bu kelamı buranın halkı söylemez" dedi. Hz. Muhammed ona nereli olduğunu sordu ve "Ninova" cevabını aldı. Hz. Muhammed'in, oranın Yûnus b. Mettâ'nın memleketi olduğunu söylemesi üzerine Addâs onun Yûnus b. Mettâ'yı bilmesine şaşırdı. Ancak Hz. Muhammed'den "O benim kardeşimdir, o peygamber idi, ben de peygamberim" cevabını duyunca onun başını, ellerini ve ayaklarını öpmeye başladığı"[142] rivayet edilir.

Muir'e göre, Ninovalı Addâs ile ilgili bu hikâye sonradan uydurulmuştur. Bunun gerekçesi olarak ise, tarihin bu aşamasında, Hz. Muhammed'in tam da umutları tükenmişken Addâs ile karşılaşmış olması nedeniyle mucizevî geldiğini öne sürmektedir. Oysa günlük hayatta karşılaşılan en umutsuz durumlarda bile felaha ulaşılması sık rastlanılan bir durumdur.

O, bu mucize kokan hikâyenin yerine, Hz. Muhammed'in yolculuk esnasında Hıristiyan bir köle ile karşılaşıp onunla konuşmuş olmasının daha mümkün ve gerçekçi bir hikâye olması hasebiyle kabul edebileceğini belirttikten sonra, bu derece ayrıntılı bir anlatım, hikâyenin uydurulmuş olduğunu düşündürmektedir demektedir. [143] Bunun gerekçesi de büyük bir ihtimalle İslâm tarihi kaynaklarında aktarılan bu rivayette, bir Hıristiyan'ın Müslüman olması gibi ona göre kabul edilemez bir durumun söz konusu olmasıdır. Muir en başından beri Hz. Muhammed'in, öğretilerini farklı zaman

[142] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 70-71.
[143] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 197-202.

dilimlerinde karşılaştığı Hıristiyanlardan öğrendiği şeklinde bir ön kabule sahiptir. Bu rivayet onun ön kabulünü sarsmaktadır. Hal böyle olunca rivayeti toptan reddetmek daha kolay gelmektedir. Oysa etrafına şöyle bir baksa, her yıl sayısız Hıristiyanın bu dini kabul ettiğini görecek ve bu kurgusunun yanlış olduğunu anlayacaktır.

Muir'in ifadelerinde, Hıristiyan bir kimsenin Hz. Muhammed'in anlattıklarını doğru bulup ona tabi olmasını kabullenemeyişi sezinlenmektedir. Bu durumun, Hıristiyanlığın gözden düşmesi anlamına gelmesi gibi bir kaygı ile ilgisi olabilir. Oysa Müslümanların Hz. İsa ile herhangi bir problemleri yoktur. Zira onlar, Hz. İsa'yı Hz. Muhammed'in de bir üyesi olduğu peygamberlik zincirinde yer alan bir birey; ilk dönemlerde yaşanan Hıristiyanlığı da İslâm'ın ta kendisi olarak kabul etmektedirler. Tarafsız bakılınca inanç sistemi tahrife uğramamış bir Hıristiyan'ın İslâm'ı benimsemesi de son derece doğaldır.

Son olarak, Hz. Muhammed'in Taif dönüşünde Nahle vadisinde dinlendikten sonra, gece yarısı ibadete kalktığında okuduğu surelerin bir grup cin tarafından dinlendiğine dair rivayet; İbn Hişam'da, olaylar olup bittikten sonra hadisenin Hz. Muhammed'e Allah tarafından haber verildiği şeklinde yer almaktadır.[144] İbn Sa'd'da ise, Hz. Muhammed'in Cin suresini okuduğu sırada bir grup cin tarafından dinlendiği ancak "Hani cinlerden bir grubu, Kur'an'ı dinlemeleri için sana yönlendirmiştik"[145] ayeti nazil oluncaya kadar bu durumdan haberi olmadığı[146] şeklinde aktarılmaktadır.

Bu rivayet hakkında Muir'in yorumları ise her zamanki gibi, Hz. Muhammed'in heyecanı ile hayal gücünün birleşimi sonucunda gördüğünü zannettiği cin topluluğunun "hayalî" ve rivayetin de bir kurgudan ibaret olduğu yönündedir. Hâlbuki İslâm tarihi kaynaklarında bu olay hakkındaki rivayetlerde Hz. Muhammed'in cinleri gördüğüne dair bir ibarenin olmadığı

---

[144] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 71-72.
[145] Kur'an, Ahkâf, 46/29.
[146] İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 200.

görülmektedir. Netice olarak, Muir'e göre sadece olay değil, ayetler de hayalidir.

4. Akabe Biatları

Bilindiği gibi, Hz. Muhammed Taif'ten umutsuzluk içinde dönmüş ama umut aniden hiç beklemediği bir bölgeden gelmiştir. Aynı senenin Hac mevsiminde Medineli (Hazreçli) bir grupla karşılaşmış ve âdeti olduğu üzere onlarla peygamberlik görevi ve getirdiği din üzerine konuşmuştur. Altı-yedi kişiden oluşan bu grup, İslâm'ı kabul etmekte gecikmediler. Ancak memleketlerinde savaş olduğunu, bu nedenle orada Hz. Muhammed'i koruyup koruyamayacaklarından emin olamadıklarını belirttiler. Memleketlerine dönmek ve bu dini hemşerilerine de anlatmak üzere izin istediler. Eğer aralarında barış sağlanırsa gelecek yıl Hac mevsiminde tekrar aynı yerde buluşmak üzere Hz. Muhammed ile sözleştikten sonra evlerine dönüp ailelerini İslâm'a davet etmişler; pek çoğu da iman etmiştir.[147]

İbn Hişam'ın İbn İshak'tan aktardığına göre, "Medine'deki bu başarı beklenmedik bir hadise olsa da, öngörülemez değildi. Zira şehirde pek çok Yahudi kabilenin yaşamasının etkisiyle Medine, İslâm'a hazırdı. Çünkü Yahudiler, Medine'deki putperestleri gelmesi beklenen peygambere karşı sürekli uyarırlardı. Hz. Muhammed gelip dinini anlatınca, Medineliler onu "Yahudilerin bizi tehdit ettiği peygamber" şeklinde anlayıp iman ettiler."[148]

Muir'e göre bu son cümle oldukça abartılıdır. Çünkü "o dönemin putperest halkı, saf Allah inancı ve Eski Ahit'in içerdiği katı ahlak kuralları ile günlük ilişki içerisinde değillerdi. Ayrıca tek tanrı inancına sahip halkın da putperestlere karşı aktif bir karşı duruş sergilemek yerine tek gerçek Tan-

---

[147] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 78-79; İbn Sad, *a.g.e.*, c. I, s. 204-206.
[148] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 79; Muir, *a.g.e*, c. II, s. 211-212.

rı'ya yönelik manevi ibadetlere devam etmek dışında bir tercihleri de bulunmuyordu."[149]

Dahası Muir, bir Hıristiyan olarak, Medine'deki putperestler üzerinde yalnızca Yahudilerin etkisinin bulunduğunu kabul etmemektedir. Onun düşünce dünyasına göre Medine üzerinde Hıristiyanların da etkisi vardır. Zira Medinelilerin, Mekke'nin yarı uzaklığı kadar uzağında bulunan Suriye'de yaşayan Hıristiyanlardan da etkilenmiş olabileceğini düşünmektedir. Dahası Medineli şair Hassan b. Sabit'in, Gassani kralından etkilendiğini iddia ederek de bu görüşünü temellendirmeye çalışmaktadır. Ancak böyle bir açıklamaya başvurması, onun çelişkili ruh haline sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Neticede, putperest Arapların Yahudilikle ilişki içerisinde olmadığını belirttikten sonra; Hıristiyanlıkla ilişki içerisinde olduklarını söylemesi biraz zorlama bir yorum gibi görünmektedir.

Muir, İslâm'ın Medine'ye girişini bir mizansen içerisinde anlatmaktadır: "Hz. Muhammed Mekke'de endişe içerisinde Medine'den gelecek haberi bekliyordu. 'Acaba bir avuç Medineli Müslüman, kendi halklarına bu dini kabul ettirebilecek miydi? Yoksa Suriye veya Habeşistan'dan yardım istemek, onlara sığınmak zorunda mı kalacaktı?' Ertesi yıl Hac mevsiminde kendisiyle görüşmek üzere Mekke'ye on iki kişinin geldiğini görünce Hz. Muhammed'in endişeleri yok oldu ve onlardan Akabe'de; Allah'tan başka tanrıya tapmayacaklarına, hırsızlık etmeyeceklerine, zina yapmayacaklarına, çocuklarını öldürmeyeceklerine ve peygambere hiçbir şekilde itaatsizlik etmeyeceklerine dair söz aldı. [150] Bu on iki kişinin, Hz. Muhammed uğruna kendilerini adadığını belirten Muir, onlara "İslâm misyonerleri" demektedir. Ona göre İslâm misyonerleri ertesi yıl Hac mevsiminde başarılarını Hz. Muhammed'e rapor etmek üzere Medine'ye geri döndüler. İslâm'ın evden eve

---

[149] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 212.

[150] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 209-216. Konu ile ilgili geniş bilgi için Bknz. İbn Hişam, *a.g.e.,* c. II, s. 83-84.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 207.;

ve kabileden kabileye yayılması için zemin hazırlamışlardı, Medineli Müslümanlar bu hususta oldukça azimli ve gayretli davranmışlardır.

Muir buradan, İslâm'ın Medine'de yayılmasına Yahudilerin gösterdiği tepkiye geçmektedir. Ona göre Yahudiler, çok tanrıcılık gibi bir hataya kendilerini inandırarak putperestlik batağı içerisinde yüzen Medineli bu toplumun bir anda tüm putlarını bir kenara atmalarını ve tek gerçek Tanrı'ya inanmalarını anlayamamış ve bu hadiseyi hayretle karşılamışlardır. Yahudilerin yıllardır böyle bir dönüşümü gerçekleştirememe nedenleri olarak ise, Yahudiliğin Araplar açısından yabancı kökenli bir din olması ve Arap putperestliği ile ortak değerlere sahip olmamasını göstermektedir. Ona göre bu durum, Yahudiliğin pek az Arap tarafından sempati ile karşılanmasına neden olmuştur. Oysaki İslâm, yarımadanın batıl inancına, geleneklerine ve milli özelliklerine eklemeler sonucunda ortaya çıkmış bir din olarak tüm kalplere girmeye hazırdı ve bunu başarmıştır.[151]

5. İsra ve Miraç olayları

Muir İslâm'ın Medine'ye girişini ele aldıktan sonra, Mekke döneminin son hadiselerinden biri olan İsra ve Miraç hadiselerine girmektedir. Ona göre Hz. Muhammed'in umutlarının Medine'den gelecek habere kilitlenmesi, gün içerisinde daldığı derin düşünceler, gece uykusunda rüyalar şeklinde kendini göstermiştir.[152] Rüyasında Cebrail'in kanatları üzerinde Kudüs'e uçtuğunu; orada geçmiş peygamberlerle karşılaştığını; ardından da gökyüzüne çıkarak Allah ile konuştuğunu ve beş vakit namaz emrini aldığını görmüştür. Sabah olunca bu hadiseyi diğerlerine de anlatmak üzere evden çıkacağı esnada Ebû Talib'in kızı Ümmü Hânî ile karşılaşmış ve hadiseyi ona anlatmıştır. Ümmü Hânî onu tutmuş ve Mekkelilerin kendisiyle alay etmesine meydan vermemesini rica etmiştir. Bu hikâye yayıldığında, putperestler

---

[151] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 217.
[152] *A.g.e.*, c. II, s. 219.

Hz. Muhammed'le alay etmiş, müminler bile şok olmuş bir halde huzurundan geri dönmüşlerdir. Hz. Muhammed'e yalnızca Hz. Ebû Bekir inanmıştır.[153]

Hz. Muhammed'in hiçbir mucize yetisi olmadığını her fırsatta vurgulayan Muir'e göre, çoğu olayda olduğu gibi, İsra ve Miraç hikâyeleri de ileri tarihlerde pek çok ayrıntı ve abartılarla süslenmiştir. Tüm tarihsel eleştirilerin, bu olayda kendisinin de Hz. Muhammed'i eleştirmesini haklı çıkardığını belirten Muir; Hz. Muhammed'in, takipçilerinin olaylara bu tarz eklemeler yapmasından memnun olduğu ihtimali üzerinde de durmaktadır. Ancak bu ihtimalin kanıtlanabilirliği, Hz. Muhammed'in bu hikâyelerin uydurulması karşısında sessizliğini korumasıyla sınırlıdır.

Bu hususta aktarılan rivayetleri değerlendiren Muir, hadisenin bir mucize olduğu üzerinde durmaz. Birkaç şüpheci putperestin Hz. Muhammed'den Kudüs'teki tapınağın özelliklerini kendilerine anlatmasını istemesi üzerine, Cebrail tapınağın bir örneğini Hz. Muhammed'in gözlerinin önüne getirene kadar kendisine sorulan sorulara cevap veremediğine dair rivayetlerin de, bu hadisenin çocukça bir hikâye ve değersiz bir uydurma olduğunu kanıtladığını söyler. Muir'in eserinde sık sık atıfta bulunduğu Sprenger ise, rivayetlerde aktarılan Kudüs ile ilgili bilgilerin sıhhatini kabul eder, bununla birlikte İsra'da gördüğü yerler ile ilgili aktardığı bilgileri daha önce bir kitaptan okumuş yahut birilerinden duymuş olabileceğini söyler ve bunu Hz. Muhammed'in utanmaz bir sahtekârlık içerisinde olduğunun kanıtı olarak serdeder.

Son olarak Sprenger, İslâm tarihi kayıtlarında bu yolculuğun genel olarak bedenen gerçekleştiğinin kabul edildiğini belirtmektedir. Ona göre sadece bazı "şüpheci" kimseler bu yolculuğun Hz. Muhammed'in rüyasında meydana geldiği kanaatindedir. Oysa ki, İbn Hişam ve İbn Sa'd'a göre de,

153 İbn Hişam, *a.g.e.,* c. II, s. 43-46.

"Sana gösterdiğimiz rüyayı insanlar için bir imtihan kıldık"[154] ayeti gereğince İsra'nın rüya olması caizdir[155] denilmektedir. Muir de Sprenger'in bu konuda hata yaptığını belirtmektedir. Buna örnek olarak erken dönem İslâm tarihi kaynaklarında Ümmü Hânî[156] ve Hz. Aişe'den[157] "Hz. Muhammed'in bedeninin yerinde kaldığı; Allah'ın onu ruhen götürdüğüne" dair aktarılan rivayetlere yer vermekte ve olayın rüyadan ibaret olduğu yönündeki görüşün daha doğru olduğu yorumunu yapmaktadır. [158] Dolayısıyla Muir, olayları birer mucize olarak görmemesine rağmen rivayetin değerlendirmesini yapmakta ve çelişkili bir tutum sergilemektedir.

Muir, Miraç hadisesi hususunda ise, "Kur'an'da İsra'ya dair bilgi bir ayet dahi olsa vardır; ancak Miraç hadisesi yalnızca hadislerde ve rivayetlerde kalmış olması nedeniyle kabul edilemez." şeklinde görüşünü belirtmektedir.[159] Muir, İsra ve Miraç hadisesinden sonra Hicret konusunu ele almaktadır.

6. Hicret

Muir, "İkinci Akabe biatında Müslümanların daha büyük bir Medineli grupla antlaşma yaptığının haberini alan Kureyş'in yeniden eziyetlere başlaması üzerine; Muhammed birkaç gün sonra takipçilerine Medine'ye hicret emri verdi. "[160] diyerek konuya başlamaktadır. Daha sonra Hicret emrinin nasıl gerçekleştiğini tartışmakta ve İbn Sa'd'da yer alan, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret emrini rüyasında gördüğüne dair rivayete dayanarak[161], bunun muhtemelen "Hz. Muhammed Medine'ye hicret gibi önemli bir kara-

---

[154] Kur'an, İsra, 17/60.
[155] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 47; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 202.
[156] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 49; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 202.
[157] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 47.
[158] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 221-222.
[159] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 222.
[160] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 243.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 212.
[161] İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. I, s. 212.

rı ancak ve ancak ilahi bir emir sonucunda almış olmalıdır" şeklindeki bir düşüncenin ürünü olduğunu söylemektedir.[162] Muir, Müslümanlardan sadece Hz. Muhammed ve ailesi ile Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin Mekke'de kalmasını ise, "Hz. Muhammed kendisinin ve ailesinin güvenliğini düşünüyordu" şeklinde yorumlamaktadır.[163] Oysaki kaynaklarımız bu hadiseyi şu şekilde anlatmaktadırlar: Hz. Muhammed, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali ilk etapta Mekke'de beklediler. Kureyş onun diğerleri ile birlikte Medine'ye gitmesini umuyordu. Bu üç kişinin Medine'de kalması onlara karşı bir meydan okuma anlamına geliyordu. İleri gelenler ne yapacaklarına karar vermek üzere toplandılar; onu hapsetmeyi, sürgün etmeyi yahut ona suikast düzenlemeyi düşündüler. En sonunda her kabileden birer kişi alıp, hep birlikte Hz. Muhammed'e saldırmak yönünde karar aldılar. Cebrail, Hz. Muhammed'e geldi ve o gece her zamanki yatağında yatmamasını tembihledi. Hz. Muhammed de yatağına Hz. Ali'yi yatırarak evden çıktı. Kureyşlilerin yüzlerine toprak savurdu ve böylece Allah onu görmelerini engelledi.[164] Görüldüğü gibi, güvenli olan Mekke ortamı değildir. Hal böyle olunca, Hz. Muhammed'in geride kalması büyük bir risk taşımaktadır. Kendisi hicret ettikten sonra geride kalan ailesine gelince; onları götürmemek daha büyük bir risk anlamına gelmektedir. Hz. İbrahim'e ailesini Mekke'de bırakmasını emreden Allah'ın desteği olmasa, hiçbir aile reisi böyle bir riski göze alacak durumda olamazdı.

Bütün bu gerçekleri görmek istemeyen Muir'e göre, bu hikâye ya toptan uydurmadır veya Hz. Muhammed'in Hz. Ebû Bekir ile birlikte hicret ederken yatağına Hz. Ali'yi yatırdığına dair aktarılan kısmı uydurmadır. Bu iki durumun açıkça çeliştiğini belirten Muir, rivayetleri "Suikasta niyetlenen Kureyşlilerin Hz. Muhammed'in odasına girip Hz. Ali'yi öldürdükten sonra hatalarını fark etmeleri gerekirdi. Muhtemelen, Hz. Muhammed'in Mekke'den ani kaçışı ve Sevr mağarasında uzun süre saklanması, takipçilerinde

[162] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 244.
[163] *A.g.e.,* c. II, s. 248-249.
[164] İbn Hişam, *a.g.e.,* c. II, s. 134-137.

onun büyük bir şiddete maruz kaldığı düşüncesini oluşturmuş ve böyle bir hikâye uydurmuşlardır." şeklinde yorumlamaktadır.[165] Muir'in, Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'e emanet edilen malları sahiplerine iade etmek için geride kaldığı şeklindeki rivayeti es geçmesi ise dikkat çekicidir.

Hz. Muhammed'in, arkadaşı Hz. Ebû Bekir ile birlikte saklandığı Sevr mağarasına, olaydan sekiz-dokuz yıl sonra Kur'an'da atıf yapıldığını[166] belirten Muir, olayla ilgili ayetin Arapçasında yer alan "sekînet" kelimesinin Yahudi mistisizminde yer alan "Şekina" inancından kaynaklandığını düşünmektedir. Buna göre, İbrânîce'de "oturmak, yerleşmek" anlamındaki "şkn" kökünden türeyen "Şekina", Tanrı'nın tecellisini, varlığının tezahürünü ifade eden bir kelimedir.[167] Talmud ve Midraş literatüründe farklı tecellilerinden bahsedilen Tanrı'nın yüzünü, izzetini ve kutsallığını ifade etmek için "şekina" kelimesi kullanılmıştır. Mişna'da, oturup şeriatı konuşan iki kişinin arasına "şekina"nın ineceği belirtilmektedir.[168] Her iki ifade arasında benzerlik görülebilir. Ancak bu, "sekine"nin "Şekina"dan geldiğini doğrulamaz. Aksine, Arapça ve İbranicenin aynı kökten olduğunu gösterir. Bilindiği gibi, başta "selam" ve "şalom" olmak üzere, birçok "sin" (س) harfi ile başlayan Arapça ifade, İbranicede "şın" (ش) harfi ile ifade edilmektedir. Derese-Dereşe, Midras-Midraş de bunlardan bazılarıdır.

Hz. Muhammed ve Hz. Ebû Bekir'in Sevr mağarasında bulundukları sırada gerçekleştiği rivayet edilen bir dizi mucizevî olay vardır; ancak Muir bunlardan birkaç tanesine ilk dönem kaynaklarında da yer almasından dolayı değinmektedir. Bunların ilki İbn Sa'd tarafından aktarılan, mağaranın ağzına bir örümceğin ağ örmesi olayıdır. Bu rivayete göre, Kureyşliler onla-

---

165 Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 248-253.

166 Kur'an, Tevbe, 9/40.

167 "Kelime, Ahd-i Atîk'te başta Tanrı'nın veya isminin, toplanma çadırında, İsrâiloğulları'nın arasında, Kudüs'te, mâbedde ve Sînâ'da meskûn bulunduğunu yahut bu mekânlara indiğini, Hz. Mûsâ'ya gerçekleştiği gibi yanan çalılığa ve Sînâ dağına tecelli ettiğini ifade eden bölümlerde fiil kipleriyle geçmektedir." Bknz. Mustafa Sinanoğlu, "Tecelli", *DİA,* İstanbul 2011, c. XL, s. 245.

168 Mustafa Sinanoğlu, "a.g.m.", s. 244-245.

rın peşinden gidip mağaraya baktığında, mağaranın ağzında örümcek ağını görüp, "Bu örümcek ağları Muhammed doğmadan önce yapılmış" diyerek geri dönmüşlerdir.[169] Bir diğer rivayet ise, mağara girişine yabani güvercinlerin yuva yapması olayıdır.[170] Oraya gelen iki kişi tam kılıçları ile mağaranın içine dalacaklarken güvercinlerin yuva yaptığını fark ederek geri dönmüşlerdir.

Muir'e göre, bu rivayetler Hz. Muhammed'in Kur'an'da yer alan sözlerini[171] desteklemek için sonradan uydurulmuştur. Ayrıca o, "Kur'an'da Sevr mağarasına ve Hz. Ebû Bekir için "ikinin ikincisi" tabirine yer verilmesi de Kur'an'ın bir tarih kitabı niteliği taşıdığını ve Hz. Muhammed tarafından yazıldığını kanıtlar niteliktedir."[172] diyerek, buradan da kendi kanaatlerini destekleyecek bir sonuç çıkarmaya çalışmaktadır.

Bu aşamada, Hz. Muhammed'in hicrete kadar olan hayatını Hz. İsa'nın hayatı ile karşılaştıran Muir, Müslümanların erdemli olmasının sadece kâfirlerle karşılaştırıldığında geçerli olabileceğini, ancak erdem hususunda Hıristiyanların veya Yahudilerin yanından dahi geçemeyeceklerini iddia etmektedir.[173]

Hıristiyanlık ile İslâm arasında Hz. Muhammed'in hicretine kadar bir paralellik olduğunu; ancak Mekke'den kaçışları ile bu benzerliklerin sona erdiğini belirten Muir'e göre, "Hicret sonrasında Müslümanların hayatına dâhil olan yağmacılık, şehvet ve dünyevi arzular, Hz. Muhammed'in hükümranlığı altında devam etmiştir ki, bu tür davranışlar Hz. İsa'nın asla müsamaha göstermediği hususlardır."[174]

---

169 İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. I, s. 216.
170 İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. I, a.y.
171 Kur'an, Enfal, 8/30.; Kur'an, Tevbe, 9/40.
172 Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 260.
173 Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 272.
174 Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 274.

"Hz. Muhammed'in Mekke'deki hayatı boyunca yaşadığı olaylar bakımından Hz. İsa ile pek çok ortak yönü vardır. Her ikisi de esareti ve reddedilmeyi yaşamışlardır. Ama Hz. Muhammed'in Medine'deki on üç yıllık hâkimiyeti onu Hz. İsa'nın yaşam tarzının çok uzağına götürmüştür. Hz. İsa ile karşılaştırılınca, ne Hz. Muhammed ne de takipçileri kanlarıyla dinlerini savunmamışlar; Kureyş'in eziyetlerinden kaçmayı[175] tercih etmişlerdir. Hz. İsa ise, Yahudi konseyinin acımasız entrikalarını sessiz sakin beklemekle yetinmiştir."

"Gerçek şu ki, ilk etapta Hıristiyanlık tamamlanmış bir din değil, Hz. İsa'nın şahsında kendini geliştirmeye devam eden bir dindi; ancak Hz. İsa'nın hayatı hazırlık, ölümü ise tamamlanma idi. İslâm ise, Hz. Muhammed bu görevi üstlendiği andan itibaren onun tam ve girişken bir şekilde toplumsal hâkimiyeti şeklinde kendini göstermektedir. Dolayısıyla yayılma hızı ve ilk müminlerin teslimiyeti açısından kıyaslandığında, Hıristiyanlık İslâm'a karşı koyamaz. Ancak eğer kıyaslamamızı Hz. Muhammed ve Hz. İsa'nın hayatları ile sınırlı tutarsak; her iki peygamberin de aralarında tebliğlerini yürütecekleri insanlara ve onların dinlerine karşı davranışlarına dikkat edilmelidir. Hz. İsa, Yahudilerin arasına onların şeriatlarını yok etmek için değil, tamamlamak için gelmiştir. Hz. Muhammed ise, karanlıklar ve ahlaksızlık içinde yüzen putperestlerin arasına onların sistemini tümüyle yıkmak ve aralarını ayırmak için gelmiştir."[176]

Hz. İsa ile Hz. Muhammed'in amaçlarında ve öğretilerinde de birtakım farklar bulunduğunu belirten Muir, Hz. İsa'nın dinî sistemi manevi idi ve dünyevi şeyleri dışarıda tutmuştu. Ona göre dünya ile din birbirine zıt şeyler olduğu için ona inananlar, "dünyanın içinde yaşayan, ama dünyanın adamı olmayan" insanlar idiler. Oysaki Hz. Muhammed ile Müslümanlar için bunu söylemek mümkün değildir. Onlar dünyaya talip olmuşlardır.

---

[175] Hicret'i kaçış olarak görmektedir.
[176] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 274-275.

Muir, Hz. Muhammed ile Müslümanların ilk etapta Mekkelilere karşı sergiledikleri hoşgörülü tavrın, güçsüzlüklerinden kaynaklandığını; ileride kazanacakları zaferler sonucunda alacakları intikamların hayali ile tüm olumsuzluklara sabrettiklerini belirtmektedir. "Neticede, Medine'de Hz. Muhammed'in kılıcı neredeyse hiç kınında durmamıştır."[177] diyerek bunu temellendirmeye çalışmıştır. Oysaki "Hz. Muhammed'in her an kınından çıkabilen kılıcına karşın, Hz. İsa'nın en büyük prensibi; 'Benim krallığım bu dünyadan değildir; krallığım bu dünyadan olsaydı, bana inananlar, Yahudi yetkililere teslim edilmemem için savaşırlardı. Oysa benim krallığım burada değildir.' demiştir. "Hz. İsa göklerdendi ve ilahi silahlar kullandı; Hz. Muhammed ise yeryüzündendi ve dünyevi şeylere dayandı." [178] diyerek bu benzetmeyi kendine göre Hz. İsa lehine ve Hz. Muhammed aleyhine hitama erdirmektedir.

Muir, Hz. Muhammed'in, getirdiği dini tebliğ ederken, kendisine vahyeden ile önceki dinleri ve kitapları gönderen aynı Tanrı değilmiş gibi veya Tanrı'nın düşünceleri değişmiş gibi davrandığını iddia etmektedir. Hz. Muhammed'in İslâm dışındaki dinler ile ilişkisinin üç aşamadan geçtiğini iddia eden Muir; ilk aşamada Eski Ahit ve İncil'i onayladığını; bunlara inanan Yahudi ve Hıristiyanlara saygı duyduğunu; Kur'an'ı diğer kitapların yerine geçirmeyip, yalnızca onlara birtakım uyarılarda bulunduğunu;[179] bu aşamada Hıristiyanların ve Yahudilerin kendi hukuklarını uygulamaya devam ettiklerini belirtmektedir. İkinci aşamada, kurtuluşun İslâm'ı kabul ile sınırlandırılmadığını ancak dini ne olursa olsun herkesin putperestliği inkâr etmek zorunda olduğunu benimsediğini; üçüncü ve son aşamada ise, Kur'an'ın Tevrat ve İncil'den üstün olduğunu ve onları önemsiz göstererek

---

[177] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 275.
[178] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 273-276.
[179] Kur'an, Bakara, 2/85.

üstü kapalı bir şekilde bu kutsal metinleri iptal etme yoluna gittiğini iddia etmektedir. [180]

C. Değerlendirme

Muir'in, Hz. Muhammed'in hayatının peygamberlik öncesi dönemine dair rivayetlerin, bu rivayetleri aktaran ravilerin yaşlarının küçük olması nedeniyle, kaynak olarak kullanılamayacağı şeklindeki genel kanısı, her rivayete uygulanması mümkün olmayan bir kriterdir. Diğer yandan Muir'i, Hz. Muhammed'in gerek doğumuyla gerekse peygamberlik öncesindeki yaşantısıyla ilgili bilgilerin, Hz. Muhammed'in sıradan bir kimse olması nedeniyle kayıt altına alınmadığını, zaten bunun söz konusu dahi olmayacağını, kaldı ki bu döneme ait rivayetlerin barındırdığı detay bilgiler ölçüsünde değersizleştiğini belirtirken görmekteyiz. Biz de bu döneme dair çoğu rivayetin problemli olduğunu kabul etmekle ve olağanüstülükler barındıran rivayetleri dışarıda tutmakla beraber; Muir'in, Hz. Muhammed'in toplumun lideri konumundaki Abdulmuttalib'in torunu olmasıyla bile toplum açısından başlı başına ayrıcalıklı bir kimse olduğu gerçeğini ise göz ardı ettiğini söylemeliyiz. Yalnızca bu nedenle dahi, doğumundan sonra ve dedesi ile amcasının yanında kaldığı zaman zarfında yaşananların kayıt altına alınmış olması pekâlâ mümkündür.

Eserinde ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından faydalanmasına rağmen, rivayetlerin seçiminde taraflı bir tutum sergileyen Muir'i, yeri geldiğinde kullandığı her üç kaynakta da benzer rivayetlerin yer almasına rağmen, bunların içerisinden kendi düşünce yapısına en uygun olanını seçerken yahut onaylarken görmekteyiz. Hatta yalnızca bir kaynakta dahi olsa Hz. Muhammed ve peygamberliği hakkında olumsuz yorumda bulunabileceği bir rivayete rastlarsa, diğer otorite kaynakların onayına bakmaksızın direkt olarak bu rivayeti eserine almaktadır. Ancak, Hz. Muhammed hakkında

---

180 Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 292-297.

olumlu rivayet varsa; tüm kaynaklarda yer alsa bile bunu göz ardı etmekte ve uydurma yahut masal olarak addedilebilmektedir.

Hz. Muhammed'in görevinin ve vahyinin psikolojik birer sanrıdan ibaret olduğu görüşünden ayrılamayan Sir William Muir'in, buna rağmen Hz. Muhammed'in peygamberliğinin Mekke döneminde meydana gelen olaylara karşı olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir. Bu durum, onu haklı olarak gördüğü için değil, "peygamber olmayan bir kimse de toplum için çabalayabilir ve iyi işler yapabilir" şeklinde bir bakış açısıyla yaklaşmasından kaynaklanmaktadır.

Eserinin bu bölümünde, Hz. Muhammed'in hicrete kadar olan hayatının Hz. İsa'nın hayatı ile bir karşılaştırmasını yapan Muir, Hıristiyanlık ile İslâm arasında Hz. Muhammed'in hicretine kadar bir paralellik olduğunu; ancak Mekke'den kaçışları ile bu benzerliğin sona erdiğini belirtmektedir. Ona göre, "Hicret sonrasında Müslümanların hayatına dâhil olan yağmacılık, şehvet ve dünyevi arzular, Hz. Muhammed'in hükümranlığı altında devam etmiştir ki, bu tür davranışlar Hz. İsa'nın asla müsamaha göstermediği hususlardır." Böylece Hz. Muhammed'in dünyeviliği ve Hz. İsa'nın ilahiliği gibi zorlama bir sonuca da kendisine göre başarılı bir şekilde ulaşmaktadır.

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM —

WILLIAM MUIR'İN, HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİ VE VAHYİN KAYNAKLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

A. Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve Vahyin Kaynakları Hakkındaki Görüşleri

Kur'an tarihine dair pek çok eser, Kur'an'ın nasıl oluştuğu ve hangi evrelerden geçerek günümüze kadar geldiği konusunu, Müslüman inanışı ile aktarmaktadır. Bunun yanı sıra, Müslümanlar kadar, gayrimüslimler de Kur'an'ın kaynağı, sahihliği ve oluşum süreci ile ilgilenmiş, bu alanda çalışmalar yapmışlardır.

Hıristiyan anlayışına göre, Mesih'ten başka bir vahiy kabul edilemez. Oysaki İslâm'a göre Hz. Muhammed vahiy alırken dahi kendi iradesini ve algılamasını devam ettirir. Bu nedenle o, söylediği her şeyden sorumludur ve onun sözlerine "ilahi" denilemez. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in her şeyi fazlasıyla insanidir. Ancak Hıristiyanlara göre esas problem, Hz. Muhammed'in peygamber olup olmadığını kabul etmek değildir. Asıl sorun, İslâm'ın otantikliği meselesidir. Nitekim Muir'in de eserinde yoğunlaştığı gibi, onlar Hz. Muhammed'in İslâm'dan önceki tek tanrılı dinlerin inançları üzerinde oynamalar yaparak bunları kendi bilinçaltında kurguladığı şeylerle birleştirmesi sonucunda İslâm'ı ortaya koyduğuna[181] inanmaktadırlar. Böy-

[181] Buaben, *a.g.e.*, s. 311.

lece İslâm dininin kaynağı olarak Hz. Muhammed'i görmektedirler. Nitekim oryantalistler, Müslümanların, "İncilin Hıristiyanlar tarafından tahrif edildiği" şeklindeki iddialarının adeta öcünü almak için, Hz. Muhammed'in aktardığı Kur'an vahiylerinin insani bir kaynaktan, Hz. Muhammed'in kendisinden gelme olduğunu ve hiçbir ilahi yönü bulunmadığını iddia etmiş ve çeşitli görüşler ileri sürerek bu düşüncelerini temellendirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede, Hz. Muhammed'in, Yahudi ve Hıristiyan âlimlerin sözleri, geçmiş kutsal kitaplar, Arap monoteizmi vb. kaynakların ve öğretilerin etkisiyle Kur'an'ı oluşturduğunu iddia etmişlerdir.

"12. Yüzyılda Arapça'dan Latince'ye yapılan tercümeler Batı Hıristiyan dünyası açısından önemlidir. Aralarında Kur'an ve siyer metinlerinin de bulunduğu bu eserlerin tercümesinden asırlar sonra, Muir gibi İslâmi kaynaklara vâkıf olan bir kimsenin, eserlerinde Hz. Muhammed ve Kur'an hakkında nispeten daha doğru bilgiler kullandıklarını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, eski mevzisini terk ettiği de söylenemez. Zira o da, Hz. Muhammed'in sapkın bir hareketin önderi sahte bir peygamber olduğu, siyasî hırsı, şehvet düşkünlüğü ve dünyaya meyletmesi gibi ithamları da tekrarlanmaya devam etmektedir."[182]

Batılı yazarların önemli bir kısmı, kendi inançlarına göre, Kur'an'ı Allah'ın kelamı olarak değil, Hz. Muhammed'in çeşitli kaynaklardan etkilenmesi sonucunda ağzından dökülen sözler olarak görmüşlerdir. Müellifi de eseri üzerinden değerlendirdikleri için, onu tamamıyla Kur'an'da anlatılanlar üzerine üretilen fikirlere uygun olarak tasvir etmişlerdir.[183] Nitekim Muir, Hz. Aişe'nin "Onun ahlakı Kur'an'dı" şeklindeki rivayeti üzerinden, Kur'an'ı toplumsal ve kişisel olayların öncesinde (emir niteliği teşkil etmesi için) ya da sonrasında Hz. Muhammed tarafından yazılan bir kitap olarak değerlendirmiştir.

---

[182] İbrahim Sarıçam v.d., *Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 2-3.
[183] Cemil Hakyemez, "Oryantalistlere Göre Hz. Muhammed", s. 170.

Özetle ifade etmek gerekirse, Hz. Muhammed denilince Muir'in tasavvurunda Yahudi ve Hıristiyan din adamları tarafından eğitilen, toplumda az sayıda bulunan haniflerden öğrendiği monoteist inançları tekrarlayan, gökten vahiy aldığını söyleyerek insanları kandıran, hilekâr bir sahte peygamberin canlandığını söylemek yanlış olmaz. Hatta Hıristiyan bir yazar olarak, Hz. Muhammed'in hayatına dair böylesi bir eser yazmasının temel amacı, Hz. Muhammed'in "yalancı peygamber" olduğunu ispat etmektir diyebiliriz. Bu yönüyle Muir'in, Hz. Muhammed'in aldığını söylediği vahyin kaynakları olarak çeşitli faktörlerin bir arada etkili olduğu görüşünü savunduğu görülmektedir.

Nitekim Muir'e göre İslâm, sahte bir peygamberin sahte dinidir. Bu dinin bazı temel özellikleri vardır ki, bunların çoğu Hıristiyanlıkta yer almaz. O, bu özellikleri şöyle sıralamaktadır: Şehvet düşkünlüğüne sahip olanların ekmeğine yağ sürme; lideri başta olmak üzere sahtekârlık ve hilekârlıklara müsaade etme ve hatta bu vesilelerle yayılma; şiddet ve iktidar ile desteklenme vb. Ona göre "Hıristiyanlık ilahi bir din olduğundan, savaş ve kılıçla değil, kendi doğrularıyla yayılmıştır. İslâm ise insani bir öğreti olduğundan yayılmasında kılıca gerek duyulmuştur."

Muir, Hz. Muhammed'in ilk dönemlerdeki esas amacının, putperestler ile Yahudi ve Hıristiyanların dinlerinde yapmış oldukları tahrifatı ortadan kaldırmak ile işe başlayarak tek tanrılı bir din ortaya koyma düşüncesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu çerçevede, Hz. Muhammed'in putperest Araplarda hakiki Allah düşüncesini yerleştirme çabasını önemli görür.[184] Ancak zamanla bu hedefinden sapmıştır. Bu sapma da çoğunlukla kaynaklarının farklılaşması ve zaman zaman birbiri ile çelişmesinden kaynaklanmıştır.

Sir William Muir'e göre, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ve vahyinin kaynakları şunlardır: (a) Yahudilik, (b) Hıristiyanlık, (c) Hanifler (Mo-

---

[184] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 295.

noteist öğreti) ve (d) Hz. Muhammed'in kendi düşünce dünyası. Şimdi bunlara biraz daha yakından bakalım:

1. Kur'an'ın Kaynağı Olarak Ehl-i Kitap

Muir, Hz. İbrahim'in dininden sapkınlığa savrulan Arapları putperestlikten uzaklaştırmak için çabalaması açısından Hz. Muhammed'in olumlu bir örnek olduğunu kabul eder, ancak okuyucunun etkilenmemesi için vakit kaybetmeden onu "sahte peygamber" ilan etmekten de geri durmaz.[185]

Muir ilk olarak Bahira kıssasına sarılır. Siyer yazımında yer alan, Hz. Muhammed'in, on iki yaşlarındayken amcasıyla Suriye taraflarına yapmış olduğu seyahatte rahip Bahira ile karşılaşmasına dair rivayetin[186] Muir'in İslâm'ın bir beşer tarafından öğretilmişliği düşüncesini temellendirmesinde önemli bir yer tuttuğunu belirtmemiz gerekir. Bilindiği gibi Bahira, hem Müslümanlar hem de Ehl-i Kitab'a mensup yazarlar tarafından oldukça etkili kullanılan bir figür olagelmiştir. Müslümanlar onu Hz. Muhammed'in peygamberliğinin müjdecisi olarak görmekteyken; oryantalistler ise bu nevi rivayetleri kolaylıkla Hz. Muhammed'in peygamberliğinin (beşeri) kaynakları ve öğretilmişliği teorisini savunmak için delil olarak kullanabilmektedirler.[187] Muir, Kur'an'ın belagat yönünden üstün bir metin olduğunu kabul etmektedir. Bunu da dönemin yükselen değeri olan şiir ve belagate bağlamaktadır. Nitekim o panayırlardaki üstünlük mücadeleleri ve belagat yarışmalarının; Hz. Muhammed'i savaşlardaki üstünlük mücadelelerinden daha çok etkilediğini söylemekte, her yıl haram aylarda düzenlenen, ticari ve sosyal faaliyet olarak tanımlayabileceğimiz bu panayırların Hz. Muhammed'i şairlik ve belagat yönünden etkilediğini; bu sayede şiir sanatının ve belagatin gücünü öğrendiğini, vatan sevgisinin ve zihniyetinin geliştiğini

---

185 Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 270-272.
186 İbn İshak, *a.g.e.,* s. 107-111.; İbn Hişam, *a.g.e.,* c. I, s. 238-241.; İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. I, s. 108-109.
187 bkz. yuk.

düşünmektedir. Bu panayırlar onu Ehl-i Kitap'la da buluşturmuştur. Bir Hıristiyan olan Muir'e göre, Ukaz panayırının Hz. Muhammed'e öğrettiği esas kazanç, ona Hıristiyan ve Yahudilerle karşılaşma ve onların konuşmalarını dinleme fırsatı sunmuş olmasıdır. Bu panayırlar sayesinde Hz. Muhammed'in zihninde putperestlik karşıtı birtakım hayaller ve kuruntular belirmeye başlamıştır. Sprenger'den naklettiği bilgiye göre, "Necran papazı Kus b. Saide, sahip olduğu temiz inancı bu panayırda anlatmıştır. Mekke'nin genel inancından çok farklı olan bu saf öğreti Hz. Muhammed'in ruhunu heyecanlandırmıştır. Her yıl şahit olduğu bu sahneler, yetişkin olduğunda Hz. Muhammed üzerinde derin izler bırakacaktır."[188] Böylelikle Muir, Hz. Muhammed'in düşünce dünyasını biçimlendiren Ehl-i Kitap'la panayırlar aracılığıyla buluştuğunu söyleyerek yeni bir çizgi de takip etmiştir. Ancak burada da çoğunlukla tökezlemiştir. Zira aldığı rivayetlerin sıhhatini hiç sorgulamadan kullanmıştır. Oysaki Kus b. Saide bir papaz değil; İyad kabilesine mensup bir haniftir. Kısa ve öz konuşma yeteneğine sahip olmasının yanı sıra etkileyici belâgati nedeniyle "Necran papazı gibi belâgat sahibi" şeklinde nitelendirilmesinden dolayı yanlışlıkla Necranlı bir Hıristiyan rahip olduğu sanılmıştır.[189]

Muir'e göre, "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlara nazaran, Yahudilerle daha fazla tanışıklığı vardı. Çocukluğunda onları Medine'de görmüş ve ibadet yerleri hakkında bir şeyler duymuş ve onlara Tanrı'dan korkan adamlar olmaları nedeniyle saygı duyulması gerektiğini öğrenmişti. Hıristiyanlar ve Yahudiler birbirlerini aşağılamazlardı, ancak her ikisi birden Arap kabilelerini kâfir olarak kabul eder ve onların Tanrı'yı gücendirdiklerini düşünerek onlara büyük öfke duyarlardı. Her ikisinin de Tanrı bilgisi ve ortak bir şekilde kabul ettikleri bir ilahi vahiy vardı. Her ikisi de yalnızca bir Tanrı'ya ibadet ediyorlardı." Muir'e göre, Hz. Muhammed'in ruhunu heyecanlandıran şey, her iki dinin de kendilerini tek bir isme dayandırarak içten saygı

[188] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 7-8.
[189] Mehmet Ali Kapar, "Kus b. Saide", *DİA*, İstanbul 2002, c. XXVI, s. 460.

duymalarıydı; yani Hz. İbrahim'e...[190] İşte Hz. Muhammed'in öğretisinin özünün, Hz. İbrahim'in uğrunda bir ömür harcadığı tevhidi düşünce olmasının nedeni de Muir'e göre budur. Muir böylelikle Hz. Muhammed'in Hz. İbrahim'i kullanarak bir taraftan Yahudi ve Hıristiyanları taklit ettiğini, diğer taraftan da onun üzerinden Arapları dönüştürmeye çalıştığını göstermek için çaba sarf etmektedir.

Muir, İslâm dininin Hıristiyanlık öğretileri neticesinde oluştuğuna dair görüşünü, Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'nin kölesi Zeyd b. Harise'yi evlat edinmesi ve kendisine mirasçı kılması ile de desteklemeye çalışmaktadır. Muir'e göre, Zeyd b. Harise'nin, hem annesi hem de babası Hıristiyan'dı. Bu da Zeyd'in de Hıristiyan olduğunu göstermektedir. Zeyd b. Harise'nin evlat edinildiğindeki yaşı hakkındaki rivayetleri değerlendiren Muir, onun birkaç yıl sonra Hz. Muhammed'in dadısı Ümmü Eymen ile evlendirilmesi nedeniyle çocuk yaşta olamayacağı çıkarımında bulunmakta; Mute savaşında vefat ettiğinde 55 yaşında olduğuna dair rivayetlerden de yola çıkarak, Zeyd'in Hz. Hatice'ye hediye edildiğinde 20'li yaşlarda olduğu sonucuna varmaktadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed'den 6 yaş kadar küçük olduğunu ve bunun da üvey babası olan Hz. Muhammed ile arasında dinî[191] konuların konuşulma ihtimalini arttırdığını belirtmektedir."[192]

Muir, bu hususta, Sprenger'in, Zeyd b. Harise'nin evlat edinildiğinde yaşının küçük olduğunu belirten rivayetleri, Müslümanların, Hz. Muhammed'in dinî bilgileri ondan almış olmasından şüphelenip uydurdukları şeklinde yorumladığı görüşünü ise doğru kabul etmemektedir. Sprenger'e göre Müslümanlar böyle yaparak Hz. Muhammed'in ondan etkilenmediğini ispatlamış ve yeni dininin ilahi kaynaklı olduğunu kanıtlamış olacaklardı. Muir bu iddiayı komplocu bir yaklaşım olarak görmesine rağmen yine de, evlerinde Hıristiyanlığa dair mevzuların konuşulma ihtimalinden söz ede-

---

[190] *A.g.e.*, c. II, s. 8-9.
[191] Burada Hıristiyanlık kastedilmektedir.
[192] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 49-50.

rek benzer şeyler savunmuş olmaktadır.[193] Bu düşüncesini, "Bu rivayetleri Müslümanların o amaçlarla uydurduğundan emin olamayız, ancak Hz. Muhammed gerçekten de Hıristiyanlık öğretilerinden etkilenmiştir diyebiliriz" diyerek insaf kisvesine bürünüyor gibi yapmaktadır.

Muir'in, Hz. Muhammed'in düşüncesinin ilahi kaynaklı olmadığı hususunda ortaya koyduğu bir diğer kanıtı ise, Hz. Muhammed'in ilk vahiy geldiğinde cinlendiğini yahut bunun şeytanın bir oyunu olduğunu düşünmesi ve ilahi görevin gerçek olup olmadığından şüphe duymasıdır. Muir'e göre "bu onun şeytan ve adamlarının insan üzerindeki etkisini kabul ettiği anlamına gelmektedir ki Nas suresi de bunun göstergesidir." Bu durumu açıkça Hıristiyanlık açısından değerlendirme yoluna giden Muir, kesin bir dille Hz. Muhammed'in şeytanın etkisi altında kaldığını söylemese de buna kapı aralamaktadır. Bunu da Şeytan'ın Hz. İsa'yı ayartmaya çalışmasıyla da temellendirmeye çalışmakta ve aşağıdaki örnekleri serdetmektedir:

1. İsa, İblis tarafından denenmek üzere Ruh aracılığıyla çöle götürüldü. İsa kırk gün kırk gece oruç tuttuktan sonra acıktı. Şeytan ona ilk olarak şiddetli açlık çekmesinden yaklaşıp "Tanrı'nın oğluysan, söyle şu taşlar ekmek olsun" dedi. "İsa ona: 'İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Tanrı'nın ağzından çıkan her sözle yaşar' diye yazılmıştır." [194] şeklinde kişisel ve geçici arzularını tatmin için olağanüstü güçlerini kullanmanın doğru olmadığını belirterek karşı çıkmıştır. Şeytanın, buna benzer bir baştan çıkarma çabasını Hz. Muhammed'e de gösterdiğini söyleyen Muir, esasında hiçbir olağanüstü gücü olmamasına rağmen Hz. Muhammed'in görevini suistimal ederek kişisel arzularına yenik düştüğünü belirtmektedir.

2. "Sonra İblis O'nu kutsal kente götürdü. Tapınağın tepesine çıkarıp, "Tanrı'nın oğluysan, kendini aşağı at" dedi, "Çünkü şöyle yazılmıştır: Tanrı, senin için meleklerine buyruk verecek. Ayağın bir taşa çarpmasın diye seni

---

[193] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 48-50.
[194] Matta IV. 1-4.

elleri üzerinde taşıyacaklar." "İsa İblis'e şu karşılığı verdi: 'Tanrın Rabb'i denemeyeceksin' diye de yazılmıştır."[195] Şeytanın buna benzer bir baştan çıkarma çabasını Hz. Muhammed'e de gösterdiğini söyleyen Muir, hiçbir ilahi gücü olmamasına rağmen, sahte bir silah ve korku veren bir enerji olan "Allah'ın adına" ibaresini sık sık kendi emelleri için kullandığı gerekçesiyle Hz. Muhammed'i yoldan çıkmış biri olarak kabul etmektedir.

3. "İblis bu kez İsa'yı çok yüksek bir dağa çıkardı. O'na bütün görkemiyle dünya ülkelerini göstererek, "Yere kapanıp bana taparsan, bütün bunları sana vereceğim" dedi." "İsa ona şöyle karşılık verdi: "Çekil git, Şeytan! 'Tanrın Rabb'e tapacak, yalnız O'na kulluk edeceksin' diye yazılmıştır."[196] Böylece Hz. İsa'nın bu dünyada öldüğünü ancak insanlarına şeytana nasıl karşı koyulacağını öğretip, örnek olarak onlar için cennette krallığını kurduğunu belirten Muir, Hz. Muhammed'in ise din ve dünya arasında bir ara buluculuk yaptığını ve şeytana uyduğunu, İslâm'ın da din ile dünya işlerini bir arada tuttuğu için düşük insanlara uygun bir din olduğunu söylemektedir.[197]

Ona göre, Hz. İsa, çarmıha gerilmekten kurtulmak için hiçbir şekilde şeytanı dinlememiş, buna karşılık Hz. Muhammed ve takipçileri ise toplumun baskılarından kurtulmak için Medine'ye kaçmayı uygun görmüştür. "Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan ettiği ilk zamanları ilahi bir görev olarak görebilecek olsak da; Medine dönemindeki hırsı, adam öldürmeleri, şehvet düşkünlüğü vs. şeytani bir görev olduğunu kanıtlar."[198]

Sonuç olarak Muir, İslâmî öğretinin, aslında Ehl-i Kitap'tan esinlenerek oluşturulmuş olmasına rağmen, Şeytan'ın saptırmasına açık olması hasebiyle onun tarafından biçimlendirilmiş olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla

---

[195] Matta IV. 5-7.
[196] Matta IV. 8-10.
[197] Muir, *a.g.e,* c. II, s. 90-94.
[198] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 95.

ona göre Şeytan, bu düşüncenin oluşumunda Ehl-i Kitap kadar, hatta daha fazla pay sahibidir.

2. Kur'an'ın Kaynağı Olarak Hanifler

İslâm'dan önceki çağlarda Arap yarımadası türlü din ve inançların etkisi altında kalmıştır. Buraya zaman zaman gönderilen peygamberler, bu bölge halklarını doğru yola çağırmışlardır. Özellikle Hz. İbrahim ve Hz. İsmail, Hicaz taraflarında yaşayan Araplar üzerinde önemli derecede etkili olmuşlardır. Bu da, Arapların da en eski dinlerinin tevhid esasına dayandığını göstermektedir.[199]

Cahiliye Arapları diğer tanrı ve put adlarının dışında en yüce ilah olarak Allah'ı biliyorlardı. Rabb ve ilah kelimelerinin aksine Allah kelimesinin çoğul eki alarak kullanılmaması ise, bu kelimenin bir tek tanrıyı yani Allah'ı ifade ettiğini göstermektedir.[200]

İslâm öncesi dönemde, hangi dine mensup olursa olsun Hz. İbrahim'in saf tevhid inancından uzaklaşmamış bazı kimseler bulunmaktaydı. Bazı putperest Arapların şiirlerinde de tevhid inancına dair izler bulmak mümkündür.[201] Bu muvahhidâne şiirleri, vahiyleri, düşünceli zihin yapısının şiirsel birer dışa vurumu olarak değerlendiren Muir[202], Hz. Muhammed'in zihnindeki bu nevi inancın ve dolayısıyla da İslâm'ın, toplumda yaşayan Hıristiyanlardan, Yahudilerden ve Haniflerden etkilenmek suretiyle ortaya çıktığını ve Hz. Muhammed'in görevinin ilk yıllarında haniflerden pek de farkı bir çaba içerisinde bulunmadığını belirtmektedir.

---

199 Ali Bulut, "Cahiliye Şiirinde Bazı Dini Motifler", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2005, Sy. XVIII-XIX, s. 215.
200 Mustafa Çağrıcı, "Arap: İslâm'dan Önce Araplarda Din", *DİA,* İstanbul 1991, c. III, s. 316.
201 Mustafa Çağrıcı, "a.g.m.", s. 316.
202 Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 60-69.

Muir, Hz. Muhammed'in de bu hanifler gibi karanlık putperestliğin karşısında yer aldığını ve Arap toplumunun yenilenmesi için daha manevi bir inanca ihtiyaç olduğunu düşündüğünü belirtmektedir.[203] Dahası, Muir, Hz. Muhammed'in Haniflerle görüştüğünü ve onlardan faydalandığı düşünmektedir. Bunu da Varaka b. Nevfel örneği üzerinden yapmaktadır. Hatta o, Hz. Muhammed'in ilk nazil olan vahyin ardından Varaka b. Nevfel ile görüşmesinin, onun Haniflerden ilham alma aşamasından bir vahiy ortaya koyma aşamasına geçişinin kanıtı olduğu kanısındadır.[204]

3. Kur'an'ın Kaynağı Olarak Hz. Muhammed

Muir'in, İslâm'ın ilahi kaynaklı evrensel bir din olmayıp, daha çok Arap toplumundaki mevcut sosyal yozlaşmaları iyileştirip, toplumda düzeni sağlamak amacını taşıyan beşeri kaynaklı yerel bir yönetim sistemi olduğu kanaatinde olduğunu müteaddit defalar zikrettik. Aslında böyle düşünüldüğü sürece Muir'in Hz. Muhammed ve İslâm ile bir problemi yoktur ve hatta Hz. Muhammed'in bu yöndeki çabasını da takdir etmektedir. Bu sayede putperest Arap toplumu putları reddedecek, kızlarını diri diri gömmek vb. barbarca işlerden vazgeçerek nihayet tek tanrılı ve ahlaklı bir inanca dönüşü gerçekleştirebileceklerdir. Ancak Hz. Muhammed'in Kur'an'ın kaynağı olarak Allah'ı göstermesi, onun için kabullenilemez bir husustur. Yine de Müslüman okurları rahatsız etmemek için Kur'an'dan alıntı yaparken "Hz. Muhammed'e göre" yerine "Kur'an'a göre" ibaresini kullanmayı tercih etmektedir. Eserinin ön sözünde açıkladığı üzere, "vahiy" kelimesi yerine "vahiy olduğu düşünülen sözler" veya "sahte vahiyler" tabirini kullanmamasındaki amacı da, eserde sade anlatımı gözetmektir.[205] Muir, İslâm düşüncesinin Hz. Muhammed'in kendi ürünü olduğunu söylerken de aslında onun bir aydınlanma yaşadığını kabul etmektedir. Ona göre, Hz. Muhammed'in kırk yaşı-

[203] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 54-55.
[204] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 52.
[205] Muir, *a.g.e.,* c. I, v.

na yaklaştığında münzevi hayat yaşamayı sevmeye başlaması, eskisine oranla daha duyarlı bir hale bürünmesi bu aydınlanmanın doğum sancılarıydı. Muir bu konuda şöyle demektedir: "Putperestlik ile iç içe bir hayat yaşayan halkına karşın, onun gerçek ve doğru dinin ne olduğundan emin olamaması, Yahudilik ve Hıristiyanlığın soluk ve kusurlu gölgeleri nedeniyle açıklığa kavuşturulamayan şüpheler, kalbini ve ruhunu daraltıyordu. Bu nedenlerle, Mekke yakınlarındaki vadi ve kayalıklarda yalnız kalıp derin düşüncelere dalıyor, çareler arıyordu."[206]

Muir, İbn Hişam ve Taberi'nin bu konuda, "o zamanın toplumunda uzlet yaygın bir davranıştı ve her ailenin dağlarda belirli uzlet mekânları vardı" [207] şeklindeki rivayetlerini şüpheye açık bulmaktadır. Bu tür rivayetleri, Müslüman tarihçilerin İslâm'da yer alan bazı gelenek ve öğretilerin Hz. Muhammed'den önce de var olduğunu söyleyerek İslâm dinini Hz. İbrahim'in dinine dayandırma çabasından ibaret olarak görmektedir.[208]

Kur'an ayetlerini Hz. Muhammed'in tasalı zihninin ve dertli yapısının birer ürünü olarak görme eğiliminde olan Muir'e göre, Hz. Muhammed'in ruhsal kaygıları nedeniyle sarsılmış olması ve biraz rahatlamak amacıyla yapmış olduğu uzletinin sonucu bazı coşkulu ve şiirsel cümleler şeklinde açığa çıkmıştır. "Dinî doğrular, kalbinde ve zihninde yeşerdikçe ve halkının aşırı derecede dünyaya dalmış olmasını düşündükçe aldığı endişeli hâl, yerini bu tür coşkulu şiirlere bırakmıştır." Ancak kesin bir delili olmamasına rağmen Muir'e göre bunlar Hz. Muhammed'in kendini ilahi öğretici olarak addetmeden birkaç yıl önce içinde bulunduğu düşünceler ve tezahürleridir. Bu çerçevede yaptığı yorumlarda, Karia suresini Hz. Muhammed'in kendi kendine konuşmasına bir örnek, Tin ve Hümeze surelerini Allah'ın ağzından çıkan sözler gibi telaffuz edilen şiirsel kurgular, Leyl suresini çeşitli anlamsız ve kafiyeli yeminler silsilesi, Fil suresini içinde yaşadığı toplumun tarihin-

---

[206] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 54-55.
[207] İbn Hişam, *a.g.e.,* c. I, s. 301-302.
[208] Muir, *a.g.e.,* c. II, s. 55-59.

den bir parça ve Kureyş suresini de toplumun geleneklerinin anlatılması olarak görmektedir.[209]

İlk aşamada Hz. Muhammed'in ağzından çıkan bu tür şiirsel sözlerin kayıt altına alınmadığını çünkü henüz kendisini bir peygamber olarak sunmadığını belirten Muir, sadece Hz. Ali, Hz. Hatice, Hz. Ebû Bekir ve Varaka b. Nevfel gibi yakın çevresi tarafından biliniyor olabileceği iddia etmektedir.[210] Çünkü Muir, İslâmi kaynaklarda gizli davet aşaması olarak geçen dönemin, 40 yaşından önceki derin düşüncelere dalma ve halkı ufaktan uyarma aşaması olarak yorumlanabileceğini düşünmektedir.[211] Onun, vahyi, Hz. Muhammed'in yaşadığı toplumda meydana gelen olumsuzlukları derin derin düşünmesi ve bunlara çareler araması sonucunda ortaya çıkan kafiyeli sözler olarak gördüğünü bir kez daha ifade edelim.[212]

"Yavaş yavaş bu görevi ona Allah'ın verdiği inancını benimsemeye başladı[213] diyen Muir, tahlilini şöyle sürdürmektedir: "Bu küçük takipçiler grubu hariç, getirdiği sonradan türeme bu inanç, egemenlik iddiaları ve uyarılar kocaman ve itici bir karanlıkla karşılandı. Kureyş'in büyük çoğunluğu buna ilgisiz kaldı; amcası Ebû Talib yeğeninin bu heyecanlı haline güldü; Ebû Leheb hakaret etti; Ebû Cehil ve yandaşları ise alay ettiler. Bu tür tepkileri sindirmeye çalışırken, Hz. Muhammed kendi sözlerinden bazen şüphe ediyor bazen ise sözlerinin doğruluğuna inanıyordu."[214] Muir'e göre Duha, İnşirah ve Kevser sureleri, bu tür tepkilerin ardından Hz. Muhammed'in delirdiğinden endişe etmeye başlayınca ruhunu yatıştırmak için, kendi kendine tekrarladığı sözlerden ibarettir.[215]

---

[209] *A.g.e.*, c. II, s. 60-66.
[210] *A.g.e.*, c. II, s. 67.
[211] *A.g.e.*, c. II, s. 112.
[212] *A.g.e*, c. II, s. 60.
[213] *A.g.e.*, c. II, s. 68.
[214] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 67-70.
[215] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 67-70.

Her ne kadar ilk nazil olan sureler veya ayetler bunlar olmasa da, Muir'e göre Hz. Muhammed, düşüncelerine inandırmak için henüz Allah'ın adını kullanmaktan çekindiği için, bu duruma tamamen kendisini inandırdıktan sonra ilk olarak Alâk suresiyle ortaya çıkmayı tercih etmiştir. Ayrıca onun temel amacı önce tüm Arabistan'ı Allah'a secde ettirmek, ardından da Suriye, Yunan ve Roma'ya Allah'ın birliğini kendi kutsal kitaplarından örneklerle ispat etmekti. Allah'ın adını kullanmak için diğer peygamberler gibi kutsal ruh ile desteklenmeyi bekledi. Ve Cebrail (a.s) geldiğinde (!) ilk söylediği cümle "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" olmuştur.[216]

Muir'e göre, Hz. Muhammed, vahiylerin kendisinden bağımsız bir şekilde, kendi düşüncesi ve iradesi dışından geldiğini düşünmekteydi. Ancak epilepsi nöbetleri ve benzeri psikolojik durumların karar vermeyi zorlaştırdığı gerekçesiyle Muir, bu durumun sadece Hz. Muhammed'in, söylediklerinin ilahi kaynaklı olduğuna kendini ikna etmesinin bir sonucu olduğunu düşünmektedir.[217] Hz. Muhammed'in Mekke ve Medine'deki yaşantısında ciddi farklılıklar olduğunu her fırsatta dile getiren Muir'e göre, "o Mekke'deyken sadece bir vaiz ve uyarıcıydı; inkârcı insanlar tarafından hor görülüp reddediliyordu ve bu nedenle dinsel devrimden daha üstün başka bir amacı yoktu. Medine'de ise dünyevi unsurlar, dinî konulara karışmaya başladı; ayetler onun politik otoritesini onaylar tarzda gelmekteydi; Allah'ın iradesi ile savaşlar ve toplu infazlar yapılıyor, yeni topraklar fethedilip alınıyor, kişisel arzularını da yine "ilahi vahiy" yoluyla tatmin ediyordu."

Muir tahliline şöyle devam etmektedir: "Medine'de özgürlüğün yerini hoşgörüsüzlük, zorlama ve ikna çabaları aldı. "Allah'ın adıyla" kelimesi, devletin en güçlü silahı oldu; onunla Allah'ın düşmanları perişan edildi, muhalif dinlerin tapınakları yıkıldı. *"Kâfirleri nerede bulursanız öldürün"*[218]

---

[216] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 72-74. (Muir'in oldukça başarısız bir kurguya imza attığını söyleyebiliriz. Eğer bunlar sadece birer şiir parçasından ibaretse ve Hz. Muhammed'in de bu açıdan Kus b. Saide'den de bir farkı yoksa, neden Allah'ın adını söylemekten çekinsin.)

[217] *A.g.e.,* c. IV, s. 317.

[218] Kur'an, Bakara, 2/191.

İslâm'ın parolası ve sloganı haline geldi. Din özgürlüğü ortadan kalktı; kılıç, İslâm'ın reddedilmesinin kaçınılmaz cezası oldu. Hıristiyanlığın özgürlükçü ve sevecen yapısı, şimdi yerini barbarlığa bırakmıştı. Hz. Muhammed'in kılıcı ve Kur'an; medeniyet, özgürlük ve doğruluğun en ölümcül düşmanı haline geldi."[219] Muir şöyle devam etmektedir: "Sonuç olarak okuyucuyu uyarmam gerekir ki, zihinlerinde tamamen tutarlı yaşantıya sahip bir peygamber portresi oluşmasın yahut onun hayatında böyle durumların varlığının arayışına girişmesinler. Onun başlangıçtaki putperestliği ortadan kaldırmak ve insanları dine ve fazilete davet etmek yönündeki saf ve yüce arzuları zamanla alçalmıştır; güvenilirliği yalanlara karışıp kaybolmuştur; samimiyeti hilekârlığa dönüşmüştür ve o görevi boyunca tüm bu zıtlıkları bir arada yürütmüştür. Sonraları en yüce Tanrı'yı taklit etme çabası içerisinde vahiy adı altında kendini yüceltmeye başlamıştır."[220] Muir'in "en yüce tanrı" dediği şahsın Hz. İsa olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Muir, Hz. Muhammed'in aslında Hz. İsa'ya öykündüğünü, onu taklit etmeye çalıştığını, bunun üzerinden de dünyalık elde etmeye çalıştığını söylemeye çalışmaktadır.

B. Değerlendirme

Arapça bilgisi ve görevi sayesinde İslâmi kaynakları detaylı bir şekilde inceleme imkânına sahip olan Muir'in, bu eserinde Kur'an'daki ayetleri ve ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Muhammed hakkında yer alan rivayetleri doğru bir şekilde anladığını söylemek mümkündür. Ancak doğru bir şekilde kullandığını söylemek mümkün değildir. Dahası, Hz. Muhammed'in ilahi vahiy aldığını zanneden ve çevresindeki insanları kandıran sahte bir peygamber olduğu, siyasî hırsı, şehvet düşkünlüğü ve dünyaya meyletmesi gibi ithamlara da yer vermekten geri de durmamıştır.

---

[219] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 319-322.
[220] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 318-323.

Muir'in, Hz. Muhammed'in vahyinin kaynakları hakkında İslâm tarihi kaynaklarında aktarılanlardan yola çıkarak yapmış olduğu yorumları ele aldığımız bu bölümde, onun Hz. Muhammed'i, Yahudi ve Hıristiyan din adamları tarafından eğitilen, toplumda az sayıda bulunan haniflerden öğrendiği monoteist inançları, insanlara anlatmak için kullanmaktan perva etmeyen, ilahi vahiy aldığını söyleyerek insanları kandıran, hilekâr, sahte bir peygamber olarak tasvir ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in gençliğinde meydana geldiği rivayet edilen rahip Bahira hadisesinden, yine gençliğinde panayırlarda dinlediği haniflerden olduğu rivayet edilen Kus b. Saide'den, bu vesilelerle kendisini ve söylediklerini Hz. İbrahim'e atfetmesinden bahsederek İslâm'ın beşer muhayyilesinin bir neticesi olduğu düşüncesini kanıtlamaya çalışmaktadır.

Muir'e göre Hz. Muhammed'in önceki amacı, putperestliği ve Yahudilerin/Hıristiyanların dinlerinde yapmış oldukları tahrifatı ortadan kaldırmak ile işe başlayarak, tek tanrılı bir din ortaya koymaktı. Bu çerçevede, Hz. Muhammed'in putperest Araplarda hakiki Allah düşüncesini yerleştirme çabasını önemli görmekle beraber, Kur'an'da yer alan ayetlerin, onun muhayyilesinin birer ürünü olarak, kendi zihninden dökülen şiir parçaları olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemektedir. O, zaman zaman Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i karşılaştırmakta, ilkinin ilahi, ikincisinin ise dünyevi olduğu sonucuna varmaktadır.

— DÖRDÜNCÜ BÖLÜM —

WILLIAM MUIR'İN HZ. MUHAMMED'İN SİYASÎ VE ASKERÎ FAALİYETLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

A. Sir William Muir'in, Hz. Muhammed'in Kureyş ve Diğerleriyle İlişkileri Hakkındaki Görüşleri

Bu bölümde, Sir William Muir'in, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra meydana gelen askerî seferleri ve siyasî ilişkileri nasıl algıladığı ve bu faaliyetlerin başkahramanı olan Hz. Muhammed hakkındaki görüşleri belirlenmeye çalışılacaktır. Bu dönemde meydana gelmiş olan pek çok gazve, seriyye ve antlaşmalardan, Muir'in eserinde en detaylı şekilde ele alınan bazıları seçilerek değerlendirilecektir.

Ona göre Hz. Muhammed, Medine döneminde, Mekke dönemindeki tavır ve tutumlarından tamamen uzaklaşmış; güzel sözlerle ve yumuşak huyla başladığı davet çalışmaları bu dönemde yerini kılıca bırakmıştır. "O artık Allah tarafından kendisine verildiğini iddia ettiği görevine karşı çıkanlardan bu dünyada intikam alınması gerektiği düşüncesiyle hareket etmektedir. Medine'de onun için önemli olan ilahi adaleti gerçekleştirmek değil, getirdiği dini kabul etmeyenleri zorla itaat altına almaktır."[221]

Muir'e göre, Hz. Muhammed'i ve Muhacirleri savaşmaya iten temel etken intikam hırsı iken, Ensarı savaşmaya iten temel etken ganimete olan

[221] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 63-64.

düşkünlükleriydi. Savaşları genellikle hangi tarafın başlattığını gayet iyi biliyor olmasına rağmen; Muir'in, Hz. Muhammed'in, Mekke döneminde müşriklerin kendisine ve taraftarlarına yaşattıklarına karşılık beslediği intikam hırsından kaynaklanan savaşlar gerçekleştirdiği yönünde görüşünü sabitlediği görülmektedir.[222]

"Hz. Muhammed'in Medine'de ikametinin ilk altı ayında sükûnet hâkimdi. Mekke halkından herhangi bir düşmanca atak gelmedi. On yıldan fazla bir süredir Mekke şehrini kargaşa haline sokmuştu; kendi muhalif grubunu oluşturarak onların siyasî düzenini bozmuştu. Şimdi ise, tüm yandaşları ile birlikte Medine'ye gitmişti ve onun yokluğunda Mekke'de bir rahatlama olmuştu."[223] Diyerek Mekke ile başlanan savaş halinin de onun tarafından oluşturulduğunu, asıl çıbanbaşının o olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Muir'e göre, "Hz. Muhammed'in düşünceleri, hicret ettiği andan itibaren barışçıl değildi; onun kalbindeki Kureyş düşmanlığı, bir tohumun filizlenmesi gibiydi, yalnızca uygun koşulları bekliyordu. Diğer yandan, Medineliler Akabe biatlarında, onu herhangi bir olası saldırı halinde koruyacaklarına dair söz vermişlerdi; Kureyş'e karşı gerçekleştirilecek herhangi bir saldırıda ona katılmak için böylesi bir taahhütleri yoktu. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in Medine halkının sevgisini kazanması ve düşmanlarına karşı tüm tedbirleri aldığına dair kalplerini tatmin etmesi zaman alacaktı."[224] Muir bu cümleleri, ilk seriyyelere Ensar'ın neden dâhil edilmediği şeklindeki olası soruya cevap mahiyetinde serdetmektedir.

Muir'e göre, Kur'an Medine döneminde artık askerî emirler kitabı olarak kullanılmaktadır; "öyle ki onda zaferler ilan edilir, başarı vaadinde bulunulur, savaşlarda yaşananlar hikâye edilir, yanlışlıklar izah edilir, cesaret alkışlanır, korkaklık ve itaatsizlik azarlanır, askerî veya politik emirler verilir

[222] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 197.
[223] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 63.
[224] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 63-64.

ve tüm bunlar doğrudan ilahi haberler olarak aktarılırdı."[225] diyerek bu iddiasını temellendirmektedir. Ona göre, "Tüm seferlerin sonuna gelindiğinde, Hz. Muhammed'in sistemi de son halini almıştı. İslâm'ın etki alanı içerisinde putperestliğe dair tek bir iz kalmamıştı. Ve İslâm, tüm insanlık için planlanan evrensel din sayıldığından, son olarak Yahudilik ve Hıristiyanlığı da küçük duruma düşürme çabası içerisindeydi. Görevinin başından beri en savunmasız anlarında yardımını aldığı bu kitleyi ve dinlerini, şimdi refahta ve güçte zirveye ulaşınca, aşağılayarak bir kenara bırakmıştır."[226] diyerek bir taraftan kendince Hz. Muhammed'in düşüncesindeki değişimi, diğer taraftan da onda vefanın bulunmadığı, çıkarcı bir kimlik ve kişiliğe sahip olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Bu çerçevede, Batılıların "cihadist" dedikleri İslâm modelini esas alan Muir'e göre, Hz. Muhammed insanların savaş ruhunu kaybetmelerini istemiyordu. "İslâm'ın devamı için, evrensel kabulü için veya en azından evrensel üstünlüğü için kılıçlarla desteklenmesi gerekiyordu. Arabistan sınırları içerisinde bu görev tamamlandığında, sıra Suriye, Roma ve Fars'ın Hıristiyan ve putperest hükümdar ve halklarına gelecekti."

1. Medine Vesikası

Muir bu hususta ilk olarak Medine Vesikası'na yoğunlaşmaktadır. Medine'de bir arada yaşayan farklı grupları, Muhacirler, Ensar, Münafıklar ve Yahudiler olmak üzere dörde ayırmaktadır. Bu grupları ele alırken ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından faydalanmış olsa da, grupları tanımlarken kendi görüşlerini de katmaktan ve bu gruplara mensup kimselerin yaptıklarını tuhaf görmekten kendini alamadığını açık bir şekilde belli etmektedir.

O ilk olarak "Muhacirleri" ele almaktadır. Onların evlerini ve tüm varlıklarını Hz. Muhammed ve İslâm uğruna geride bırakmış olmaları dolayı-

---

[225] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 224.
[226] Kur'an, Tevbe, 9/30-36.

sıyla Hz. Muhammed'i sadece bir peygamber veya bir din adamı olarak değil, aynı zamanda kralları olarak gördüklerinin de anlaşıldığını ifade etmektedir.[227]

İkinci olarak "Ensar"ı yani Medineli Müslümanları ele alan Muir, onların Hz. Muhammed'e kan bağı veya dostluktan daha az bir bağ ile bağlı olmalarına rağmen ona sadakatlerinde ve İslâm için hissettikleri coşkularında Muhacirlerden geri kalmadıklarını belirtmektedir. Muir onlar için, "Akabe'de Hz. Muhammed ve İslâm uğruna almış oldukları risk onları yüceltmiştir ve kendilerini asla Muhacirlerden aşağı görmemişlerdir."[228] değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Medine'de yaşayan iki kabile yani Evs ve Hazreç'in eskiden beri süregelen düşmanlıklarına da değinen Muir, Hz. Muhammed'i peygamber ve İslâm'ı da din olarak kabul etmeleriyle birlikte sadece onun manevî otoritesine değil aynı zamanda maddi otoritesine de boyun eğmiş olduklarını ve birbirlerini artık birer kardeş kabile olarak görmeye başladıklarını kerhen de olsa itiraf etmektedir.

"Medine'de ne aktif bir karşıtlık ne de Mekke'deki gibi Muhammed'in doğaüstü iddialarını bir reddediş vardı. Evs ve Hazreç dışındaki gruplar nötr durumdaydı. Arap toplumunun mevcut yasaları toplumda birçok farklı liderin aynı anda varlığına müsaade ediyordu. Bu sayede Muhammed de kendisine inanan insanlar üzerinde hâkimiyet kurabilmişti."[229]

cümleleriyle Hz. Muhammed'in Medine'de kendisine uygun bir ortam yakaladığını söyledikten sonra Medine'de yaşayan üçüncü gruba geçmektedir. Ona göre bu grup, kötü niyetlerini gizli tutan "muhalifler" veya "münafıklar"dır. Muir, toplumdaki herkesin Hz. Muhammed'e gerçekten inanmış olmadığını; inanmış gibi görünmekle birlikte kalplerinde şüphe ve haset

---

[227] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 25.
[228] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 26-27.
[229] Muir, *a.g.e*, c. III, s. 28.

besleyenlerin de hâlâ bulunduğunu belirtmektedir. Bunları da muhalifler ve Münafıklar olmak üzere iki ayrı kategori olarak sınıflandırmaktadır. Muir, dinî yönden kendilerini gizleyerek düşmanlık besleyenleri "Münafık"; sadece siyasî açıdan içlerinde düşmanlık besleyerek Hz. Muhammed'i yabancı bir gaspçı olarak gören grubu ise "muhalif" olarak isimlendirmekte ve şöyle demektedir:

"Açıktan herhangi bir düşmanlık olmamasına rağmen, inanmayanlar tarafından Muhammed'e karşı bir hoşnutsuzluk başlamıştı. Daha önce Hazreçlilerin lideri ve Medine'nin en güçlü vatandaşlarından olan Abdullah ibn Übey, daha önceden Peygamberlik gibi yüce bir rütbeye talip olmuştu. Ancak Muhammed'in gelişiyle umutları suya düşmüştü. Abdullah'ın etrafında pek çok insan toplandı ve Peygamber'in iddialarına şüphe ile bakmaya ve kurallarına uymamaya başladılar. Ama bu durum o yabancının (Hz. Muhammed) popülaritesini engellemedi. Aksine, etrafındaki halka giderek genişledi ve sonunda tüm şehir ona tabi oldu. Böylelikle putperestlik Medine'den yok oldu, şüpheler kırıldı."[230]

Muir, dördüncü ve son grup olarak Medine dolaylarında yerleşik bir şekilde yaşayan Yahudileri zikretmektedir. Hz. Muhammed'in, onların sadece dinleri hakkında değil, aynı zamanda iddiaları, kutsal kitapları ve dindar kişileri hakkında da bilgi sahibi olduğunu; onun kalbine Yahudilerle birlikte ve ortak olmaktan daha sevimli gelen başka bir şey olmadığını; zaten bu yüzden Müslümanların bayramlarının, oruçlarının ve ibadetlerinin Medine'ye gelinceye kadar Yahudilerinkilerle hep aynı çerçevede olduğunu belirttikten sonra; örnek olarak Kudüs'ü kıble olarak benimsemelerini göstermekte ve Şöyle demektedir:

"Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasından vazgeçmeye niyeti yoktu. Ancak Yahudileri kazanmak için de elinden geleni yapıyordu. Tüm bu benzerlikler de Yahudilerle bir ortaklık kurma çabasının ürünleriydi. Medi-

---

[230] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 28-30.

ne'ye geldikten kısa bir süre sonra Muhacirler ile Medine halkı arasında karşılıklı yükümlülükleri içeren bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre Hz. Muhammed Yahudilerin kendi dinlerini uygulamalarını onaylamış ve sahip oldukları mülkleri de koruma altına almış oluyordu."[231]

Muir, tüm bu antlaşmalara rağmen Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki ittifakın uzun sürmediğini; Hz. Muhammed'in iddialarını Yahudi kitaplarının kehanetlerine yöneltmesi ve onları, kitaplarında da adı geçen peygamberin geleceğini bilmelerine rağmen kendisinin peygamberliğini kabul etmemekle suçlaması üzerine Yahudilik ile İslâm'ın el ele birlikte geleceğe doğru gidemeyeceklerini anlamalarına neden oldu, imasında bulunarak şöyle demektedir:

"Yahudiler ile Medineliler arasında duygusal bir bağ vardı. Yıllardır iç içe yaşıyorlar, kötü günlerinde birbirlerinin yardımına koşuyorlardı. Birbirlerini koruma uğruna kan dökmeye hazırlardı. Aralarındaki bu derece yakınlık Muhammed için tehlike arz ediyordu. Hemen bir bahane ile onlardan kurtulmanın yolunu buldu. Yahudilerin kötü ve ıslah olmaz yapıdaki özelliklerini sayıp döken ayetlerin peş peşe gelişi de Muhammed'in Yahudiler arasından ayrılışının göstergesidir."[232]

Böylelikle Muir, Hz. Muhammed'in çıkarı için Yahudilerle bağ kurduğunu ve onları çıkarları için tehlikeli bulduğu bir esnada da bu bağı koparmaktan perva etmediğini, dolayısıyla onun zaten çıkar merkezli düşünen bir yapıya sahip olduğu gibi bir profil çizmeye çabalamaktadır.

2. Batn-ı Nahle Olayı

Bilindiği gibi, Hz. Muhammed hicretten on yedi ay sonra, Abdullah b. Cahş Seriyyesi[233] diye de bilinen Batn-ı Nahle Seriyyesi'ni, nereye ve ne

[231] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 25-31.
[232] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 35-38.
[233] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, s. 298.

maksatla gönderildiğini çok gizli tutarak, düzenledi. Bir akşam, Abdullah b. Cahş el-Esedî'ye sabah namazına silahlarıyla birlikte gelmesini söyledi. Sabah namazı kılındıktan sonra muhacirlerden yedi veya sekiz kişi ile bir araya geldiler. Hz. Muhammed, Abdullah'a bir mektup verdi ve kendisini seriyye kumandanı tayin ettiğini bildirdi. Medine'nin doğu yönündeki Necd yolunda iki gece yol aldıktan sonra mektubu açmasını ve arkadaşlarını zorlamadan içerisinde yazılı olan emri yerine getirmesini emretti.

Abdullah b. Cahş, iki gece sonra mektubu açtı ve arkadaşlarına okudu. Hz. Muhammed mektupta, Tâif-Mekke arasındaki Nahle'ye kadar ilerlemelerini ve orada güneyden gelecek olan Kureyş kervanını gözetlemelerini emrediyordu. Nahle, Yemen-Tâif istikametinden gelenlerin Mekke'ye giderken uğradıkları son duraktı. Abdullah Hz. Muhammed'in emrine uyarak arkadaşlarını kendisiyle birlikte gelip gelmemekte serbest bıraktı ancak seriyyede bulunanlar onunla birlikte gitmeyi tercih ettiler.[234] Batn-ı Nahle'ye varan Abdullah ve arkadaşları orada beklemeye başladılar. Receb ayının son günü Tâif'ten dönmekte olan bir Kureyş kervanını fark ettiler. Savaşın yasaklandığı haram ayların son gününde bulunmaları sebebiyle kervana hücum edip etmemekte tereddüt gösterdiler. Bir gün sonra ise kervanın Mekke haremine gireceğini ve yeni bir yasağın başlayacağını, dolayısıyla kervanın kurtulacağını düşündüler. Sonunda haram ayda olup olmadıklarından emin olamayıp dört kişinin bulunduğu Kureyş kervanına saldırmaya karar verdiler. Kervanın yöneticisi Amr b. Hadramî'yi öldürüp Osman b. Abdullah b. Muğîre ile Hakem b. Keysân'ı esir aldılar ve kervana el koydular. Nevfel b. Abdullah ise kaçıp kurtuldu.[235]

Abdullah b. Cahş ele geçirilen ganimeti beşe bölerek, beşte birini Hz. Muhammed için ayırdı; geri kalanı kendi aralarında bölüştüler. Ganimet

---

234 Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vakıdî, *Kitabu'l-Meğâzî: Hz. Peygamber'in Savaşları*, (thk. Marsden Jones), (trc. Prof. Dr. Musa K. Yılmaz), İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2016, s. 51.
235 Vakıdî, *a.g.e.*, s. 52.

paylaşımı hakkındaki ayet[236] ise bu olaydan sonra nazil olduğu rivayet edilir. Medine'ye geldiklerinde, Hz. Muhammed iki esiri hapsetmekle beraber kendisine ayrılan ganimet hissesinden bir şey almadı ve haram ayda savaşanları kınadı.[237] Seriyyeye katılanlar hata ettiklerini anladılar. Ancak bir süre sonra durumu aydınlatan ayetler nazil oldu: Buna göre, "haram aylarda savaşmanın büyük günah olduğu, Allah'ı inkâr etmenin, insanları Mescid-i Haram'ı ziyaretten alıkoymanın ve halkını oradan çıkarmanın bundan daha büyük bir günah olduğu; fitne çıkarmanın ise adam öldürmekten de beter olduğu"[238] beyan edildi.

Batn-ı Nahle Seriyyesi, Müslümanların bir düşmanı öldürdüğü, onlardan esir alıp ganimet ele geçirdiği ilk seriyyedir. Bu seriyye ile Hz. Muhammed, Mekke'nin güneyinden böyle bir saldırı beklemeyen Kureyşli müşriklere gözdağı vermişti. Asırlardan beri kullandıkları ticaret yollarını kesebileceğini, hatta isterse Mekke'ye kadar yaklaşabileceğini onlara gösterdiği gibi, Medine İslâm devletini ciddiye almak mecburiyetinde olduklarını da hissettirdi. Bu sefer, aynı zamanda iki taraf arasındaki savaş ateşini tutuşturan bir kıvılcım vazifesi de görmüştür.[239]

Muir, Batn-ı Nahle olayının ne zaman gerçekleştiği hakkındaki çeşitli rivayetler arasından doğru olanı ayırt etmenin oldukça zor olduğunu iddia etmektedir. Öyle ki bazılarının bu olaya dair, "Kureyş kervanını gözlemek için gönderilen bu grubun Cemaziyelahir ayının son günlerinde gönderildiğini ve bu seriyyede yer alanların Cemaziyelahir'in son günü mü yoksa Receb aynın ilk günü mü olduğunu kestiremeyip kervana saldırıp saldırmamakta tereddüt ettikleri" şeklinde yorumda bulunduklarını aktarmaktadır.[240] Muir'e göre bu yorum/rivayet, haram ayda yaşanan skandalı ortadan

---

236 Kur'an, Enfal, 8/41. ; "Cahiliye döneminden önce reis için ganimetin çeyreği vardı." Bknz. Vakıdî, *a.g.e.*, s. 54.
237 İbn Sa'd'da ilgili bölümde böyle bir bilgi yer almamaktadır. Bknz. İbn Sa'd, *a.g.e.*, c.II, s. 6-7.
238 Kur'an, Bakara, 2/217.
239 Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", *DİA*, İstanbul 1992, c. V, s. 203.
240 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 76.

kaldırmak için oluşturulmuştur. "Çünkü Hz. Muhammed böyle bir seriyye gönderiyorsa mutlaka bu yoldaki kervanların iyi korunmadığı haberini almış olmalıdır. Hz. Muhammed bu seriyyeyi kervana saldırmak amacıyla göndermiştir. Ayrıca, Receb ayının bitimine yakın bir zamanda bu sefere çıkılmıştır." iddiasında bulunur.[241]

Muir, bu olayın Hz. Muhammed'in ve taraftarlarının haram ayların ve insan hayatının kutsallığına saygı duymadıklarını ve kendi çıkarları uğruna her türlü kuralı çiğneyebildiklerini gösterdiğini iddia etmektedir. "Bundan sonra zalimce kanlar akıtıldı, kutsal nesnelere saygısızlık yapıldı." Bu görüşüyle Muir, Müslümanların davranışlarını yererken, Kureyşli müşriklerin davranışlarını yüceltmekte ve onları masum göstermektedir.

Muir, Hz. Muhammed'in tüm bu süreçteki tavır ve tutumlarını yapmacık bulduğunu ve bunların sorumluluktan kaçma çabasına yönelik olduğunu belirtmekte, ayetleri de klasik olarak Hz. Muhammed'in kendi sözleri olarak değerlendirmektedir:

"Hz. Muhammed, sadece Kureyş kervanını gözetlemek için görevlendirdiği seriyye alayının bu kervana saldırmasına başlangıçta sinirlenmiş ve onlara haram ayda savaşmayı kendisinin emretmediğini söyleyerek; ganimeti bir kenara bırakmış ve esirleri de salıvermiştir. Ancak takipçilerinin cesaretini kırmak istemeyen Hz. Muhammed, kısa bir süre sonra tavrını değiştirip, dini savunmak için haram ayda savaşmayı onaylayan bir şeyler söyleyerek, bunun putperestlikten ve İslâm dinine karşı duruştan daha az kötü bir şey olduğunu belirtmiştir. Ardından da, ganimetleri paylaştırmış, esirleri ise fidye karşılığında serbest bırakmıştır."[242]

Muir, Hz. Muhammed'in savaşa izin vermesi doğrultusunda söylediği ayetin ardından, Müslümanların Hicaz'a giden kervanları tehdit etmek için

[241] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 75-76. ; Oysa ki bu rivayet Muir'in dipnotta kaynak olarak gösterdiği Vakıdî'nin eserinde de Recep-Şaban olarak yer almaktadır. Bknz. Vakıdî, *a.g.e.*, s. 52.
[242] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 72-73.

hiçbir fırsatı kaçırmadıklarını, ayrıca Hz. Muhammed'in Bedir savaşına kadar ganimetten pay almadığına dair rivayetleri doğru bulmadığını iddia etmektedir.[243] Ona göre, kervanlara mükerreren düzenlenen saldırılar, Mekkeli müşriklere karşı savaş izninin verilmesine giden yolun adımlarıydı. Bunun, Hz. Muhammed ve takipçilerinin uzun zamandır arzuladığı bir şey olduğunu söyledikten sonra, Muhacirlerin müşriklerin kendilerine Mekke'de yaşattığı eziyetlerin öcünü almak; Ensar'ın ise şehirlerinden geçen zengin tüccarların mallarını yağmalamak amacıyla bu tür seriyye ve gazvelere katılmayı arzuladıklarını iddia etmektedir.[244]

3. Bedir Savaşı

Bilindiği gibi, Hicretin 2. yılında Kureyşlilerin geniş çaplı bir ticaret kervanı Ebû Süfyân önderliğinde Suriye'ye gitmişti. Bunun üzerine Hz. Muhammed ashabına kervanın zenginliğinden ve muhafızlarının az olduğundan bahsederek bu kervanı Mekke'ye dönerken uğrayacağı Bedir'de ele geçirmek için onları sefere davet etti.[245] Ebû Süfyân'ın Hz. Muhammed'in baskın yapacağı haberini aldıktan sonra Kureyşlilerden yardım istemesi üzerine Kureyş kabilesinin neredeyse tüm kollarından bir araya gelen 1000 kişi Ebû Cehil liderliğinde Mekke'den yola çıktı.

İki ordu, Bedir'de karşı karşıya geldiler. Âdet olduğu üzere ortamı savaşa hazırlamak için Hz. Hamza, Übeyde b. Hâris ve Hz. Ali Kureyşli hasımlarıyla teke tek savaşmak için meydana çıktılar.[246] Mübarezelerin Müslümanların zaferiyle sonuçlanmasından sonra başlayan asıl savaş da aynı gün içerisinde Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Hz. Muhammed, vak-

---

243 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 73-77.
244 *A.g.e.*, c. III, s. 78.
245 "Savaş için değil, kervan için çıkıldığından dolayı, bu davete icabet etmeyenler kınanmadı." Bknz. İbn Sa'd, c. II, s. 8.
246 Mübareze: iki düşman taraftan çıkan birer kişinin çarpışması anlamına gelmektedir.

tiyle Müslümanlara yaptıkları işkenceye karşılık sadece iki esirin[247] öldürülmesini emretti; diğer esirleri maddi durumlarına göre fidye ödemeleri yahut okuma yazma bilenlerin on Müslüman'a okuma yazma öğretmeleri şartıyla serbest bıraktı. Ganimetler savaşa katılanlar arasında eşit olarak bölüştürüldü. "Hz. Muhammed'in askerî dehasını, strateji ve taktik kabiliyetini gösteren Bedir Gazvesi, İslâm cemaatinin başta Medine olmak üzere bütün Arap yarımadasında büyük bir itibar kazanmasını sağlamış, böylece Hz. Muhammed İslâm'ı tebliğ için daha geniş imkânlara sahip olmuştur."[248]

Bedir savaşı ile birlikte İslâm açısından yeni bir çağın başladığını belirten Muir, Hz. Muhammed'in hayatı hakkında eserler yazan müelliflerin anlık durumları ve en ince detayları dahi özenle toplamaları ve bir rivayetler yığını oluşturmalarını yadırgamıştır. Bu nedenle, sadece önemli yerleri İslâm tarihi kaynaklarında yer aldığı şekliyle olgusal olarak aktarmış ve kendi yorumlarını dipnotlarda belirtmiştir. Biz de sadece onun rivayetler hakkındaki bu yorumlarını inceleyeceğiz.

Muir'e göre, İslâm tarihi müelliflerinin Bedir'e katılanlar hakkında iki hususta tutarsız anlatımları vardır. Birincisi, onların ittifakla, Hz. Muhammed'in ordusunun sayıca az olduğunu tekrar tekrar belirtmelerine rağmen, kervan ile karşılaşıp onu yağma edebileceklerini ummalarıdır. Oysaki Hz. Muhammed'in ve taraftarlarının böyle bir amacı olmadığı açıktır. İkincisi, savaşta şehit oldukları belli olan kişilerin "savaşta şehit olmayı umuyorum" dediklerini belirten, geriye dönük rivayetler uydurmaları ve anakronizme düşmeleridir.[249]

Muir kaynaklara, Hıristiyan ön kabullerinin ışığında, ön yargılı bir tavırla yaklaşmakta; böylelikle okuduğu verileri Hz. Muhammed aleyhine çekebilmekte yahut sadece tutarsız bulduğu bilgileri kullanmaktadır. O, tüm

---

[247] Ukbe b. Ebû Muayt ve Nadr b. Hâris.; Bknz. Vakıdî, *a.g.e.*, s. 124-125.; İbn Hişam, *a.g.e.*, c. II, 346.
[248] Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", *DİA*, İstanbul 1992, c. V, s. 325-327.
[249] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 83.

Müslümanların Bedir savaşına ganimet arzusuyla katıldıklarını; pek çok kişinin de ganimetten pay alabilmek için Müslüman olduğunu iddia etmektedir. Onu bu düşünceye sevk eden şey, iki Medineli putperestin sadece ganimete nail olmak için savaşa katılmak istemeleri üzerine Rasulullah'ın onlara ancak Müslüman olurlarsa katılabileceklerini söylediği yönündeki rivayettir.[250] Müslümanlar arasında elbette ki sadece ganimet arzusuyla savaşa katılanlar olabileceği gibi, bu tutumu ordu geneline mal etmek ve "Müslümanlar ganimet hırsı ile hareket ederler" gibi bir önermede bulunmak bilimsellik ilkelerine uygun düşmemektedir.

Müslümanların savaşlarının temel hedeflerinden birinin de intikam duygusu olduğunu savunan Muir'e göre, Kureyşliler Müslüman akrabalarına karşı savaşıp savaşmamak hususunda tereddüt etmiş[251], hatta bazıları geri dönmüştür; ancak Müslümanlar Kureyş'ten daha acımasızdırlar ve savaşmak için can atmışlardır. "Peygamberlerinin acımasız nefretini onlar da benimsemişler ve merhametsizleşmişlerdi. Sürekli eski yaraları deşiyorlar ve Müşriklerin Mekke'de yaşattığı kötü hatıraları açıyorlardı. İnançları tüm dünyevi bağları bir kenara atıyordu ve peygamberleri uğrunda vahşi bir fanatizm duygusu besliyorlardı." Başlangıçta da söylediğimiz gibi, tüm malumatı kendi ön kabulleri çerçevesinde düzenleyip aktarmaya meyilli olan Muir, Hz. Muhammed'in Kureyşlileri savaşmadan geri dönmeye ikna etmesi için Hz. Ömer'i göndermesi hususundaki rivayeti de Müslüman tarihçilerin bir uydurması olarak görmektedir.[252]

Muir'e göre, Ebû Cehil bu tür olaylarda günah keçisi olarak seçilen en uygun kişidir ve her olayda tüm suçu ona yükleyen rivayetlerin uydurulması için epey bir mesai harcandığını iddia etmektedir. Bunun nedeni olarak da

---

250 *A.g.e.*, c. III, s. 85.; Vakıdî, *a.g.e.*, s. 77-78.

251 Vakıdî'de böyle bir tereddüdü sadece Utbe b. Rebia'nın yaşadığı aktarılmaktadır. Muir'in bu rivayeti tüm Kureyş'e teşmil ettiği görülmektedir. Bknz. Vakıdî, *a.g.e.*, s. 77-78.

252 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 91-95.

bir insanın aynı anda bu kadar suçtan sorumlu olmasının mümkün olmadığı şeklinde duygusal bir yorum yapmaktadır.[253]

Hz. Muhammed'in savaşta nasıl bir rol aldığının belli olmadığını iddia eden Muir, bazı rivayetlerde onun bizzat kılıçla savaştığının belirtilmesine rağmen, onun daha çok ilahi yardım sözünü ve sonunda onları bekleyen cenneti hatırlatarak takipçilerini cesaretlendirip kışkırtma rolünü üstlendiği görüşünü savunmaktadır.[254] Nitekim Hz. Muhammed'in ordusunun meleklerle desteklendiğini[255] ve Kureyş ordusunun da şeytan tarafından önce kışkırtılıp daha sonra yalnız bırakıldığını[256] belirten ayetler nedeniyle bu savaş hakkında bitmek tükenmek bilmeyen efsanelerin ortaya çıktığını iddia etmekte ve bu efsanelerden biri olarak şeytanın Sürâka'nın suretine girip insanları saptırmaya çalışmasına dair rivayeti öne sürmektedir.[257]

Bedir esirlerinden İslâm'a ve peygambere düşmanlıkta ısrar edenlerin birer birer öldürüldüğünü söyleyen Muir, acımasız bir Hz. Muhammed portresi çizmeye çalışmaktadır. Öyle ki, kendisi öldürülürse geride kalan küçük kızına kimin bakacağını soran Ukbe b. Ebi Muayt'a, Hz. Muhammed'in alaycı bir tavırla "Cehennem ateşi" cevabını verdiğini, ardından da "Seni öldürmeyi bana gösteren Allah'a şükürler olsun" dediğini aktarmaktadır.[258]

Daha sonra Cebrail'in (a.s) esirler hakkında kararı Hz. Muhammed'e bırakması ve istişarenin ardından esirlerin fidye karşılığında salıverilmesine karar verilmesinden bahseden Muir, Hz. Muhammed'in esirlere karşı başlangıçtaki tavrını meşrulaştırmak için ayetler[259] uydurduğunu iddia etmek-

---

253 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 98.
254 *A.g.e.*, c. III, s. 105.
255 Kur'an, Enfal, 8/9.
256 Kur'an, Enfal, 8/48.
257 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 125. ; Bu hikaye Vakıdî'de çok kısa bir şekilde anlatılmıştır ancak Muir'in detaylı incelemelerinden kaçmadığı görülmektedir. Bknz. Vakıdî, *a.g.e.*, s. 100.
258 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 116-117.
259 Kur'an, Enfal, 8/67-71.

tedir.[260]Bedir zaferinin Hz. Muhammed'e ikna edici deliller sağladığını belirten Muir'e göre, Hz. Muhammed ve ordusunun savaşı kazanması, kendisinin peygamber olduğunu söyleyen bu zatın toplum nazarındaki konumunun teyidi ve İslâm'ın yayılması açısından bir ilahi bildiri anlamına gelmekteydi.[261]

4. Uhud Savaşı

Muir, Uhud savaşına ilk dönem kaynaklarında yer alan rivayetlerden faydalanarak olgusal bir şekilde değinmektedir. Biz de burada Uhud savaşını kısaca özetleyip, Muir'in dipnotlarda ve metin aralarında Hz. Muhammed, savaş ve Müslümanlar hakkında yaptığı yorumlara değineceğiz.

Bedir Savaşından mağlubiyetle dönen Kureyşliler intikam arzusu içerisindeydiler.[262] Yahudi Benî Kaynuka' kabilesinin Medine'den sürülmesi nedeniyle diğer Medineli Yahudi kabileler de Müslümanlara karşı kin besliyor; bu nedenle liderleri Kâ'b b. Eşref de Kureyşlileri Müslümanlardan intikam almak için kışkırtıyordu.[263]

Kureyş ordusunun Medine'ye yaklaştığı gece Müslümanlar şehrin etrafında nöbet tuttular. Hz. Muhammed nasıl bir taktik uygulanacağı hususunda sahabe ile istişare etti. Kendisi gördüğü bir rüyanın tevili üzerine Medine'de kalınmasını, kadınların ve çocukların yüksek evlere yerleştirilerek savunma savaşı yapılmasını tercih ettiğini belirtti. Abdullah b. Übey ve bazı sahabeler bu görüşü benimsemişti, diğer yandan özellikle Bedir Savaşı'na katılamamış olan gençler ve Hz. Hamza, Sa'd b. Ubâde, Nu'mân b. Mâlik

---

[260] Muir, *a.g.e.,* c. III, s. 118.
[261] Muir, *a.g.e.,* c. III, s. 123-124.
[262] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 199.
[263] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 188.

düşmanla şehir dışında savaşılması hususunda ısrar ettiler. Hz. Muhammed de çoğunluğun görüşüne uyarak, Medine dışına çıkılmasına karar verdi.[264]

Hz. Muhammed Cuma namazından sonra bir konuşma yaparak disiplini bozmamalarını ve sabretmelerini tavsiye etti, böylelikle zaferle ayrılan tarafın kendileri olacağını belirtti. İkindi namazından sonra hazırlıklarını tamamlayan Müslümanlar Mescid-i Nebevî'de toplanmaya başladılar. İlk etapta meydan savaşı yapılması için ısrar edenler, bu ısrarlarından dolayı pişman olduklarını ve savaşın nasıl yapılması gerektiği hususunda kendisinin karar vermesini istediklerini Rasulullah'a ilettiler.

Rasulullah, "Bir peygamber zırhını giydikten sonra Allah onunla düşmanları arasında hüküm vermedikçe çıkarması kendisine yakışmaz. Eğer sabrederseniz ve size emrettiklerime uyarsanız Allah'ı zaferi sizin olacaktır"[265]dedi. Müslüman ordusu Uhud dağına vardığında Abdullah b. Übey, "Ben savunma savaşı istiyordum. Muhammed bizim sözümüzü dinlemedi de çoluk çocuğun aklına uydu" diyerek taraftarlarıyla birlikte ordudan ayrılıp Medine'ye döndü.[266]

Hz. Muhammed, ordusunu savaş düzenine koydu ve muhacirlerin sancağını Mus'ab b. Umeyr'e verdi.[267] Kumandanları belirledi ve cihad hakkında bir konuşma yaptı. Düşman ordusunun arkadan saldırmasını önlemek için Abdullah b. Cübeyr komutasındaki elli okçuyu Ayneyn tepesine, galibiyet durumunda dahi kesinlikle yerlerinden ayrılmamaları şartı ve düşman ordusunun arkadan saldırması halinde ok atarak onları geri püskürtmeleri emriyle konuşlandırdı.[268]

Savaş mübâreze ile başladı. Asıl savaşın başlamasıyla birlikte Müslümanlar düşman ordusunun merkezine kadar ilerlediler. Müşrik ordusunun

---

264 Vakıdî, *a.g.e.*, s. 206-209.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 36-37.
265 Vakıdî, *a.g.e.*, s. 209-210.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 38.
266 Vakıdî, *a.g.e.*, s. 214.
267 *A.g.e.*, s. 215.; Hz. Ali olduğu da söylenmiştir. Bknz. İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 38.
268 Vakıdî, *a.g.e.*, s. 214-216.

tüm sancaktarlarının sırayla öldürülmesi nedeniyle sancağı yerden kimse kaldıramamıştı. Düşman savaş alanından uzaklaştıktan sonra Müslüman ordusu ganimeti toplamaya başladı. Ayneyn tepesindeki okçuların çoğu da düşmanın bozguna uğradığını görünce savaşın bittiği zannıyla ganimetten mahrum kalmamak için yerlerini terk ettiler. Geride sadece on kişilik küçük bir grup kalmıştı.[269]

Hâlid b. Velîd tepedeki okçuların sayısının az olduğunu görerek birliğiyle birlikte harekete geçti. Hz. Muhammed'in emrine uyarak yerlerinden ayrılmayan Abdullah b. Cübeyr ile on arkadaşını şehit ettikten sonra, ganimet toplayanların üzerine de ani bir baskın yaptı. Kureyş ordusunun da geri dönerek saldırması üzerine iki ateş ortasında kalan Müslümanlar paniğe kapıldı. Çünkü silahlarını bırakmışlardı ve savaş düzeni de bozulmuştu. Bu sırada Hz. Hamza şehit edilmiş, Hz. Muhammed ise yüzünden yaralanmıştı.[270] Hz. Muhammed'in, ashabıyla birlikte Uhud kayalıklarına çekilmesiyle savaş sona erdi.[271] Uhud savaşında Müslümanlar yetmiş şehit vermiş, Hanzale b. Ebû Âmir dışındaki şehitlerin hepsinin cesedine işkence yapılmıştır.[272]

"Uhud savaşı Müslümanlar için ders ve ibretlerle doludur. Hz. Muhammed her zaman olduğu gibi bu savaşta da istişareye önem vermiş, Ayneyn geçidine yerleştirdiği okçuların onun emrine uymamaları ve yerlerinden ayrılıp ganimet toplamaya başlamaları savaşın seyrini değiştirmiştir. Ganimet elde etme arzusu, Allah rızasını kazanmanın ve Hz. Muhammed'e itaatin önüne geçmiş, bu durum yenilgiye yol açmıştır. Müşrikler birçok Müslümanı öldürüp intikam duygularını tatmin etmiş, ancak Müslümanları

[269] *A.g.e.*, s. 218-221.
[270] *A.g.e.*, s. 232.
[271] *A.g.e.*, s. 223-225.
[272] *A.g.e.*, s. 254.

ortadan kaldırma ve Medine'yi işgal etme amaçlarını yine gerçekleştirememişlerdir."[273]

Muir, Hz. Muhammed'in, savaş öncesinde gördüğü rüyanın yorumuna göre savunma savaşı yapmak üzere Medine'de kalınmasını istediğine değinerek; onun kendi görüşlerini ilahi emir gibi göstererek takipçilerine kabul ettirmek için her defasında bu yola başvurduğunu iddia etmektedir.[274]

Kur'an'da, Uhud yenilgisi karşısında Hz. Muhammed'in takipçilerinin şok olduğunun belirtildiğini[275] söyleyen Muir, bunun gayet doğal bir tepki olduğu görüşündedir. Dolayısıyla Bedir savaşının kazanılması hususundaki görüşlerinin benzeri bu kez, Uhud savaşının kaybedilmesi hususunda ortaya konmuştur. Muir'e göre bu savaşın kaybedilmesi, kendisinin peygamber olduğunu söyleyen bu zatın sözlerinin yalandan başka bir şey ifade etmediğini göstermektedir. Görüşlerini, Vakıdî'nin eserinde yer alan, Yahudilerin, "Peygamber olan hiç kimsenin savaş alanında yenildiği görülmemiştir"[276] şeklindeki sözlerine dayandırmak suretiyle de ispat etmeye çalışmaktadır.[277] Ayrıca onu, Müslümanların cesetlerine yapılan işkencelere hiç değinmezken; Hz. Muhammed'in öldürme emrini Cebrail'den aldığını belirterek, Müslümanların öldürdüğü kişileri ayrıntılı bir şekilde anlattığını görmekteyiz.

5. Hudeybiye Antlaşması

Bilindiği gibi, Hicri 6. yılda Hz. Muhammed, Abdullah b. Ümmü Mektûm'u mescidde imamlık yapmak, Nümeyle b. Abdullah el-Leysî'yi de şehri idare etmek üzere yerine vekil bıraktı ve ashabıyla birlikte umre yap-

---

[273] Muhammed Hamidullah, Casim Avcı, "Uhud Gazvesi", *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 57.
[274] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 158.
[275] Kur'an, Al'i-İmran, 3/165.
[276] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 286.
[277] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 189.

mak için yola çıktı. Müslümanlar umreye niyet edip ihrama girmiş ve yanlarına kurbanlık develerini de almışlardı.[278]

Kureyşliler, Müslümanların Mekke'ye girmelerine izin vermediler ve Hâlid b. Velîd önderliğinde 200 kişilik bir grubu Mekke dışındaki Gamîm'e gönderdiler.[279] Bunun üzerine Hz. Muhammed, Kureyşliler arasında pek çok akrabası bulunan Hz. Osman'ı, amaçlarının savaşmak değil sadece umre ziyareti yapmak olduğunu bildirmek üzere elçi olarak gönderdi. Kureyşliler ona yakın ilgi gösterdiler ve Kâbe'yi tavaf etmesini teklif ettiler; ancak Hz. Osman bu teklifi kabul etmedi. Mekkeliler Hz. Osman'ın geri dönmesine izin vermediler ve onu üç gün hapsettiler. Hz. Osman'ın şehit edildiği dedikodularının Müslümanlara ulaşması üzerine Hz. Muhammed, Bey'atü'r-rıdvân[280] ile Müslümanlardan Kureyş'e karşı kanlarının son damlasına kadar çarpışacaklarına dair söz aldı. Bu haberi duyan Kureyşliler telâşlanarak Hz. Osman'ı salıverdiler ve peşinden Süheyl b. Amr'ı elçi olarak gönderdiler.[281] Müslümanlar ile Kureyş arasında bir antlaşma imzalandı ve Müslümanlar, umre yapmadan Medine'ye geri döndüler.

Müslümanların aleyhine gibi görünmesi nedeniyle sahabiler tarafından başlangıçta tepkiyle karşılanan bu antlaşmanın şartları şu şekildeydi:

1. Savaş on yıl süreyle durdurulacak; her iki taraftan insanlar bu süre zarfında emniyette olacaklar ve hırsızlık dâhil hiçbir hainlik yapılmayacak.

2. Mekkeli bir kimse velisinin izni olmadan Hz. Muhammed'in yanına kaçarsa geri verilecek, fakat aynı şekilde bir Müslüman kaçarak Mekke'ye sığınırsa iade edilmeyecek.

---

[278] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 492-493.

[279] *A.g.e.,* s. 498.

[280] Müslümanların Hz. Muhammed'e bağlılıklarını ve onun yolunda ölümü göze aldıklarını gösteren biat. Fetih Suresinin 18. ayetinde, "Ey Muhammed! And olsun ki Allah seninle ağaç altında biat ederlerken müminlerden râzı olmuştur..." şeklinde yer almasından dolayı bu biata "Bey'atü'r-rıdvân" (râzı olma biatı) denilmiştir. ; Mustafa Fayda, "Bey'atürrıdvan", *DİA,* İstanbul 1992, c. VI, s. 39.

[281] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 513-517.; İbn Hişam, *a.g.e.,* c. III, s. 427.

3. Müslümanlar bu yıl Mekke'ye girmeden Hudeybiye'den geri dönecekler, gelecek yıl umre için gelecek ve şehirde ancak üç gün kalabilecekler, bu süre zarfında Mekke halkı da oradan uzaklaşacaktır.

4. Diğer Arap kabileleri taraflardan istedikleriyle ittifak yapabilecekler. Bu şartlara tarafların dışında kendileriyle müttefik olan kabileler de uyacaktır.[282]

"Hudeybiye Antlaşması sayesinde Müslümanlar daha fazla serbestlik kazandılar; tehlikeler de bir süre için önlenmiş oldu; dolayısıyla bu antlaşma İslâm tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. O güne kadar Müslümanları tanımayan, onları muhatap saymayan ve Hz. Muhammed'e atalarının dinini ortadan kaldırmak isteyen bir isyancı gözüyle bakan Kureyşli müşrikler, bu antlaşma ile Müslümanları kendilerine denk olarak kabul ettiler. Bu durum diğer müşrik kabilelerin arasına korku saldı ve yakın bir gelecekte Müslümanların hâkim güç olacağına inanmalarını sağladı. Başlangıçta bazı Müslümanlarca beğenilmeyen Hudeybiye Antlaşması, esasında Hz. Muhammed'in Kur'an'da da desteklenen en büyük siyasî zaferi idi."[283]

Hz. Muhammed'in ve beraber hicret ettiği kişilerin ana vatanlarını en son görmelerinin ve Kâbe'yi ziyaret etmelerinin üzerinden altı yıl geçmişti. Kâbe onların sosyal ve dinî hayatında önemli bir yere sahipti. Muir'e göre, başka hiç kimse Kâbe'yi tavaf etme konusunda Hz. Muhammed'den daha hevesli değildi. Onun yeniden Kâbe'yi tavaf etmesinin, Mekkelilerin dinine bağlılığını göstermesi demek olduğunu iddia etmekte; esasında yeni dinin vazgeçilmez sembollerinden birinin de Allah'ın evi olarak nitelendirilen Kâbe olduğunu aktarmaktadır. Ona göre, "eğer Hz. Muhammed bu kutsal mekânları ziyaret etmek için hiçbir çaba sarf etmez ve dinî ritüelleri yap-

---

282 Vakıdî, *a.g.e.*, s. 523.; İbn Hişam, *a.g.e.*, c. III, s. 429-430.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 100.
283 Muhammed Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, İstanbul 1998, c. XVIII, s. 299.

mazsa samimiyetsiz olmakla suçlanabilirdi. Oysa onun amacı tüm hükümdarlara ulaşmak ve İslâm'ı yaymaktı."[284]

Burada da, Muir'in Hıristiyan kimliğinin algı ve yorumlarına aynen yansıdığını görmekteyiz. İslâm'da tebliğin amacı, insanların zorla Müslümanlaştırılması değil; hak dinin insanlara ulaştırılmasıdır. Hıristiyan misyonerliği ise muhatapların her hâlükârda Hıristiyanlaştırılması ve vaftiz edilmesini hedeflemekte[285] ve bu hususta Pavlus'u örnek almaktadır:[286]

"Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın Yasası'na sahip olmayan biri değilim, Mesih'in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum."[287]

Hz. Muhammed'in ashabını toplayarak Mekke'ye doğru yola çıkmasına ve Hudeybiye'de yaşanan olaylara İslâm kaynaklarında yer aldığı şekliyle değinen Muir; sonuç kısmında, "İnsanlar hayal kırıklığına uğramış olsalar da, Hz. Muhammed bu antlaşma ile büyük bir aşama katetmiş ve büyük politik avantajlar sağlamıştır. Bu antlaşma sonucunda, onun siyasî statüsü Mekke ileri gelenleri ile eşit ve bağımsız bir güç olarak kabul edilmiş oldu. On yıllık antlaşma yeni dinin yayılması için bir fırsat sunmaktaydı." yorumunda bulunmaktadır.[288] Bunun yanı sıra, Kur'an'da bu olayın bir "zafer" olarak nitelendirildiğinden[289] bahseden Muir, bu "zafer" olayının müfessirlerin de kafasını karıştırdığını; zorlama ve kabul edilemez şekilde açıklama-

---

[284] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 22-23.
[285] Matta XXVIII. 19-20.
[286] Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *DİA*, İstanbul 2005, c. XXX, s. 193.
[287] Korintlilere Mektup I, IX. 19-22.
[288] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 35-36.
[289] Kur'an, Fetih, 48/1-3.

larda bulunduklarını iddia etmektedir. Ona göre, Fetih suresinin 18-21. Ayetlerinde Hayber yahut Mekke'nin fethi gibi "gelecekteki" bir zaferin sözü verilmektedir; ancak müfessirler "geçmiş" bir olay olan Hudeybiye antlaşmasını zafer olarak yorumlamaktadırlar.[290]

Hudeybiye antlaşmasından kısa bir süre sonra Kureyş'ten kaçarak Hz. Muhammed'e sığınan Ebû Basîr'i Medine'ye kabul etmediği ve Mekkelilere teslim ettiği yönündeki hikâyeyi aktaran Muir'e göre,[291] "Hz. Muhammed'in, 'Bu adam, tam bir savaş kışkırtıcısıdır! Hele eğer yanında birtakım adamlar da bulunursa, artık elinden gelmeyecek iş yoktur'[292] şeklindeki sözünden açıkça anlaşılmaktadır ki, Hz. Muhammed her ne kadar antlaşma metnine sadık kalmış gibi görünse de, Ebû Basîr ve beraberindekileri cesaretlendirici sözler söyleyerek antlaşma ruhunu ihlal etmiş ve Kureyş düşmanlığını korumuştur."[293] Çünkü Mekke'de Hz. Muhammed'in bu sözleri duyulunca, Ebû Basîr, Mekke'ye geri dönmedi, kendisini geri almak için gelen bir kişiyi öldürerek, Mekke'den Şam'a giden yol üzerindeki 'İs vadisine yerleşti. Mekke'den kaçarak Ebû Basîr'in yanında toplananların sayısı günden güne artıyordu. Kureyş'in Şam'a gönderdiği bütün kervanların yolunu kesip, adamlarını öldürüyor, mallarına da el koyuyorlardı.[294]

Hz. Muhammed'in kendi çıkarları için her fırsatta hileye başvurduğunu iddia eden Muir, antlaşma kurallarında cinsiyet ayrımı olmamasına rağmen, Hz. Muhammed'in, bir kadın Mekke'den Medine'ye kaçtığında, buna itiraz ettiğini; kadınların Medine'ye girmesinin serbest olduğunu söylediğini belirtmiştir.[295] "Medine'ye kaçan Müslüman erkeklerin Mekke'de bıraktıkları gayrimüslim eşleri ile aralarındaki evlilik bağı feshedilmiş olurdu; bu durum tam tersi için de geçerliydi. Dolayısıyla Medine'ye gelerek Müslüman

---

[290] Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 37.
[291] Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 42-43.
[292] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 535.; İbn Hişam, *a.g.e.,* c. III, s. 438.
[293] Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 43-44.
[294] İbn Hişam, *a.g.e.,* c. III, s. 438.
[295] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 539-540.

hanımlarla veya erkeklerle yeni bir evlilik yapabilmelerinin önü açılmış oldu."[296]

Hz. Muhammed'in Hudeybiye'den sonra yeni bir proje hazırlığına giriştiğini belirten Muir, bu projenin, çevredeki devletleri hâkimiyeti altında toplayarak İslâm'ın evrensel din olmasını hedeflediğini ve bu doğrultuda yavaş ve emin adımlarla ilerlediğini söylemektedir. Hz. Muhammed'in, ulaşabildiği her yere ilahi görevini ve Allah'ın elçisi olarak otoritesini tanıtma gayreti içinde olduğunu, bunları kabul etmeyip kendi dinlerini yaşamak isteyenlerin ise vergi vermek zorunda olduğunu söylemektedir.[297]

6. Mekke'nin Fethi

Bilindiği gibi, Hudeybiye Antlaşması ile Cahiliye döneminden beri devam eden kan davaları da ortadan kaldırılmıştı. Antlaşmaya göre, kabilelerin, istediği taraf ile ittifak kurmada serbest bırakılması sonrasında, Benî Bekir kabilesi Kureyş'in, Huzâa kabilesi de Hz. Muhammed'in yanında yer almayı tercih etti. Benî Bekir kabilesi, Hz. Muhammed'in müttefiki olan Huzâa kabilesine, antlaşmadan önce yaşanmış bazı olayların intikamını almak için bir baskın düzenleyerek bazı Huzâalıları öldürdü.[298]

Bunun üzerine Kureyşlilere bir mektup gönderen Hz. Muhammed, onlardan Benî Bekir ile ittifaktan vazgeçmelerini veya öldürülen Huzâalıların diyetini ödemelerini istedi. Aksi halde, antlaşma bozulmuş olacaktı. Kureyşliler bu teklifleri reddettiler ve liderleri Ebû Süfyân'dan Hudeybiye Antlaşması'nı yenilemesini istediler; ancak Hz. Muhammed bunu kabul etmedi.[299] Kureyş'in, iki yıldır yürürlükte olan Hudeybiye antlaşmasının hükümlerine uymaması nedeniyle Hz. Muhammed'e en büyük hedefi olan Mekke'nin

---

[296] Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 44.
[297] Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 46.
[298] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 657-659.
[299] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 661-662.; İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. II, s. 136-137.

fethini gerçekleştirmek için gün doğduğunu belirten Muir, Müslümanların Mekke'ye saldırmak için bahaneler ürettiği ve fırsat kolladığı iddiasında bulunmaktadır.[300]

Mekke'ye sefer düzenleme niyetinde olan Hz. Muhammed, barışçıl yollarla şehre girmek ve düşmanı hazırlıksız yakalamak için sefer hazırlıkları süresince gideceği yeri gizli tuttu. Medine'den çıkış ve Mekke'ye gidiş yasaklandı.[301] Bu arada Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın da orduya katıldığı bilgisini aktaran Muir; Abbasi kaynaklarını, Hz. Abbas'ın uzun süredir gerçek bir Müslüman olduğunu söylemeleri, dahası onun ismini muhacirler arasında zikretmeleri ve her şeyi onun lehine bir şekilde aktarmaları nedeniyle eleştirmektedir. Ona göre, "Hz. Abbas sadece işin maddi yönünü düşünmekteydi; yeğenine katılmak için onun otoritesinin yerleşmesini beklemişti. Buna rağmen, Hz. Muhammed onu iyilik ve muhabbetle karşıladı."[302]

"Şimdi ilginç ve biraz da esrarengiz bir rivayetten bahsedeceğiz" diyerek söze başlayan Muir, Merru'z-Zahrân dağının tepesinde 10 bin ateş yakmaları, Kureyş'in bu durumdan korkması ve Ebû Süfyân'ın, Kureyş'in elçisi olarak Hz. Muhammed'e gitmesi şeklinde gelişen olayı İslâm tarihi kaynaklarındaki şekliyle ve diyaloglarıyla aktarmaktadır:

"Hz. Muhammed Ebû Süfyân'ı görünce; 'Yazık sana Ey Ebû Süfyân! Hâlâ Allah'tan başka ilah olmadığını öğrenemedin mi?' diye sordu. Ebû Süfyân şöyle cevap verdi: 'Ey Muhammed! Eğer benim ilahlarım gerçek olsaydı bana fayda sağlardı.' Bunun üzerine Hz. Muhammed; 'Yazık sana ey Ebû Süfyân! Hâlâ beni Allah'ın peygamberi olarak kabul edeceğin zaman gelmedi mi?' diye sordu. Ebû Süfyân; 'Bu konuda hâlâ şüphelerim var.' deyince; Hz. Abbas, 'Şimdi tereddüt zamanı değil, ya iman et ve şehadet getir; ya da başını gövdenden ayırırız!' dedi. Kedisine başka seçenek bırakılmadığını gören Ebû Süfyân, şehadet getirerek Müslüman oldu."

---

[300] Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 109-110.
[301] *A.g.e.,* c. IV, s. 112-114.
[302] *A.g.e.,* c. IV, s. 115.

Muir'in İbn Hişam'dan aktardığı rivayette[303], iman etmeye zorlanan bir Ebû Süfyân profili görülür. Oysa bu rivayet, İbn Sa'd'da yer almamakla birlikte;[304] Vakıdî'de bu hususta yer alan rivayetlerden birine göre[305], Hz. Abbas'ın Ebû Süfyân'a "öldürülmeden önce şehadet getir" dediği aktarılır.[306] Dolayısıyla rivayette herhangi bir zorlama ibaresine rastlanmamaktadır. Ancak Muir'in burada yanlı bir tercih yaptığını belirtmek gerekir. Bilimsel olan usul, tüm rivayetleri aktardıktan sonra bir tercih yapmaktır. Oysa burada Muir'in doğrudan Hz. Muhammed ve ashabı hakkında kendi ön kabulüne en uygun gördüğü rivayeti tercih ettiği açıktır.

Daha sonra Muir, "Kureyş'in lideri olan bir kimseyi, ayaklarına kapanıp yalvaran bir mümin olarak görmek Hz. Muhammed için gurur verici bir an olsa gerektir." yorumunu yapmaktadır.[307] Ayrıca, Ebû Süfyân ile Hz. Muhammed arasında önceden yapılmış bir haberleşme olduğunu düşünen Muir, bu husustaki görüşlerini beş maddede şu şekilde aktarmaktadır:

"Rivayetlerin altında Hz. Muhammed ile Ebû Süfyân arasında daha önceden yapılmış bir sözleşmenin izlerini bulmaktayım. Dahası, o akşam Ebû Süfyân ile Hz. Abbas'ın tesadüfen karşılaşmış olduğuna da inanmıyorum, bunun kararlaştırılmış olduğunu düşünmekteyim. Çünkü Ebû Süfyân, Hz. Muhammed ve takipçileri ile yaşanan anlaşmazlıklar ve ölümcül mücadeleler sonunda yorgun düşmüştü. Antlaşma yapılmaması halinde savaşın yeniden başlama ihtimali vardı. Kureyş'in seferden habersiz olması nedeniyle şans Hz. Muhammed'in tarafındaydı ve o, kanlı bir savaşın olmasını engellemek için çabalıyordu. Birlikte sahte bir alarm planı yaptılar ve Mekke'de olası bir karşı saldırıyı engellemiş oldular. Neticede bu karmakarışık rivayetler silsilesinden benim çıkarımlarım şu şekildedir:

---

[303] İbn Hişam, *a.g.e.*, c. IV, s. 94.
[304] İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 138.
[305] İlk rivayette ise Ebû Süfyân'ın Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna şehadet getirmemesine rağmen Hz. Muhammed tarafından güvenceye alındığı aktarılmaktadır.; Bknz. Vakıdî, *a.g.e.*, s. 685.
[306] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 687.
[307] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 116-118.

1. Hz. Abbas, Merru'z-Zahrân'daki kamptan Hz. Muhammed'in emriyle göstere göstere atına binerek ayrılmıştır. Yolda ordunun geliş haberini yayacak birisiyle karşılaşmak ümidiyle ilerlemiştir. Onun böyle bir şeyi, sefer hakkındaki bilgileri çok gizli tutan Hz. Muhammed'den habersiz yapma ihtimali zaten yoktur. Hal böyleyken, onun yoldan geçen herhangi birine böylesi önemli bir haberi vermesi beklenemez. Böylece, bu haberi vermek için aklında belirli bir kişinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. Ebû Süfyân'ın Hz. Muhammed'in kendisini götürmek için geldiğinden az da olsa bir haberi olmalıdır. Varsayalım ki, Ebû Süfyân Hz. Muhammed'in geldiğinden tamamen habersiz olsun ve Huzaa kampında yakılan ateşler sayesinde bunu fark etmiş olsun. "Öyleyse, Ebû Süfyân Mekke liderleri tarafından Hz. Muhammed'den haber getirmesi için neden vekil tayin edilmiştir?" sorusunu sormamız gerekecektir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in geldiği haberi Mekke çevrelerinde bilinmekteydi.

3. Hz. Abbas ile karşılaşan Ebû Süfyân'ın gece vakti olmasına rağmen Hz. Muhammed'in yanına gitme konusunda hevesli oluşu ve doğruca onun çadırına gitmeleri; dahası, düşman olan bu kimsenin şimdi son derece itaatkâr tavırlar sergilemesi gibi unsurlar hep aralarında daha önceden bir anlaşma olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Aksi takdirde, Ebû Süfyân'ın ilk yapacağı şey şüphesiz ki, geceyi sessizce düşman kampında geçirmek yerine; aceleyle geri dönmek, tehdit altında olan halkını harekete geçirmek ve şehrin savunmasını organize etmek olurdu.

4. Hz. Muhammed'in Mekke'yi sürpriz bir baskınla aldığı ve sonrasında kabul etmekten başka seçeneği olmayan bir barış mesajı gönderdiği iddia edilebilir. Ancak bunun mümkün olduğunu varsaysak dahi, bu seferin Mekke'nin bütün liderlerine gizli kalmış olabileceğinden şüpheliyim. On bin kişilik Müslüman ordusunun yaklaştığı haberini aldıkları zaman Arapların savaşçı bir kavim olmaları göz önüne alındığında özel bir hazırlığa gerek duymadan kısa sürede düşmanın karşısına çıkabilmelidir.

5. Rivayetlere karşı öne sürebileceğimiz en kuvvetli itiraz ise, rivayetlerde Müslümanların herhangi bir muhalefet ile karşılaştıklarına yer verilmemiş olması ve Ebû Süfyân'ın övülmesidir."[308]

Dört bir yandan Mekke'ye girilmesi emrini veren Hz. Muhammed, kumandanlarına mecbur kalmadıkça savaşmamalarını, kaçanları takip etmemelerini, yaralı ve esirleri öldürmemelerini ve Safa tepesinde kendisiyle buluşmalarını emretti.[309] Burada Hâlid b. Velid komutasındaki birliklerin Hz. Muhammed'in emirlerine riayet etmeyip karşılarına çıkan düşman grupla savaştıklarını söyleyen Muir, Hz. Muhammed'in olanları duyunca, emirleri dikkate alınmadığı için sinirlendiğini; ancak durum açıklanınca "Allah hayra hükmetmiştir"[310] diyerek sakinleştiğini iddia etmektedir.[311]

Muir, olayların sonunda genel af ilan edilmesini ise şu şekilde açıklamaktadır: "Hemşehrilerinin takındığı düşmanca tutumlar ve sergiledikleri davranışlar karşısında bir lider olarak kibirli davranıp kan dökebilirdi; ancak Hz. Muhammed Mekke'nin fethinde görüldüğü gibi sadece birkaç suçlunun hariç tutulduğu genel af ilan etti ve böylece tüm söylentileri, hakaretleri, zulümleri unutup dostluğa dönüştürdü."[312]

B. Sir William Muir'in, Hz. Muhammed'in Yahudilerle ve Hıristiyanlarla İlişkileri Hakkındaki Görüşleri

Bilindiği gibi, Yahudi kabileleri Medine dolaylarında yerleşik bir şekilde yaşamaktaydılar. Hz. Muhammed onların yalnızca dinleri hakkında değil, aynı zamanda kutsal kitapları ve din adamlarının beyanatı hakkında da bilgi sahibiydi. Onun kalbine başka hiçbir şey Yahudilerle birlikte olmaktan / iş birliği yapmaktan daha sevimli gelmiyordu. Bayramları, oruçları, ritüel-

---

[308] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 120-122.
[309] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 692-693.;
[310] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 693.
[311] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 125-126.
[312] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 307.

leri, bu zamana kadar hep Yahudi gelenekleriyle örtüşüyordu. Müslümanların kıblesi dahi Kudüs'tü ve orada bulunan Beytü'l-Makdis'e doğru günde beş vakit namaz kılıyorlardı.

Medine döneminin ilk zamanlarında nazil olan ayetlerde en çok yer alan grubun Yahudiler olduğunu belirten Muir, Kur'an'ın bu dönemde de Mekke döneminin sonlarında nazil olan ayetlerdeki gibi Yahudi kutsal kitabında ve Yahudi sözlü geleneğinde yer alan hikâye ve efsanelerle dolu olduğunu iddia etmektedir. Bundan hareketle, Hz. Muhammed'in Medine'ye ilk vardığında Yahudilere iyilikle davrandığından ve onların kendisinin otoritesini kabul etmelerini sağlamaya çalıştığından bahsetmekte; ancak pek azı hariç, Yahudilerin onda, Hz. Yakub ile Hz. Davud'un soyundan gelen Mesihliğe dair hiçbir belirti olmaması nedeniyle peygamberliğini kabule yanaşmadıklarını söylemektedir.[313]

Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasından vazgeçmeye niyeti olmadığını, bu yüzden de Yahudileri kazanmak için de elinden geleni yaptığını belirten Muir, dinî yapıdaki tüm bu benzerliklerin de Yahudilerle bir ortaklık kurma çabasının ürünleri olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede, Medine Vesikası'na değinmekle birlikte;[314]bu antlaşmayla kurulan müttefikliğin uzun sürmediğini; Hz. Muhammed'in, Yahudileri kazanma yahut Yahudilik ile İslâm'ı bir dinde birleştirme ümidi kalmayınca, uyguladığı tüm bu benzer ritüellerin önemini yitirdiğini belirtmektedir.[315] Örneğin orucun farz kılınması ile ilgili olarak; Hz. Muhammed'in, Medine'ye gelişinden iki-üç ay sona Yahudileri gözlemlediğini, onların yedinci ayın onuncu günü "Kefaret Orucu" tuttuklarını görmesi üzerine bunun aynısını kendi inananlarına da yaptırdığını iddia etmektedir. Dolayısıyla tüm bunların Hz. Muhammed'in,

---

[313] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 289-290.
[314] *A.g.e.*, c. III, s. 25-31.
[315] *A.g.e.*, c. III, s. 42-43.

Yahudilerin ritüellerini ve kurallarını kendi dinine uyarlama çabasının bir ürünü olduğunu savunmaktadır.[316]

Muir, Hz. Muhammed'in otoritesinin ve peygamberliğinin Yahudiler tarafından reddedilince, onlara karşı tarz ve üslubunun değiştiğini; onları azarlamaya ve kınamaya başladığını, kendi kutsal kitaplarında da adı geçen bu peygamberin geleceğini okumalarına rağmen bunu gizlemekle suçladığını belirtmektedir.[317]

"Yahudiler ile Medineliler arasında duygusal bir bağ vardı. Yıllardır iç içe yaşıyorlar, kötü günlerinde birbirlerinin yardımına koşuyorlardı. Birbirlerini koruma uğruna kan dökmeye hazırlardı. Aralarındaki bu derece yakınlık Hz. Muhammed için tehlike arz ediyordu. Hemen bir bahane ile onlardan kurtulmanın yolunu buldu. Yahudilerin kötü ve ıslah olmaz yapıdaki özelliklerini sayıp döken ayetlerin peş peşe gelişi de Hz. Muhammed'in Yahudiler arasından ayrılışının göstergesidir."[318]

Yahudilere sürgünden toplu katliama varan çeşitli cezaların uygulandığını söyleyen Muir'e göre, Hz. Muhammed onları böylece kendi tarih sahnesinden çıkarmıştır. "İşte bu İslâm'ın ruhudur. İlk aşama, Kur'an'ın öngördüğü inanç sistemi haricindeki tüm inançların yarımadadan silinmesiyle tamamlanmıştır."[319] iddiasında bulunmaktadır.

Bu bölümde, Hz. Muhammed'in Medine'de yaşayan Yahudi kabileleriyle siyasî ve sosyal ilişkileri bağlamında Sir William Muir'in Benî Kaynuka' Gazvesi, Benî Nadîr Gazvesi, Benî Kurayza Gazvesi ve Hayber'in Fethi'ne bakışı, üzerinde durduğu noktalar ve yorumları aktarılacaktır.

---

[316] *A.g.e.,* c. III, s. 47-48.
[317] Muir, *a.g.e.,* c. III, s. 290.
[318] *A.g.e.,* c. III, s. 38.
[319] *A.g.e.,* c. III, s. 293.

1. Benî Kaynuka‘ Gazvesi

Bilindiği gibi, Medine'de yaşayan üç Yahudi kabilesinden biri olan Benî Kaynuka‘, Hz. Muhammed'in hicretten sonra Medine'deki Arap ve Yahudi kabileleriyle hazırladığı Medine Vesikası'na Benî Hazrec'in müttefiki olarak katılmıştır. Ancak Müslümanların Bedir Gazvesi'nde zafer kazanmalarından rahatsız olmuş ve taşkınlık yapmaya başlamışlardır. Bu şekilde gerginlik devam ederken, alışveriş için Benî Kaynuka‘ çarşısına giden Ensar'dan bir kadınla alay edilmesi sonucu çıkan olaylarda her iki taraftan da kan dökülmesi nedeniyle antlaşma bozulmuştur. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Benî Kaynuka'nın meskûn olduğu mahalleyi kuşatmış ve ele geçirmiştir.[320]

Hz. Muhammed'in, esirler arasındaki savaşçı erkeklerin öldürülmesini emretmesi üzerine Abdullah b. Übey b. Selûl, Benî Kaynuka'nın kendisinin müttefiki olduğunu belirterek bağışlanmalarını istedi. Hz. Muhammed, onun isteği üzerine kararını Benî Kaynuka‘ kabilesinin üç gün içerisinde alacaklarını tahsil edip Medine'den sürülmesi şeklinde değiştirdi. Ticaretle uğraşan Benî Kaynuka‘ Yahudileri, çok sayıda silah ve kuyumculukta kullandıkları malzemeyi bırakarak Medine'yi terk ettiler.[321]

Muir, bu olaylara dair yorumlarında, Bedir zaferi ile Hz. Muhammed'in Medine'deki taraftarları nazarındaki otoritesinin daha da sağlamlaşmasının ardından, derhal Yahudilere ve onun peygamberlik iddialarını ve vahyini reddeden halka karşı harekete geçtiğini söylemektedir. Tarihin bu aşamasında, Yahudiler hakkındaki rivayetlerin tek taraflı olduğuna özellikle değinen Muir, Yahudilerin Müslüman olan pek azı hariç ya sürgün edildiğini ya da öldürüldüğünü, ayrıca Kur'an'da da pek çok kez yerildiğini, Müslümanların da onların karşısında durmayı bir erdem olarak gördüğünü iddia etmektedir.[322]

---

[320] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 181-182.; İbn Hişam, *a.g.e.*, c. III, s. 72.; İbn Sa‘d, *a.g.e.*, c. II, s. 26-27.
[321] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 182-184.; İbn Hişam, *a.g.e.*, c. III, s. 73.; İbn Sa‘d, *a.g.e.*, c. II, s. 27.
[322] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 130.

Olayların başlangıç nedeni olarak, Bedir savaşından sonra Hz. Muhammed'in özel emri ile altı Yahudinin öldürülmesini gören Muir, bunlardan ikisine eserinde yer vermektedir:

"Benî Hatme kabilesine mensup Esma bint Mervan isminde Yahudi bir kadın, Bedir savaşı sonrasında söylediği düşmanca şiirlerle İslâm'ı kötüler, Müslümanları ayıplar, Medine civarındaki kabileleri Hz. Muhammed'i öldürmeleri için teşvik eder, kışkırtmalarda bulunmaktan geri durmazdı. Onun bu aşağılayıcı sözlerini duyan Hz. Muhammed, "Bu kadının hakkından gelen yok mu?"[323] dedi. Kadınla aynı kabileye mensup olan Umeyr b. Adîy el-Hatmî, hemen harekete geçti ve kadını öldürdü. Sonra dönüp Hz. Muhammed'e bunu haber verdiğinde, "Ya Umeyr! Sen Allah'a ve Resulüne yardım ettin" dedi. Umeyr "Yaptığım bu işten ötürü bana bir sorumluluk var mı?" diye sorduğunda, "Onun için iki keçi bile toslaşmaz" cevabını aldı.[324] Umeyr, bu mesajı aldıktan sonra kabilesine dönerek, kadını kendisinin öldürdüğünü çekinmeden söylemiş ve "Hepiniz sırt sırta verin, elinizden ne geliyorsa ardınıza koymayın" diyerek adeta meydan okumuştur. Benî Hatme kabilesinde ilk defa İslâm'ın izzeti görülmüş ve bunu gören pek çok kişi İslâm'a girmiştir. Bu kadının öldürülmesi birçok kimsenin samimi olarak Müslüman olmasına vesile olmuştur."[325]

Muir, bu olaydan birkaç hafta sonra, başka bir Yahudinin daha ölüm emrinin verildiğini belirtmektedir. "Hicretten sonraki 20. ayın başında Salim İbn Umeyr el Amr'ın Yahudi olan Ebû Afak'a karşı seriyyesi gerçekleşti. Ebû Afak, Benî Amr b. Avf'dandı ve 120 yaşına gelmiş olan ihtiyar bir adamdı ancak insanları İslâm'a karşı kışkırtmakta ve Hz. Muhammed hakkında

---

323 Muir bu rivayeti İbn Hişam'dan aldığını belirtmektedir, ancak ne İbn Hişam'da ne de İbn İshak'ta Esma b. Mervan hakkında herhangi bir rivayete rastlamadık. Bu rivayet sadece Vakıdî'de yer almakta, onda da Hz. Muhammed'in bu şekilde bir ifade kullandığı bilgisi yer alamamakla birlikte, Esma b. Mervan tamamen Hz. Muhammed'den habersizce öldürülmüştür. Bknz. Vakıdî, *a.g.e.*, s. 179-180.

324 Vakıdî, *a.g.e.*, s. 179.

325 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 130-132.

alaycı şiirler yazmaktaydı.[326] Hz. Muhammed'in, bu şiirleri duyunca "Beni bu baş belası adamdan kim kurtaracak"[327] diye sorması üzerine, Bedir savaşına katılmış olan Salim b. Umeyr "Ya Ebû Afak'ı öldürmeye ya da onunla birlikte ölmeye yemin ediyorum" dedi. Bunun için fırsat kollamaya başladı ve bir gün hava çok sıcak olduğu için dışarıda açıkta yatan Ebû Afak'a kılıcını sapladı ve kılıç yatağa değene kadar üzerine abandı."[328]

"Bu kanunsuz ve haince saldırılar Medineli Yahudilerin kalplerine korku saldı ve onları bu yeni dine karşı alarma geçirdi. Benî Kaynuka' ilk tepki çeken Yahudi kabilesiydi. Hz. Muhammed Bedir savaşı dönüşünde Yahudi mahallelerine uğrayıp, onlara Kureyş'in başına gelenleri hatırlatarak uyardı. Ancak onun söylediklerini reddettiler ve sırt çevirdiler."[329]

Muir, Hz. Muhammed ile Abdullah b. Übey b. Selûl arasında geçen diyalogun neticesinde Yahudilerin ölüm cezasından kurtulmasını, Abdullah'ın daha üstün bir kimse olmasına ve Hz. Muhammed'in onun emredici bir tavır ve tehditkâr bir dille konuşmasından çekinmesine bağlamaktadır.[330]

2. Benî Nadîr Gazvesi

Benî Nadîr gazvesine geçmeden önce, Muir'e göre İslâm tarihine "kara bir leke" olarak geçen Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi[331] olayından bahsedeceğiz:

"Bedir zaferi, Benî Nadîr kabilesine mensup bir Yahudi olan Ka'b b. Eşref'i de diğer bütün peygamber karşıtları gibi üzmüştü. Bunun üzerine, Mekke'ye gidip Kureyş'e, Bedir kuyularına gömülen kahramanlarını hatırla-

---

[326] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 180.

[327] Esma b. Mervan hakkındaki rivayette aktarılanlara dair inceleme sonucumuz Ebû Afek hakkındaki bu rivayet için de geçerlidir.

[328] Muir, *a.g.e.,* c. III, s. 132-133.; Vakıdî, *a.g.e.,* s. 181.

[329] Muir, *a.g.e.,* c. III, s. 134-136.

[330] *A.g.e.,* c. III, s. 137.

[331] Vakıdî, *a.g.e.,* s. 187-195.; İbn Hişam, *a.g.e.,* c. III, s. 76-83.

tacak kışkırtıcı şiirler söyledi. Medine'ye döndüğünde ise, Müslüman hanımlarından bahseden övgü dolu şiirler söylemesi nedeniyle, büyük tepki çekti."

Hz. Muhammed'in, Ka'b gibi kimselerin düşmanca hislerini açıkça dile getirmelerinin Medine'deki otoritesine zarar verebileceğini düşündüğünü ve Ka'b'a düşmanlığını gizlemediğini belirten Muir, "Allah'ım beni Eşref'in oğlundan kurtar" diye dua ederken aslında takipçilerini Ka'b b. Eşref'i öldürmeye teşvik etmeye çalıştığını iddia etmektedir.

Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme, Kâ'b b. Eşref'in sütkardeşi Ebû Naile b. Selame, Abbâd b. Bişr, Hâris b. Evs ve Ebû Abs ile bir araya gelerek Ka'b'ı ortadan kaldırmak için plan yaptılar.[332] Muir, bu hikâyede anlatılan her olayın durumun dehşetini biraz daha ortaya koyduğunu şu şekilde aktarmaktadır: "Ka'b yeni evliydi. Kardeşi Ebû Naile onu evin dışına çağırdı. Eşi onu gitmemesi için uyardı ama çağıran kardeşi olduğu için Ka'b bir kötülük geleceğini düşünmedi. İki kardeş bir süre gezindikten sonra, Ebû Naile Ka'b'ı yere yıktı ve saklanan diğer dört kişi de yerlerinden çıkarak hep birlikte onu öldürdüler. Onu gömerken "katiller" yüksek sesle tekbir getirdiler ve böylece Hz. Muhammed görevin tamamlandığını anlamış oldu. Mescidin kapısında onları karşıladı, herkesin yüzünde zafer sevincinin parıltısı vardı."[333]

Ka'b b. Eşref'in öldürülmesine dair tepkilerini ayrı bir başlık altında ele alan Muir, bu olayı insanların Hz. Muhammed'e, her isteğini yerine getirecek derecede bir fanatizmle bağlanmalarını ortaya koyması açısından önemli gördüğünü belirtmektedir: "Tüm bunları ilahi şerefe nail olmak için yapıyor olmaları onları barbarca eylemler için harekete geçirebiliyordu. Ayrıca bu eylemleri İslâm adına yaptıklarını söyleyerek de işin içinden sıyrılabiliyor-

[332] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 143-144.
[333] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 145.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 30-31.

lardı. Tüm suçu Hz. Muhammed'e yüklemek doğru olmasa da, onun bu tarz suikastları teşvik ve tasvip ettiği de bir gerçektir."[334]

İslâm'ı Hıristiyanlık ile karşılaştıran Muir, İslâm'ın gelişme seyrinin, Hıristiyanlığın ilk aşamalarındaki gelişmenin aksine bir biçimde ilerlediğine değinmekte; din değiştirenlerin, Hz. İsa'nın dinine ölümü göze alacaklar arasından kabul edildiğinden ve dolayısıyla Hıristiyanlığı kabul etmenin hayatını tehlikeye atmak anlamına geldiğinden bahsetmekte; İslâm'da ise din değiştirmenin, yani İslâm'a girmenin, hayatını kurtarmanın tek yolu olduğu görüşünü savunmaktadır.[335]

"Ka'b'ın öldürüldüğünü duyan Yahudiler can güvenliklerinden endişe etmeye başladılar, herkes bir gece ansızın öldürülmekten korkuyordu. Bir kısmı Hz. Muhammed'e gidip onun suçsuz yere öldürüldüğünü söyledi. Hz. Muhammed onları Kâ'b gibi faaliyette bulunmamaları konusunda uyardı, "Ka'b şeytanî sözler söylüyordu, herhangi biriniz aynısını yaparsa yine kılıcım kınında durmaz"[336] diyerek tehdit etti ve onları Müslümanlara ihanet etmemek üzere yeni bir antlaşma yapmaya çağırdı; Yahudiler de bu teklifi kabul etti."[337]

Benî Nadîr kabilesine dair olaya gelince; Hicretten sonra hazırlanan Medine Vesikasında Evs kabilesinin müttefiki olarak yer alan Benî Nadîr, şehrin dış mahallelerinde meskûn ve Yahudiler arasındaki en kalabalık grubu oluşturması nedeniyle de diğer Yahudi kabilelere üstünlüğünü kabul ettirmişti. Önceleri Hz. Muhammed aleyhinde bir hareketlerine rastlanmayan Benî Nadîr Yahudileri, Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi olayının ardından

---

334 *A.g.e.,* c. III, s. 147-148.

335 *A.g.e.,* c. III, s. 149-150.

336 Vakıdî'de yer alan rivayette, Hz. Muhammed'in bu sözlerinden önce "Ka'b b. Eşref eğer kendi fikrinde olan diğer insanlar gibi rahat dursaydı suikasta uğramazdı" dediği yer almaktadır. Dolayısıyla tüm Yahudilerin öldürülmesi gibi bir düşüncenin olmadığı anlaşılmaktadır. Bknz. Vakıdî, *a.g.e.,* s. 194.

337 Muir, *a.g.e.,* c. III, s. 150.; Vakıdî, *a.g.e.,* s. 194.

diğer Yahudilerle birlikte Hz. Muhammed ile aralarındaki antlaşmalarını yenilemişlerdi.

Benî Nadîr'in Medine'den sürülmesinin nedeni olarak aktarılan rivayete göre; Bi'r-i Maûne olayında yetmiş hafızın tuzağa düşürülerek şehit edilmesi sırasında kurtulanlardan Amr b. Ümeyye ed-Damrî, olayı Hz. Muhammed'e haber vermek üzere Medine'ye dönerken yolda kendilerine saldıranlardan olduğunu zannettiği Benî Âmir kabilesinden yeni Müslüman olan iki kişiyi öldürmüştür. Hz. Muhammed küçük bir grup sahabe ile birlikte, bu maktullerin diyetlerini istemek için Benî Nadîr'e gitmiş, onlar diyetten kendi paylarına düşen kısmı toplarken bir duvarın dibine oturup beklemeye başlamıştı. Ancak Benî Nadîrliler, üzerine büyük bir taş yuvarlayarak onu öldürme planları yapıyorlardı.[338]

Hz. Muhammed, Benî Nadîr'in suikast planlarını öğrenmiş ve onlara haber göndererek on gün içerisinde Medine'yi terk etmeyenlerin öldürüleceğini bildirmiştir. Yahudiler, önce şehri terk etmek için hazırlıklara başladılarsa da Abdullah b. Übey b. Selûl'ün kendilerine 2000 adamıyla yardım edeceği haberini göndermesi üzerine şehri terk etmeyeceklerini ve savaşmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir.[339]

Muir, Benî Nadîr'in hain planlarını içeren rivayetlerin ve bu planların Hz. Muhammed'e ilahi bir şekilde bildirildiğine dair rivayetlerin uydurma olduğu kanaatindedir. Ona göre bu rivayet, tek taraflı olarak kurgulanması, Kur'an'da yer almaması ve Hz. Muhammed'in takipçilerinin de ihanet yönünde herhangi bir şüphelerinin olmaması nedeniyle şüphelidir ve her zamanki gibi olayların arka planını verdiği için, komplo teorisinin bir ürünüdür. Aksi olsaydı, bu olayların Kur'an'da da yer alıyor olacağını düşünmektedir.[340]

---

[338] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 326.; İbn Hişam, *a.g.e.*, c. III, s. 268.
[339] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 328-329.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 57-58.
[340] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 209-210.

Hz. Muhammed'in, Yahudilerin kendi kişisel güvenliğini tehdit eden hareketlerini sezmiş olabileceğini, onun bu açıdan son derece ürkek ve şüpheci olduğunu iddia eden Muir, bu tür rivayetlerin Hz. Muhammed'in Yahudilere uyguladığı baskıları aklamak veya Benî Nadîr'i Medine'den göndermek için uydurulmuş olabileceği tezini öne sürmektedir.[341]

Hz. Muhammed'in Benî Nadîr mahallesini kuşatmasının on beşinci gününde, Abdullah b. Übey'den bekledikleri yardımın gelmeyeceğini anlayan Benî Nadîr, develerinin yüklenebildiği kadar yükle Medine'den ayrılmayı kabul ettiler; Suriye, Eriha ve Hayber'e yerleştiler.[342] Olayların sonunda Benî Nadîr'den Müslüman olan Yamin isimli şahıs hakkında İbn Hişam'da yer alan rivayete göre, Hz. Muhammed'in "Kuzenin Amr'ın bana karşı düzenlediği entrikaları gördün mü, onun elinden neler çektim" demesi üzerine Yamin, bir adam kiralayarak kuzenini öldürttü.[343] Bu rivayeti aktaran Muir, "Her ne kadar İbn Hişam hariç diğer kaynaklarda yer almasa da, bu hikâye şüpheli olmakla birlikte Hz. Muhammed'in karakteriyle son derece uyumludur" yorumunda bulunmaktadır.[344] Dolayısıyla bir kez daha Muir'in, Hz. Muhammed'i kötüleyen en ufak bir rivayeti dahi eserine dâhil etmeyi ihmal etmediği görülmektedir.

Benî Nadîr zaferinin önemine ayrı bir başlık altında değinen Muir'e göre, Benî Nadîr'in şehirden sürülmesi Hz. Muhammed açısından maddi bir zafer sağlamıştır. Civardaki Yahudi yerleşim yerlerini birer birer ortadan kaldırmış ve böylece muhalefeti ve isyan sebeplerini zayıflatmıştır. Yahudilere yapılanlar neticesinde diğer İslâm düşmanlarının da Medine'de kendilerini güvende hissedemediklerini ve İslâm'da özgür düşünceye yer olmadığını iddia etmektedir. [345]

---

341 *A.g.e.*, c. III, s. 210.
342 Nadir Özkuyumcu, "Nadîr", *DİA*, İstanbul 2006, c. XXXII, s. 276.
343 İbn Hişam, *a.g.e.*, c. III, s. 271.
344 Muir, a.g.e., c. III, s. 214.
345 *A.g.e.*, c. III, s. 215.

3. Benî Kurayza Gazvesi

Bilindiği gibi, Medine Vesikası'nda Yahudilerin canları ve malları garanti altına alınmakla ve dinlerini özgürce yaşama imkânı verilmekle birlikte, Medine'ye herhangi bir saldırı söz konusu olduğunda şehrin savunmasına katılmaları, Müslümanların düşmanlarıyla ittifak kurmamaları şartı yer almaktaydı. Hz. Muhammed'e ihanet etmeleri nedeniyle antlaşma kapsamının dışında kalan Benî Kaynuka' ve Benî Nadîr'in sırayla şehirden sürülmelerinden sonra, Medine'de Yahudilerden sadece Benî Kurayza kalmıştı.

Medine'yi terk ettikten sonra Hayber'e yerleşen Benî Nadîr, Hz. Muhammed'den intikam almak amacıyla Kureyş ve yandaşlarıyla ittifak yaparken, Benî Kurayza'nın da onlara katılmasıyla bir kez daha ihanete uğrayan Hz. Muhammed, Benî Kurayza'ya karşı bir askerî birlik gönderdi. Önce Yahudi ileri gelenlerini İslâm'a davet etti; olumsuz cevap alması üzerine teslim olmalarını istedi; bu teklifin de reddedilmesiyle başlayan kuşatmanın on beşinci gününde Benî Kurayza teslim oldu. Yahudiler hakkında hüküm vermesi için Evs kabilesinden Sa'd b. Muaz hakem tayin edildi. Sa'd'ın Tevrat'a da uygun olarak verdiği hükme göre, savaşabilecek yaşta bulunan erkekler öldürülecek, kadın ve çocuklara esir muamelesi yapılacak, malları Müslümanlar arasında paylaştırılacaktı.[346]

Muir, Benî Kurayza gazvesinin nedeninin, Hz. Muhammed'in, insanların kendisine ve getirdiği dine politik veya dinî açıdan düşmanca tavır takınıp, karşı duruş sergilemelerini kaldıramaması olduğunu iddia etmektedir. Ona göre her şey önceden Hz. Muhammed tarafından sırasıyla uygulamaya

[346] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 442-444.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 77.; Bknz. Tesniye XX. 10-15: "Bir kente saldırmadan önce, kent halkına barış önerin. Barış önerinizi benimser, kapılarını size açarlarsa, kentte yaşayanların tümü sizin için angaryasına çalışacak, size hizmet edecekler. Ama barış önerinizi geri çevirir, sizinle savaşmak isterlerse, kenti kuşatın. Tanrınız RAB kenti elinize teslim edince, orada yaşayan bütün erkekleri kılıçtan geçirin. Kadınları, çocukları, hayvanları ve kentteki her şeyi yağmalayabilirsiniz. Tanrınız RAB'bin size verdiği düşman malını kullanabilirsiniz. Yakınınızdaki uluslara ait olmayan, sizden çok uzak kentlerin tümüne böyle davranacaksınız."

konulmak üzere planlanmıştır. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in bu olayda iyi niyetli olmadığını iddia etmektedir. Muir, Hz. Muhammed'in sözde peygamberliğini sağlamlaştırmak için tamamen politik nedenlerle bir katliam yaptığını öne sürmektedir. Ona göre bu, insanları İslâm'ı kabul etmeye zorlamak ve kabul etmedikleri takdirde cezalandırmak gibi bir durum değildir. Hz. Muhammed'in Medine'ye yerleşmesinden itibaren Yahudilere karşı tutumunun son derece sert ve baskıcı olduğunu söyleyen Muir, Yahudilere toplu ve bireysel bazda uygulanan muamelelerin bir dökümünü tekrar sunmaktadır. Ona göre, Benî Kurayza'nın Medine'de kalması da Hayber'e sürülmesi de ileride Müslümanlar aleyhine çeşitli faaliyetlere girişmelerinin önünü açabileceğinden, yani onlardan asla emin olamayacaklarını düşündüğünden, Hz. Muhammed, tüm kabilenin yok edilmesi gerektiği yönünde plan yapmış ve uygulamaya koymuş; böylelikle Kurayza katliamı Hz. Muhammed'in karakteri üzerinde "kara bir leke" bırakmıştır.[347] Sa'd b. Muaz'ın, Benî Kurayza gazvesinden önce meydana gelen Hendek savaşı esnasında Yahudi birisi tarafından yaralandığını aktaran Muir'e göre, Hz. Muhammed, Sa'd b. Muaz'ı bu kötü hatıranın intikamını almak amacıyla Kurayza Yahudileri hakkında hüküm vermesi için görevlendirmiştir.[348]

Muir, Hz. Muhammed ve Sa'd b. Muaz özelinde, tüm Müslümanların fazlasıyla kurnaz ve acımasız olduğunu kanıtlama çabası içerisinde, Yahudilere uygulanacak ceza hakkında kararın verildiği anı "Sa'd'ın kanlı kararı" başlığı altında uzun uzadıya anlatmaktadır:

"Müslüman ordusu sabırsızca ganimetten paylarına düşecek olan şeyleri, Yahudi erkekleri ise elleri arkada bağlanarak esir alınmış bir halde haklarında verilecek hükmü beklemektedirler. Esirlerin eşleri ve çocukları ise korkudan renkleri solmuş bir halde eşlerinin ve babalarının akıbetinden endişe etmektedirler. Tüm bunların yanında Hz. Muhammed ve Sa'd b. Muaz ise, oldukça soğukkanlı ve duygusuz bir şekilde Benî Kurayza Yahudileri

[347] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 282-284.
[348] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 274.

hakkında hüküm vermek üzere istişare halindedir. Sa'd, Hz. Muhammed'den de aldığı tam yetkiyle aklını ve nefsini en çok tatmin eden kararı vermiş olarak gösterilmektedir: "Erkekler öldürülsün, kadınlar ve çocuklar köle olarak satılsın, ganimet malları da ordu arasında paylaştırılsın!"[349]

Bu karardan yine Hz. Muhammed'i sorumlu tutan Muir, Sa'd b. Muaz kararını açıkladığında, ortamda itirazların yükseldiğini, ancak Hz. Muhammed'in bu kararı onaylaması ve hemen oracıkta "Sen Allah'ın hükmünü verdin"[350] şeklinde vahiyle de desteklemesi üzerine itiraz yolunun kapatıldığını belirtmektedir.[351] Bu ilahi izin yahut ilahi emir bahanesinin de ancak saf Müslümanların vicdanlarını dindirmeye yaradığını iddia etmektedir.[352]

Hz. Muhammed'in, Benî Kurayza gazvesi sonrasında, esirler arasında bulunan Reyhane binti Zeyd'i kendisine eş olarak alması hususunda ise Muir, "Muhammed, Yahudi erkeklerin canlarını almak suretiyle intikam duygusunu tatmin ettikten sonra, şimdi de eşi az önce öldürülmüş olan Reyhane'yi kendisi için ayırarak şehvetini tatmin etmek istemiştir" şeklinde iftirada bulunmaktadır. Reyhane'nin Hz. Muhammed ile evlenmeyi reddetmesini ve eğer çok istiyorsa kölesi/cariyesi olarak kalabileceğini söylemesini; bunun yanı sıra Yahudiliği terk etmeyeceğini beyan etmesini ise, kabilesine yapılan zulümlere tepki olarak ortaya koyduğu şeklinde yorumlamaktadır.[353]

Muir'e göre, Hz. Muhammed bu olaydaki tutumuyla bir kez daha, Allah'ın adını/onayını, kendi isteklerini ilahi iradeye uygun şeyler olarak göstererek topluma kabul ettirmek için kullanmaktan çekinmediğini göstermektedir. Bu olayların ve Yahudilere yapılan muamelelerin sonunda Hz. Muhammed'in otoritesinin ve gücünün arttığını, onun artık Medine'nin lideri

---

[349] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 274-276.
[350] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 444.
[351] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 276.
[352] *A.g.e.*, c. III, s. 284.
[353] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 278.

ve Peygamber olarak kabul edildiğini belirten Muir, bu vesileyle Kureyş'in ve Gatafanlı kabilelerin düşmanca hazırlıklarının da önünün kesildiğini belirtmektedir.[354]

Burada şu soru akla gelmektedir: Bu olaylar karşısında Hz. Muhammed'in takındığı tutum gerçekten Muir'in düşündüğü gibiyse; neden Müslümanlar aleyhinde benzer faaliyetlerde bulunan diğer Yahudi kabileleri sadece Medine'den çıkarılmakla yetinilmiştir? Benî Kurayza'yı onlardan farklı kılan unsurlar nelerdir? Muir, Benî Kurayza dışındaki kabilelerle olan hadiseleri unutmuş gibidir.

Benî Kurayza, Hz. Muhammed'in kendilerine yönelik tüm uyarılarına ve geçmişte Benî Kaynuka' ve Benî Nadîr kabilelerine uygulanan ceza örneklerine rağmen aynı tutumu sergilemeye devam etmiştir. Bu itaatsizliklerinin neticesi olarak da kendilerine, kutsal kitaplarından da aşina oldukları ceza uygulanmıştır. Hendek savaşını başlatan, binlerce insanı zor duruma düşüren, antlaşmaları bozan Benî Kurayza'ya onların kutsal kitapları doğrultusunca verilen karara, sonrasında Yahudiler bile itiraz etmemişken, Muir'in bu olayı bu derece diline dolaması ise düşündürücüdür.

4. Hayber'in Fethi

Bilindiği gibi, Medine'yi terk ettikten sonra Hayber'e yerleşen Benî Nadîr Yahudileri, ticaret yolunun bu bölgeden geçmesinden dolayı kervanlar için bir tehdit unsuru oluşturmaktaydılar. Diğer yandan Mekkeli müşriklerle birlikte Müslümanlara karşı büyük bir saldırı hazırlığı içerisindeydiler. Bu arada Gatafânlılar'ı, Fezâreliler'i, Benî Süleym'i ve çevredeki diğer Arap kabilelerini Müslümanlara karşı kışkırtarak, Hz. Muhammed'i Medine'den uzakta savaşa zorlayıp ordusuyla birlikte ortadan kaldırmak ve Medine'ye hücum ederek geri kalan Müslümanları öldürüp İslâm'dan sonsuza dek

---

[354] *A.g.e.*, c. III, s. 281-284.

kurtulmak amacıyla, bir araya toplamışlardı. Onların bu çabaları neticesinde meydana gelen Hendek savaşının Müslümanlar lehine sonuçlanması ve Kureyş ile yapılan Hudeybiye antlaşmasıyla Kureyş'in herhangi bir savaş halinde tarafsızlığının garanti altına alınması üzerine Hz. Muhammed, Hayber seferini gerçekleştirdi. Neticede, yetiştirecekleri mahsulün yarısını alıp yarısını Müslümanlara bırakmaları şartıyla Hayber Yahudilerinin memleketlerinde kalmalarına müsaade etti.[355]

Muir, Hayber'in fethi hadisesi içerisinde gerçekleşen farklı olayları aktarmaya devam etmektedir. O, "İbadetsiz şehit" başlığı altında şu yorumlarda bulunmaktadır: "Hayber Yahudilerinden Âmir'in, Yesâr adındaki Habeşli kölesi, İslâm hakkında sadece Yahudilerin sözleriyle yetinmeyip, işin aslını kaynağından öğrenmek için Hz. Muhammed'in yanına gitmişti. "Sen nelere davet ediyorsun?" diye sordu. Hz. Muhammed, "İslâm'a; Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve benim de O'nun Resulü olduğuma şehadet etmeye, Allah'tan başkasına ibadet etmemeye davet ediyorum" cevabını verdi. Yesâr, bu kez, "Peki, ben şehadet edersem bana ne var?" diye sordu. Hz. Muhammed, "Eğer bu iman üzerinde sebat edersen cennet var!" dedi.[356] Bunun üzerine Müslüman olan Yesâr, İslam ordusuna katıldı. Çok geçmeden şehit oldu ve bir vakit namaz kılma fırsatını dahi bulamadan cennete giden Müslüman olarak anıldı. Yesâr'ın cenazesine bakan Hz. Muhammed'in bir ara yüzünü çevirdiğini fark edenler bunun nedenini sorduklarında, "Şehit, vurulup yere düştüğü zaman cennet hurilerinden iki zevcesi gelip yüzünden tozları silerler ve 'Allah, seni toza toprağa bulayanın da yüzünü toza toprağa bulasın! Seni öldüreni, öldürsün!' derler" cevabını verdi."[357]

Hz. Muhammed'in, Hudeybiye'den dönüşünde, yanındaki arkadaşlarına zengin ve büyük bir kervanı yağmalama sözü verdiğini iddia eden Muir, buna rağmen bir hareket olmaması nedeniyle insanların kendilerine vaat

---

355 Muhammed Hamidullah, "Hayber", *DİA*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 20-22.
356 Vakıdî, *a.g.e.*, s. 553.
357 Vakıdî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hişam, *a.g.e.*, c. IV, s. 26.

edilenin bir an önce gerçekleşmesi için sabırsızlandıklarını; ancak bölgede huzurun hâkim olduğunu söylemektedir. Ona göre Hz. Muhammed, muhtemelen bunu gerçekleştirmek ve sadece kendisine yapılan bir saldırıya karşılık verdiği izlenimini uyandırmak için Hayber Yahudileri veya onların müttefiki olan Benî Gatafan tarafından gelecek bir saldırıyı bekliyordu. Ancak böyle bir fırsat doğmayınca, aynı yılın son baharında bölgeye ani ve sebepsiz bir baskın düzenlemeyi aklına koymuştu.[358]

Muir, Hayber'in fethi ile ilgili olayları İslâm tarihi kaynaklarında yer aldığı şekliyle aktardıktan sonra, yenilgi sonrasında yerli halkın, tüm varlıklarını Müslümanlara bırakmak şartıyla şehri terk etmekte serbest bırakıldığını söylemektedir. Yahudilerden birinin, Hz. Muhammed ile yaptıkları antlaşma gereği Müslümanlara bıraktıklarının haricindeki hazinelerin saklandığı yeri haber vermesi üzerine Hz. Muhammed onu malları getirmesi için gönderdi. "Bu girişimin fark edilmesinin ardından kabile lideri konumunda olan Kinâne b. Ebû'l-Hukayk, belki diğer hazineleri nerede sakladığını söyler ümidiyle işkenceye maruz kalmıştır. Hz. Muhammed bunun ardından liderlerin başlarının gövdelerinden ayrılması emrini vermiştir."[359]

Hz. Muhammed'in şehvet düşkünü bir kimse olduğu hususunda iddia ve iftiralarını sürdüren Muir, "İşkence ve katliam sahneleri henüz bitmişti ki, Hz. Muhammed, Bilal'i Kinâne'nin eşini getirmesi için gönderdi. Safiyye geldiğinde üzerine bir örtü örttü ve onu çadırın arka tarafına almalarını emretti. Bunun üzerine takipçileri, Hz. Muhammed'in onu kendisine ayırdığını anladılar." şeklindeki rivayete yer vermektedir. Bu hususta Safiyye'nin güzelliğinin Medine'de biliniyor olma ihtimalinin üzerinde duran Muir, bunun sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

"Birinci sebep, Safiyye'nin Medine'de uzun süre yaşamış bir liderin kızı olması nedeniyle tanınmış birisi olması; ikinci sebep ise, Hz. Muhammed'in

[358] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 61.
[359] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 67-68.; Vakıdî, *a.g.e.*, s. 569-571.

Kinâne'yi öldürür öldürmez eşinin getirilmesi için adam görevlendirmesi nedeniyle daha önceden güzelliğinden etkilenmiş olabileceğidir." Tüm bu çıkarımlardan sonra Muir, Hz. Muhammed'in Kinâne'yi eşiyle evlenebilmek için öldürdüğü yönündeki şüphelerden arınmasının mümkün olmadığı sonucuna varmaktadır.[360]

Hz. Muhammed'in Safiyye binti Huyey ile ne zaman evlendiği ve Safiyye'nin evlenmeden önce Müslüman olduğu hususunda hiçbir kaynakta kesin bir bilgiye rastlanmadığını söyleyen Muir,[361] bunların yanı sıra evli bir kadın olan Safiyye'nin, eşinin ölümü sonrasında üç aylık iddet süresini beklediğine dair de hiçbir rivayete rastlanmadığını eklemektedir. Bu sürenin Hz. Muhammed tarafından dikkate alınması gereken bir husus olmasına rağmen bu olayda göz ardı edildiği yorumunda bulunmaktadır.[362]

Bu hadisenin ardından, Hayber'deki tüm kadınların, dinlerini değiştirmeye Safiyye kadar hevesli olmadığını söyleyen Muir, Yahudilerin ileri gelenlerinden Sellâm b. Mişken'in eşi Zeyneb'in tüm bu olanların ardından bir plan yaptığını ve bir oğlak pişirip içine zehir katarak akşam yemeği vaktinde Hz. Muhammed'e getirdiğine dair rivayeti aktarmaktadır. Rivayetin, "Hz. Muhammed ilk lokmayı yuttuktan sonra, 'Durun! Bu et zehirli.' dedi ve ağzında kalanları çıkardı." şeklindeki cümlesine özellikle değinen Muir, bu kısmın, "Peygamberin, ilahi bilgi ile böyle bir komplodan kurtulduğu" izlenimini uyandırmak amacıyla rivayete sonradan eklendiği görüşünü savunmaktadır. Çünkü rivayetin devamında bu olayın ardından, eti zehirleyen kadının şöyle dediği aktarılmaktadır: "Eğer o gerçek peygamber olsaydı etin zehirli olduğunu fark ederdi; ancak o sadece bir iddiacıdır. Öyleyse onu terk etmeliyiz ve Yahudiler tekrar eski konumlarına kavuşmalıdır." Dolayısıyla

---

[360] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 68.

[361] Oysa Vakıdî'de yer alan bilgiye göre Safiyye dininde kalmakta özgür bırakılmasına rağmen Allah'ı ve Resulünü tercih ettiğini beyan ederek Müslüman olmuştur. Bknz. Vakıdî, *a.g.e.*, s. 573.

[362] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 69. (Bu hususta herhangi bir bilgiye rastlamadık.)

Muir, bu rivayetin, bu gibi sözlere ve eleştirilere cevap olarak uydurulduğunu iddia etmektedir.[363]

Muir, bu hususta, "Her ne kadar bu hikâyenin doğruluğunu ispatlayamasam da, İslâm'ın ruhunun ve Hz. Muhammed'in öğretilerinin bu tarz hikâyelerin ışığında geliştiği de bir gerçektir" şeklinde görüşlerini belirtmekte ve bir kez daha bilimselliğe önyargı gölgesi düşürmektedir.[364]

5. Mute Savaşı

Bilindiği gibi, Hz. Muhammed'in Busra valisine mektubunu ulaştırmak üzere görevlendirdiği elçisi Hâris b. Umeyr el-Ezdî'nin, Hıristiyan Arapların liderlerinden Şürahbîl b. Amr el-Gassânî tarafından Mute'de yolu kesilerek öldürülmesi ve böylece devletler arası hukukun ihlal edilmesi nedeniyle derhal savaş hazırlığına başlanmış, ordunun kumandanlığına biri şehit olduğunda yerine diğeri geçecek şekilde sırasıyla Zeyd b. Hârise, Ca'fer b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Revâha getirilmiştir.[365] Hz. Muhammed, ordunun Mute'ye, elçisinin öldürüldüğü yere, kadar ilerlemesini, oradakileri İslâm'a davet etmelerini, reddetmeleri halinde onlarla Allah adına savaşmalarını emretmiş; bu arada çocukları, kadınları, yaşlıları, inzivaya çekilmiş insanları öldürmemelerini, hurmalıklara zarar vermemelerini, ağaçları kesmemelerini, evleri yıkmamalarını tembihlemiştir.[366]

Şürahbîl b. Amr, Müslümanların savaşmak üzere yaklaştığını öğrenince bir ordunun başında kardeşini Müslümanlara karşı gönderdi ancak kardeşinin öldürülmesi üzerine bir kaleye sığınmıştır. Maan'da 100.000 kişilik Bizans ordusuyla karşılaşan Müslümanlar, bu durumu Hz. Muhammed'e bil-

---

[363] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 72.
[364] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 78-79.
[365] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 637.
[366] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 638-639.

dirip onun vereceği karara göre hareket edilmesi gerektiğini düşündükleri sırada, Abdullah b. Revâha'nın, savaş için asker, silah veya at çokluğunun önemli olmadığını ve düşmanla savaşmak gerektiğini, "Biz ancak Allah'ın bizi şereflendirdiği din sayesinde insanlarla savaşıyoruz ve Allah'ın yardımına güveniyoruz. Ya zafer ya da şehadet bizim olacak." sözleriyle belirtmesi üzerine savaşa karar verilmiştir.[367]

Hz. Muhammed'in belirlediği tüm kumandanların sırayla şehit olması üzerine, sancak Hâlid b. Velîd'e teslim edilmiştir. Hâlid b. Velîd savaş düzenini değiştirerek; sağdaki askerleri sola, soldaki askerleri sağa, arkadakileri öne, öndekileri de arkaya alarak yeni yardımcı birlikler gelmiş izlenimi uyandırmıştır. Bu sırada Hâlid b. Velîd kumandasında geri çekilmeye başlayan Müslüman ordusu bir miktar ganimet de ele geçirerek Medine'ye dönmüştür.[368]

İslâm ordusunun, sayıları kendisinden çok fazla olan bir orduyla planlı bir şekilde savaşarak Medine'ye dönmesi zafer olarak anlatılmaya değer bir durumdur. Medine'deki Müslümanlar arasında İslâm ordusunun bu şekilde geri dönmesini doğru bulmayanlar olmuşsa da Hz. Muhammed bunun düşmandan kaçış değil, sayı azlığına rağmen düşmana karşı hamle yapmak olduğunu belirtmiş, böylece söylentilerin önünü kesmiştir.[369]

Muir, Mute savaşı için kumandan olarak seçilen sahabelerden sadece Abdullah b. Revaha hakkında yorum yapmaktadır. Onun bir şair sahabe olmasından yola çıkarak, Hz. Muhammed'in onu, kendisinden önceki iki kumandan, Zeyd b. Hârise ve Câfer b. Ebû Talib, şehit olduktan sonra ordunun umudunu kaybetme ihtimaline karşı orduyu şevke getirmesi amacıyla seçmiş olduğu kanaatindedir.[370] Ayrıca Mute ordusunun "geri püskürtülme-

---

[367] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 640.
[368] Vakıdî, *a.g.e.*, s. 642-644.
[369] Hüseyin Algül, "Mute Savaşı", *DİA*, İstanbul 2006, c. XXXI, s. 386.; Vakıdî, *a.g.e.*, s. 644-645.
[370] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 96.

sinin" de Hz. Muhammed'in prestijini olumsuz yönde etkilediğini iddia etmektedir.

C. Değerlendirme

Muir, Hz. Muhammed ve Müslümanların yapmış olduğu tüm savaşlarda ganimet ve intikam hırsının varlığını iddia etmektedir. Fethettikleri yerlerde Müslüman olmayı kabul etmeyip kendi dinlerinde kalmak isteyen halktan aldıkları cizye ve haraç vergilerini de bu bağlamda değerlendirmekte; kimi zaman da hakarete varan üslubuyla dikkat çekmektedir. Hz. Muhammed hakkında acımasız, kinci, hilekâr vb. yakıştırmalar yaparken, Müslümanlar hakkında bağnaz, ganimet avcısı, hırslı vb. sıfatlar kullanmaktadır. Bu üslubu ile Muir, bir kez daha bir Hıristiyan misyoneri olarak İslâm'ı Hıristiyanlığın en büyük düşmanı olarak gördüğünü ve Orta Çağ'ın geleneksel yaklaşımının etkisinde kaldığını göstermektedir.

Hz. Muhammed'in, hayatının Mekke döneminin aksine, Medine döneminde savaş girişimlerinde bulunmasını, asli görevinden bir uzaklaşma yahut dünyaya meyletme olarak görmektedir. Bunun nedeni ise, bazı Hıristiyanların bir peygamber, bazılarının ise Allah'ın oğlu yahut bir ilah olarak gördükleri Hz. İsa'nın hayatında bu türden olayların hiç yaşanmamış olmasıdır. Hz. İsa'nın hayatı temel alındığında, Muir'in, zulümlere karşı sessiz kalmayı tercih eden bir üsluba sahip olması ve Hz. Muhammed'in ve Müslümanların faaliyetlerini bununla kıyaslaması, neticede de tüm bunları dünyevi birer gaye ile ortaya konmuş eylemler olarak görmesi doğaldır. Ne var ki, Hıristiyanlık öğretilerini temel alarak Hz. İsa (a.s) ile Hz. Muhammed'in yaşadıklarının karşılaştırılması doğru değildir. Çünkü onların gözünde Hz. İsa "Tanrı'nın oğlu" yahut bir "ilah" iken, Hz. Muhammed yaratılışı ve fiilleri gereği tam bir "insan"dır. Dolayısıyla elimizde, karşılaştırılamaz iki model vardır.

Hıristiyanlık ile İslâm'ın karşılaştırılabileceğini farz etsek bile, bu karşılaştırma yine Hz. İsa ve Hz. Muhammed özelinde olmamalı, Eski ve Yeni Ahit içerisinde yer alan tüm konular ele alınarak yapılmalıdır. Neticede, peygamberlerin savaş yapmaları, onların peygamberlik vasıflarını zedeleyen bir unsur olarak kabul edilemez. Muir, Hıristiyanlığın öğretileri ile İslâm'ın pratiklerini karşılaştırarak yanlış bir metot uygulamaktadır. Hıristiyanlıktaki idealler ile Müslümanların yaptıklarının kıyaslanması bilimsellikle bağdaşmayan bir durumdur.

Tarih, zihinde önceden oluşturulmuş bir kurguya bağlı kalınarak yazılmamalıdır. Sadece tarihi veriler, daha anlaşılır olması için bir kurgu oluşturularak okuyucuya sunulmalıdır. Muir'in, bir tarih yazıcısı olarak, askerî ve siyasî faaliyetleri değerlendirirken çok yönlü düşünmesi gerekirken, çoğu zaman tek bir yorum üzerine saplandığı görülmektedir.

Muir, İslâm tarihi literatüründe yer alan, Hz. Muhammed'in Mekke'yi, Medine'de yeniden silahlanmak ve Mekkeli düşmanlarından intikam almak için terk etmediği; sadece barış ve huzur için hicret ettiği şeklindeki görüşü paylaşmamaktadır. Bu çerçevede, Hz. Muhammed tarafından Kureyş kervanlarına karşı planlanan sayısız seferi de tartışmaya açmaktadır. Bunların hepsinde Hz. Muhammed ön yargılı olarak değerlendirilmekte ve bir "saldırgan" olarak gösterilmektedir. Örneğin, Batn-ı Nahle seriyyesinde Hz. Muhammed'in ordu komutanı Abdullah b. Cahş'a verdiği emir ve öğütleri kayda değer bulmamış; ancak haram ayda yapılan bu girişime uzun uzadıya değinmiştir. O, Bedir savaşı bahsinde Mekkeli müşriklerle yapılan savaşların nedeni olarak ganimet ve intikam hırsını öne sürmekteyken; Benî Kurayza gazvesi bahsinde Yahudilerle olan münasebetlerini, "karşıt görüşlere katlanamamak" ve "İslâm'ı zorla kabul ettirme çabalarının birer ürünü" olarak göstermektedir. Tüm bunların yanında, bütün askerî ve siyasî faaliyetlerin

Hz. Muhammed'in aklının ve nefsinin birer ürünü olduğu, ilahi hiçbir etkinin bulunmadığı ön kabulüyle hareket etmektedir.[371]

Dürüst ve tarafsız bir tarihçinin, Hz. Muhammed'in iyi yönlerinin yanı sıra karanlık yönlerini de ortaya koyması gerektiğini belirten Muir, Bedir savaşı sonrasında pek çok esirin sadece politik karşıtlıklarından dolayı onun emriyle öldürüldüğünü; pek çok Yahudi kabilesine kötü davranıldığını, hatta Benî Kurayza'nın erkeklerinin öldürülüp, kadınlarının ise köle olarak satıldığını vs. iddia ederek, görüşlerini destekleme yoluna gitmiştir.

Muir, Hz. Muhammed'in, gençliğinde tüm halk arasında "güvenilir" sıfatına layık görülerek onurlandırıldığını belirtmekte; ancak sonraki yıllarda arkadaşları arasında yine dürüstlüğü ve imanıyla tanınmaya devam etmiş olsa da, düşmanlarına karşı artık güvenilir biri olmadığını iddia etmektedir. Bu çerçevede, Batn-ı Nahle olayının tüm Araplar tarafından savaşmanın haram sayıldığı bir ayda gerçekleştirilmiş olması; Hz. Muhammed'in, Ebû Basîr'in Hudeybiye antlaşmasına aykırı hareket etmesine ve çöle yerleşip Kureyş kervanları için bir tehdit unsuru oluşturmasına göz yumması; Benî Nadîr Yahudilerinden Ka'b b. Eşref'in hileli bir suikast sonucu öldürülmesi gibi olayları hatırlatarak bu görüşünü desteklemektedir.[372]

Bu geniş kapsamlı bölümde, Sir William Muir, ilk olarak Hz. Muhammed'in Mekke'deki hayatına dair yapmış olduğu eleştirilere değinmiştir. Bu çerçevede Muir, Hz. Muhammed'in Mekke'deki hayatı süresince bir peygamber gibi davrandığını ve çabaladığını düşünmektedir. Hz. Muhammed'in Medine'deki hayatı ise, Muir tarafından en sert eleştirilere maruz kalan dönem olmuştur. Onun anlatımında Hz. Muhammed, Medine'de dünyevi bir devletin başkanı ve kimi zaman da zorba bir hükümdar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Medine'de dünyevi bir toplum tesis etmesi

---

[371] Burada şunu not etmekte fayda var ki; bugün bizim tartıştığımız çoğu mevzu klasik kaynaklarca problem olarak görülüp ele alınmamıştır. Çünkü onlar Muir'in de benimsediği 19. Yüzyıl'ın özgürlükçü düşüncesini kriter olarak almamışlardır.

[372] Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 307-308.

nedeniyle Hz. Muhammed, "peygamberlik" görevini kötüye kullanmıştır. Vahyi dünyevi amaçlarına alet etmiş, hâkimiyete ulaşmak için kullanmıştır. Muir'in, din ve siyasetin arasını keskin bir şekilde ayırdığı görülmektedir. Kutsal hayata ve iyi işlere verilen önem ile "dindarlık", Muir'in hayat felsefesini oluşturmaktadır. Bu felsefeye göre din tamamen özel bir alan olup, devlet işlerinden tamamen ayrıdır. Burada laiklikten farklı bir durum söz konusudur; çünkü bu görüş, dinin dünyevi işler uğruna kullanılamayacak kadar yüce olduğu esasına dayanmaktadır. Elbette bu düşünceye Hz. Muhammed ve İslâm karşıtlığı da eklenince olumsuz yorumlar, hatta iftiralar kaçınılmaz olmaktadır.

— BEŞİNCİ BÖLÜM —

SIR WILLIAM MUIR'İN, HZ. MUHAMMED'İN EVLİLİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

A. Muir'in Hz. Muhammed'in Evliliklerine Dair Görüşleri

Hz. Muhammed'in evliliklerinden özel bir bölümde değil, hayatının akışı içerisinde yeri geldikçe bahseden Muir, Hz. Muhammed'i şehvet düşkünü birisi olarak göstermeye çalışmıştır. Geleneksel Hıristiyan savunmacısı tavrını bu konuda da koruyan Muir'in, bu minvalde onun şehvetini tatmin etmek için giriştiği böylesi faaliyetlere Allah'ı ve vahyi de alet ettiği; diğer insanlarla/kabilelerle dostluklarını geliştirme bahanesiyle onların eşlerine veya kızlarına göz diktiği; son olarak da evlatlık oğluna hanımını boşatıp onunla evlenmesi gibi iddialar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Henüz gençlik çağında, 25 yaşındayken, 40 yaşındaki Hz. Hatice ile yapmış olduğu evlilik süresince ona sadık kaldığını belirterek hakkını teslim etmektedir. Muir'in, başından beri Kur'an'ın Hz. Muhammed'in sözleri olduğu görüşünü savunduğunu bilmekteyiz. Bu çerçevede, sadece Hz. Hatice ile evli olduğu Mekke döneminde nazil olan bazı Kur'an ayetlerinde yer alan "huri" tasvirlerinin de, tek eşe bağımlı ama şehveti son derece güçlü olan Hz. Muhammed'in hayal dünyasının ürünleri olduğu kanaatindedir.[373] Onun, Hz. Hatice'nin vefatından sonraki ilk evliliğini anlayışla karşılayan Muir, diğer eşleriyle evlenmesinin ardında ise, az da olsa bağlı olduğu Hıris-

---

[373] Muir, *a.g.e.*, c. II, s. 143-144.

tiyanlık öğretisinden tamamen ayrıldığı ve Yahudilerin "kral peygamber" öğretisini hayatına örnek almasının yattığı görüşündedir.[374]

Hz. Muhammed'in, 53-54 yaşlarına geldiğinde, hayatında yeni bir dönem başladığını belirten Muir, Hz. Muhammed'in bu zamana kadar kendisini tek eşle sınırladığını, ancak şimdi ise, sevgisini, dikkatini ve ilgisini eşleri arasında paylaştırması gerektiğini belirtmekte; ayrıca Hz. Muhammed'in kendisine ait bir evi olmadığına değinerek, böylelikle eşlerinin evleri arasında günlerini geçirdiğini geçtiğini aktarmaktadır. Müslüman erkeklerin aynı anda en fazla dört hanım ile evli olabilecekleri hususundaki ayete rağmen kendisinin buna uymadığı yönündeki yorumları ise Muir'in bir tarih karmaşası yaşadığını göstermektedir. Çünkü Hz. Muhammed'in bu evliliklerini bu husustaki sınırlama ilgili ayet nazil olmadan önce gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu bölümde, Muir'in daha çok vurgu yaptığı ve detaylı yorumlarıyla birlikte aktardığı evlilikleri ele alınacaktır. Bu çerçevede, Hz. Muhammed'in eşlerinden, Hz. Aişe, Zeyneb binti Cahş ve Mısırlı Mariye hakkında kısaca bilgi verilip, Muir'in bu evliliklere dair yorumları aktarılacaktır.

1. Aişe Binti Ebû Bekir ile Evliliği

Bilindiği gibi, Hz. Aişe'nin Babası Ebû Bekir Abdullah b. Ebû Kuhâfe, annesi, Kinâne kabilesinden Ümmü Rûmân bint Âmir b. Uveymir'dir. Hz. Aişe 614 yılında Mekke'de doğmuştur. Onun daha önce doğduğunu ve dolayısıyla Hz. Muhammed ile evlendiğinde on dört ile on sekiz yaşlarında olduğunu ileri süren bazı çağdaş araştırmacıların dayandıkları rivayetler ise sağlam kabul edilmemektedir. Çocukluğu hakkında fazla bilgi yoktur. Hz. Muhammed ile nikâhı hicretten önce Mekke'de kıyılmıştır. Ancak Hicretin 2. yılında evlenmişlerdir.

---

374 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 24.

"Medine'ye vardıktan yedi ay sonra, üç yıllık nişanlılığı ardından, henüz on yaşında bir kız olan Hz. Aişe ile evlenmiştir." diyen Muir, hangi rivayet esas alınırsa alınsın, bu evliliğin Hz. Aişe açısından vaktinden önce yapılmış bir evlilik olduğunu iddia etmektedir.[375] Hz. Muhammed'in, en yakın arkadaşı olan Hz. Ebû Bekir ile dostluğunu daha da kuvvetlendirmek amacıyla, onun kızı Aişe ile evlendiğini belirten Muir, bu evliliğin gerekçesi olarak şehevi arzuların gösterilemeyeceğini, çocuk yaşta olan Aişe'nin de ilk zamanlar Hz. Muhammed'den baba şefkati beklediğini, ancak zaman içerisinde zekâsı ve güzelliği ile Hz. Muhammed'in kalbini çaldığını, kıskanç tavırları ile de gözdesi olduğunu savunmaktadır.[376]

Rıza Savaş, Hz. Aişe'nin evlenme yaşı ile ilgili olarak kaleme aldığı makalesinde, bu hususta daha net bir yargıya varmayı kolaylaştıracak tüm rivayetleri değerlendirmektedir. Buna göre, ilk olarak, Hz. Aişe ile ablası Hz. Esma arasında 10 yaş fark olduğunu esas alan rivayeti naklederek, "Rivayetlere göre Hz. Esma, h. 73 senesinde 100 yaşındayken vefat etmiştir; dolayısıyla Hz. Esma hicret esnasında 27, Hz. Aişe de 17 yaşındadır." şeklinde bir çıkarımda bulunmuştur.[377] Buna göre Hz. Aişe, Hz. Muhammed ile evlendiğinde 18-19 yaşlarında olmalıdır.

İkinci olarak, 614 yılında gerçekleşen Habeşistan hicreti ile ilgili Hz. Aişe'den nakledilen "Müslümanlar sıkıştırılınca Ebû Bekir Habeşistan'a hicret etti." şeklindeki rivayeti değerlendiren Savaş, Hz. Aişe'nin 622 yılında Medine'ye hicret esnasında 8 yaşında olamayacağını; aksi halde, hakkında rivayetleri bulunan Habeşistan hicreti esnasında henüz doğmamış olması gerektiğini belirtmektedir.[378]

---

375 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 21-22.
376 Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 23.
377 Rıza Savaş, "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1995, Sy. IX, s. 140.
378 Rıza Savaş, "a.g.m.", s. 141.

Diğer yandan, Hz. Ebû Bekir'in İslam uğrunda çalışmalara başlamasının ardından, Hz. Aişe'nin müşriklerden Cubeyr b. Mutim ile olan nişanının bozulduğuna dair rivayetleri değerlendiren Savaş, bu durumu Habeşistan hicretinin zamanı ile ilgili görüşleriyle de birleştirerek Hz. Aişe'nin ilk nişanı esnasında, yani İslam'dan önce en az 6 yaşında olduğu yorumunda bulunmaktadır. Böylelikle Hz. Aişe'nin, Bi'set'ten önce en az 6, Habeşistan hicreti esnasında en az 11, Medine hicreti esnasında ise en az 18 yaşında olduğunu kabul etmektedir.[379]

Hz. Muhammed'in, Hz. Sevde'nin ardından, aynı anda ikinci bir kadınla evlenmesini, Hıristiyanlık öğretileri ve kuralları açısından değerlendirerek bir kez daha bilimsellik dışına çıkan Muir; Hz. Muhammed'in Hıristiyanlıkta çok eşliliğin yasak olduğunu bilmesine rağmen, Hz. Sevde'nin üzerine Hz. Aişe ile evlenmesi ile kesin bir şekilde Hıristiyanlıktan ayrıldığını söylemektedir.[380]

Hz. Muhammed'in üzerinde, Mekke'de Hıristiyanlığın, Medine'de ise Yahudiliğin etkili olduğu tezini savunmayı sürdüren Muir, Hz. Muhammed'in evliliklerinde Yahudiliğin daha etkili olduğu iddiasında bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak da bu tür bir evliliğin Yahudiliğe zıt olmamasını ve hikâyeleri Kur'an'ın en büyük malzemesi olan Yahudi peygamberleri ve krallarının da çok eşli kimseler olmasını göstermektedir. Ancak daha sonra bu evliliğin üç yıl önceden, yani Mekke döneminde, planlanan bir evlilik olduğunu hatırladığında ise, Hz. Muhammed'in yerleşik Arap uygulama ve adetlerinden etkilendiği söylemine geri dönmektedir.[381]

Benî Mustalik seferi ve ardından meydana gelen İfk hadisesi hakkında bilindiği üzere, Hz. Muhammed, Benî Mustalik seferine çıkarken Hz. Aişe'yi de yanına almıştı. Savaş sonrasında ordunun konakladığı bir yerde Hz. Aişe devesinden inip bir ihtiyacını gidermek için ordugâhtan biraz uzaklaşmış,

---

379 Rıza Savaş, "a.g.m.", s. 142-143.
380 Muir, *a.g.e.,* c. III, s. 24.
381 Muir, *a.g.e.,* a.y.

dönüşünde boynundaki gerdanlığın düştüğünü fark etmişti. Gerdanlığı aramaya çıktığı sırada ordu hareket etmişti. Hz. Aişe geri dönünce konak yerinde kimseyi bulamamış ve kendisini almaya gelecekleri ümidiyle beklemeye başlamıştı. Görevi gereği ordunun en gerisinden giden Safvân b. Muattal, Hz. Aişe'yi görünce onu devesine bindirip orduya yetiştirdi. Münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selûl, Hz. Aişe aleyhine dedikodular yaymaya başlamıştı. Bazı Müslümanlar da onun bu çirkin iftirasına inanarak yorumlarda bulunmuşlar; sonuçta, Nur suresinin ilgili ayetlerinin[382] nazil olmasıyla, yapılan dedikoduların tamamen asılsız olduğu ve Aişe'ye iftira edildiği bildirilmiştir.[383]

Benî Mustalik gazvesi dönüşünde yaşanan İfk hadisesini İslâm tarihi kaynaklarındaki şekliyle aktaran Muir, olayın sebebinin, Hz. Aişe'nin, Hz. Muhammed'in sefer dönüşünde kabile liderinin kızı Cüveyriye ile evlenmesini kıskanması ve onurunun zedelendiğini hissetmesi olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Hz. Aişe'nin bu iftiraları duyduktan sonra hastalandığını[384] ve babasının evine gitmek istediğini aktarmaktadır.[385]

Bu olay hakkında aktarılan rivayetlerin tamamının Hz. Aişe'nin sözleri olduğunu hatırlatma gereği duyan Muir, Hz. Aişe ile Hz. Ali arasında husumet olduğunu ima ederek; Hz. Ali'nin İfk hadisesinde Hz. Aişe'yi kötülemesi, Hz. Muhammed'e başka kadınlarla evlenebileceğini hatırlatması vb. rivayetlerin[386] uydurulmuş olabileceğini söylemektedir. Muir, bu objektif yaklaşımı sonrasında ise, bir kez daha ön yargısına teslim olarak; Hz. Aişe'ye yapılan iftira isnadının gerçek olduğunu, ancak Hz. Muhammed'in çok sevdiği için Aişe'den vazgeçemediği ve onu aklamak için vahiy uydurduğunu iddia etmekte; dahası İslâm'a göre bu tür bir hadisede dört şahit yoksa

---

[382] Kur'an, Nûr, 24/11-21.

[383] Mustafa Fayda, "Aişe", *DİA*, İstanbul 1989, c. II, s. 201-202.

[384] Oysa İbn Hişam ve Vakıdî'de yer alan rivayete gore, sefer dönüşünde hastalanan Hz. Aişe, Hz. Muhammed'in ona olan ilgisinin azaldığını fark etmesi üzerine bu iftira olayını öğrenmiştir. Bknz: Vakıdî, *a.g.e.,* s. 377.; İbn Hişam, *a.g.e.,* c. III, s. 408-409.

[385] Muir, *a.g.e.,* c. III, s. 244-246.

[386] İbn Hişam, *a.g.e.,* c. III, s. 410-411.

olayın çözümsüz ve toplumun da ahlaksızlık şüphesi içerisinde kaldığı sonucunu çıkarmaktadır.[387] Hz. Muhammed'in, hanımlarını ahlak dışı davranışlara karşı uyarmak için de sözlerine ve hırslarına Allah'ı ve vahyi alet ettiğini düşünen Muir, hata yaparlarsa onlara diğer Müslüman hanımların iki katı ceza uygulanacağını da sanki Allah'ın bir emriymiş gibi göstermekten çekinmediğini iddia etmektedir.[388]

2. Zeyneb Binti Cahş ile Evliliği

Bilindiği gibi Hz. Zeyneb'in annesi, Hz. Muhammed'in halası Ümeyme bint Abdulmuttalib'dir. Baba tarafından Kureyş'in Esed b. Huzeyme kabilesine mensuptur. Hicretten sonra Hz. Muhammed, Zeyneb'e eğer isterse kendisini evlendirebileceğini söylemiş ve onu azatlısı ve evlatlığı olan Zeyd b. Hârise ile evlendirmiştir. Hz. Muhammed'in bu evlilikle, İslâm'da hür ve kölelerin birbiriyle evlenmelerinde bir sakınca bulunmadığını göstermek istediği yorumu yapılmaktadır.[389] Nikâhtan yaklaşık bir yıl sonra Zeyd'in, Hz. Muhammed'e gelerek eşiyle aralarındaki problemleri aktarması ve şikâyetlerin artması üzerine Hz. Muhammed, bu durumun çözümünün vahiyle olması gerektiğini düşünüyordu. Zeyd'e her defasında, "eşini yanında tut ve sabret" diye öğüt veriyordu.

Hz. Muhammed'in Zeyneb'le evlenmesi hususunda aktarılan bir rivayete göre ise, Hz. Muhammed, Zeyd ile görüşmek üzere onun evine gitmişti ve o sırada Zeyd evde değildi. Bu sebeple birkaç dakika beklemiş; o sırada kapının üzerindeki perde rüzgârdan açılınca Zeyneb'i görmüş ve "Kalpler üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunan Allah noksan sıfatlardan münezzehtir" diyerek dönüp gitmiştir. Zeyd eve gelince Zeyneb'in olanları ve Hz. Muhammed'in sözlerini ona anlatması üzerine Zeyd, Hz. Muhammed'in

---

[387] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 252.
[388] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 253.
[389] Muhammed Hamidullah, "Zeyneb bint Cahş", *DİA*, İstanbul 2013, c. XLIV, s. 357.

yanına gitmiş ve tüm uyarılarına rağmen Zeyneb'i boşama konusunda ısrarlı olduğunu bildirmiştir. Yaşanan bu durumun çözümü o esnada nazil olan bir ayette yer alıyordu: *"Biz onu -Zeyneb'i- sana nikâhladık ki evlatlıkları eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde müminlere bir güçlük olmasın."* [390] Neticede Hz. Muhammed, Zeyneb'le evlenmeye karar vermiştir. Hz. Muhammed ile Zeyneb'in evliliği gerçekleşince müşrikler ve münafıklar bu evlilikle ilgili dedikodular yaymışlarsa da Allah katında bu evlilik temize çıkarılarak onaylanmış; ayrıca evlatlığın boşadığı kadınla evlenilemeyeceğine dair Cahiliye âdeti de ortadan kaldırılmış oldu.[391]

Muir, Hz. Muhammed'in fazla sayıda evlilik yapmasının, onun hayatını, "haremi" ile sınırlandırdığını iddia etmektedir. Ona göre, Hz. Muhammed, bir eşi eski cazibesini kaybettiğinde, hemen bir yenisi ile evlenmiştir. Hz. Muhammed'in Zeyd b. Harise'yi ziyarete gittiği bir gün meydana geldiği rivayet edilen hadiseyi yine romantik hayal gücünün katkılarıyla "Zeyneb'in vücudunun güzelliği yarı açık kapıdan Hz. Muhammed'in "çapkın" bakışlarından kaçmamıştı. Gördüğünden etkilenmişti ve 'Kalpleri evirip çeviren Rabbim!' diye söylendi. Zeyneb bunları duydu ve eşi eve geldiğinde olanları ona anlattı. Zeyd, Hz. Muhammed'e gitti ve onun için Zeyneb'i boşamaya hazır olduğunu söyledi. Hz. Muhammed bunu reddetti ve 'Eşini kendine sakla ve Allah'tan kork!' dedi. Ancak Zeyd bu sözlerin Hz. Muhammed'in dudaklarından isteksizce döküldüğünü fark etti. Zeyneb'in de kendisini boşamaya hevesli olduğunu anladı ve evliliğini bitirdi." şeklinde hikâye etmektedir.[392]

Görüldüğü üzere, bu konuda İslâmi ve oryantalist kaynaklarda benzer şekilde aktarılan rivayetlere yer veren Muir, "evli bir kadını ele geçirme isteğine kapılmanın yanında, mevzu bir de evlatlığının hanımı olan evli bir kadına göz dikmek olunca bunun düpedüz bir ahlaksızlık olduğu" iddia-

---

[390] Kur'an, Ahzâb, 33/37-38.
[391] Muhammed Hamidullah, "Zeyneb bint Cahş", *DİA*, İstanbul 2013, c. XLIV, s. 358.
[392] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 228.

sında bulunmakta; böyle bir durumun Arap geleneklerine de aykırı olduğunu belirterek görüşlerini destekleme yoluna gitmektedir.[393] Bu evliliğin toplumda pek çok tepkiye neden olduğunu belirten Muir, Hz. Muhammed'in toplum gözündeki itibarını korumak ve yaptığı ahlaksızlığı temizlemek için bu işi ilahi vahye ve izne binaen yaptığını söylemekten geri durmadığı iddiasındadır. "Bu olağan dışı vahiyle birlikte, yaptığı evlilik skandalı ortadan kalkmış; bundan sona Zeyd "Muhammed'in oğlu" olarak değil, Harise'nin oğlu olarak anılmıştır." Muir, Hz. Muhammed'in takipçilerinin bu olay sonrasında hiçbir itiraz veya sorgulamada bulunmamasını ise tuhaf bulduğunu söylemektedir.[394]

Muir, bu olayın ardından nazil olan, Hz. Muhammed'in, hanımlarının evlerine perde asıp diğer erkeklerle perde arkasından konuşmalarını ve tüm Müslüman hanımlara da dışarı çıkarken dış kıyafetlerini üzerlerine almalarını emreden ayetleri ise, "kendi yaptığı ahlaksızlığın, hanımlarına karşı yapılmasını engellemek için uydurulmuş birer emir" olarak görmektedir. Ona göre, "tüm bunların ardından, eşlerinin Müminlerin annesi olduğunu belirten ve kendisi öldükten sonra dahi başka kimseyle evlenmelerini yasaklayan "ilahi" emir ile Hz. Muhammed'in kalbi yatışmıştır."[395]

Muir, vahyi Hz. Muhammed'in kendi sözleri olarak gördüğü için, bu hususta nazil olan ayetleri de kendisini haklı çıkarmak için bizzat Hz. Muhammed'in uydurduğu iddiasındadır. Diğer yandan Zeyd b. Harise'nin durumu fark edince eşi Zeyneb'i boşamak istediğini Hz. Muhammed'e bildirmesi üzerine, Hz. Muhammed'in "Onu boşama!" demesini de istemiyormuş gibi görünme çabası olarak yorumlamaktadır.[396]

---

[393] *A.g.e.*, c. III, s. 229. ; Ancak Hz. Muhammed'in küçük yaştaki Hz. Aişe evliliği hususunda da "Arap geleneğine göre yapılan bir evlilik" olduğunu belirtmekle beraber yine de eleştirdiği görülmektedir.

[394] *A.g.e.*, c. III, s. 230-231.

[395] Muir, *a.g.e.*, c. III, s. 232-233.

[396] *A.g.e.*, c. III, s. 228.

3. Mısırlı Mâriye ile Evliliği

Bilindiği gibi, Hz. Muhammed, hicretin 7. yılında civar ülke hükümdarlarına İslâm'a davet mektupları göndermiştir. Bu hükümdarlardan biri olan Mısır Mukavkıs'ı, mektubu okuduğunu, davetine değer verip benimsediğini, ancak Bizans imparatorundan çekindiği için Müslüman olmadığını bildiren bir mektupla birlikte, cariyelerinden iki kız kardeş olan Mâriye ve Sirîn'i hediye olarak Hz. Muhammed'e göndermiştir.[397]

Bu hadiseyi aktardıktan sonra, "Hz. Muhammed'in hükümlerine göre iki kız kardeşin aynı anda bir kişinin hareminde bulunmasının yasak" olduğunu belirten Muir, Mâriye'nin güzelliği, açık teni, siyah kıvırcık saçları ve narin yapısı ile Hz. Muhammed'in kalbini çaldığını ve bu nedenle Mâriye'yi kendisine ayırıp ve kız kardeşini ise şair Hassân b. Sâbit'e hediye ettiğini söylemektedir.[398]

Muir, Mâriye'nin güzelliğinin yanında itibarını yükselten bir olay olarak, Hz. Muhammed'in Cirane'den dönüşünden kısa bir süre sonra, Mâriye'nin İbrahim adında bir erkek çocuk dünyaya getirmesine, "Hz. Muhammed'in son çocuğunun doğumunun ardından yirmi beş yıldan fazla zaman geçmişti. Medine'de yaptığı onca evlilik hiç meyve vermemişti. İlerlemiş yaşına rağmen bir oğlunun olmasına çok sevindi. Oğlunun doğumunu takip eden yedinci günde, bir oğlak kurban etti ve oğlunun saçını tıraş edip ağırlığınca gümüş dağıttı." sözleriyle değinmektedir.

Hz. Muhammed'in diğer eşlerinin Mâriye'yi bir erkek çocuk dünyaya getirmesi ve böylece cariyelik statüsünden kurtulup hür bir eş olmasından dolayı kıskandıklarına değinen Muir'in aktardığı bir rivayete göre, "Hz. Muhammed, oğlu İbrahim'i bir gün Hz. Aişe'ye götürdü ve 'Baksana ne kadar da bana benziyor' dedi. Hz. Aişe, 'Ben bir benzerlik göremiyorum' cevabını verdi. Böyle yaparak Hz. Muhammed'i çocuğundan soğutmaya

---

397 Aynur Uraler, "Mariye", *DİA*, İstanbul 2003, c. XXVIII, s. 63.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. X, s. 230.
398 Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 157-158.; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. X, s. 230.

çalışıyordu. Hz. Muhammed, 'Ne kadar da benziyoruz, onun tombulluğuna baksana' dedi. Hz. Aişe ise, kibirli bir tavırla, 'Evet, kim o kadar keçi sütü içerse tombul olur, sürüler çocuğun hizmetinde çalışıyor' diye cevap verdi." [399]

Hz. Muhammed'in, güzel bir kadın olan Mâriye'ye ilgi göstermesinin, başta Hz. Aişe olmak üzere diğer eşlerinin de kıskançlıklarına neden olduğunu belirten Muir, "Bilindiği üzere Hz. Muhammed günlerini eşleri arasında paylaştırmaktaydı. Bir keresinde Hz. Hafsa, Hz. Muhammed'in gelme sırası kendisindeyken, babasını ziyarete gitmişti ve evi boştu. Eve döndüğünde Hz. Muhammed'in, orada Mâriye ile beraber olduğunu öğrenince çok üzülmüştü." şeklindeki rivayeti[400] aktarmakta ve Hz. Hafsa'nın, kendi sırası olan günde babasını ziyarete gidip evini boş bırakarak Hz. Muhammed'e bir tuzak kurduğu iddiasında bulunmaktadır: "Hz. Muhammed, bu konuda kimseye bir şey söylememesi için Hz. Hafsa'yı tembihleyerek, Mâriye'den vazgeçeceğine dair yemin etmişti. Bunu Peygamber hanımları için bir müjde kabul eden Hz. Hafsa, durumu Hz. Aişe'ye haber verdi ve skandal haberin tüm hareme yayılmasıyla birlikte eşleri Hz. Muhammed'e soğuk davranarak ondan uzak durdular."

Hz. Muhammed'in, Zeyneb binti Cahş ile evliliği olayında olduğu gibi, bu olay karşısında da "gökten gelen" ve onun Mâriye'den ayrılma doğrultusundaki yeminlerine izin vermeyen vahiyler ürettiğini savunan Muir; onun böylece Hz. Aişe'yi ve Hz. Hafsa'yı itaatsizlikle suçladığını; tüm eşlerini kendisine karşı tutum ve davranışları nedeniyle boşamakla tehdit ettiğini söylemektedir.[401]

Muir, Hz. Muhammed'in eşlerinin Mariye'yi kıskanmasına değindikten sonra; Hz. Muhammed'in, bazı kötü niyetli kimselerin kışkırtmasıyla, Mâriye'nin iffetinden şüphelendiğine dair rivayetlere ise ilk dönem kaynakların-

---

399 Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 159.; İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. X, s. 231.
400 İbn Sa'd, *a.g.e.,* c. X, s. 232.
401 Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 160-161.

da rastlamadığını belirtmiş, bu tür rivayetlerin güvenilir olmadığına kanaat getirmiş ve kayda değer olmaması nedeniyle de eserine almamıştır.[402]

"Bir yıldan biraz fazla bir zaman geçmişti ve İbrahim artık çocuksu konuşmalar yapar duruma gelmiş; Hz. Muhammed'in tüm ilgi ve sevgisini kendi üzerinde toplamaya başlamıştı." şeklindeki olguyu aktardıktan sonra, Hz. Muhammed'in aile krallığı kurma gibi bir düşüncesi ve niyetinin olmadığına değinen Muir; Peygamberliğin tamamen bireysel olduğunu belirtmekte ve Hz. Muhammed'in siyasî otoritesinin de bu göreve binaen ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bunun yanı sıra, Hz. Muhammed'in hiçbir kaynakta yer almayan duygu ve düşüncelerini; "Ancak, oğluna sevgi dolu gözlerle bakıyordu; her Arap gibi, bir erkek evlat ile anılmak hoşuna gidiyordu. Ayrıca, oğlunun gelecekte İslâm'ı benimseyerek yücelteceği günlerin ümidiyle yaşıyordu. Ama beklentileri zamanından önce yok oldu. On beş - on altı aylıkken İbrahim hastalandı ve hayata tutunamadı."[403] şeklinde ifade ettiği görülmektedir.

B. Değerlendirme

Tarihteki her olayda olduğu gibi, Hz. Muhammed'in hayatı da kendi döneminin geleneksel ve toplumsal şartları temel alınarak değerlendirilmelidir. Aksi takdirde, günümüz şartları ve Batı toplumunun yaklaşım ilkeleri dikkate alınarak yapılacak bir değerlendirme, bilimsellik ögeleri taşımayacaktır. Zira karşılaştırılan dönemlerin birbirinden tamamen farklı şartları olduğu gibi, Doğu ile Batı kültürü de birbirinden tamamıyla farklı olagelmiştir.

Muir, Hz. Muhammed'in yapmış olduğu evlilikler hususunda da, kendi ön kabullerini ve Batı değerlerini temel aldığı için objektifliğini koruyamamış; bu evliliklerin ahlaka ve geleneklere aykırı olduğu, vahyin ve Allah'ın

---

402 *A.g.e.*, c. IV, s. 160.
403 Muir, *a.g.e.*, c. IV, s. 164.

da bu tür nefsi olaylara alet edildiği görüşünü savunmuştur. Öbür taraftan, Muir'in, İslâm kaynaklarında yer alan, kendi iddialarını destekler nitelikteki rivayetleri -ki bunlar çoğu zaman Hz. Muhammed'in aleyhine rivayetlerdir- kullandığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra, küçük yaştaki Hz. Aişe ile evliliğini Batı değerlerini temel alarak değerlendirmesine ve ahlaksızca bulmasına rağmen, evlatlığının eşi olan Zeyneb ile evliliğini Arap geleneklerine aykırılığı yönünde değerlendirip, toplumun bu evliliğe karşı vermiş olduğu tepkileri dile getirerek eleştirmesi de yine bilimselliğe aykırı bir yaklaşım olarak göze batmaktadır.

Daha önce Hz. Muhammed'in askerî ve siyasî faaliyetleri bölümünde belirttiğimiz hususu burada da tekrarlamakta fayda vardır. Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i kıyaslamaya ve Hz. Muhammed'i yargılamaya çalışmak beyhudedir. Bir kimsenin birden fazla hanımla evlenmesi onun Allah tarafından peygamber olarak seçilmesinin önünde bir engel teşkil etmemektedir. Nitekim Hıristiyanlar tarafından da peygamberlikleri kabul edilen geçmiş peygamberlerden birçoğunun çok eşli olduğu bilinmektedir. Hz. Muhammed'in, ikinci ve üçüncü eşleri ile evlenmesi sonucunda, "biraz da olsa bağlı olduğu" Hıristiyanlık geleneğinden tümüyle ayrıldığını belirten Muir'in, bu görüşü de bilimsellikten uzaktır. Neticede Hıristiyanlık geleneği Eski ve Yeni Ahit'i kapsayan bir gelenektir ve bu kutsal kitapların içeriğinde birçok peygamberin birden fazla hatta onlarca (Hz. Davud) eşi olduğu bilgisi yer almaktadır. Sadece Hz. İsa'nın bekâr yaşantı sürmüş olmasını örnek alarak yorumlarda bulunmak Hıristiyanlık açısından da haksız bir durumdur.

Muir, Hz. Muhammed'in peygamberlik kariyerinde politik ve kişisel çıkarlarına uygun olarak planladığı şeyleri ilahi vahiy adı altında gerçekleştirdiğini, bu davranışların onun karakterinde derin izler bıraktığını savunmuştur. Hz. Muhammed'in ev hayatının tek bir istisnai durum haricinde herkese örnek teşkil edecek değerde olduğunu belirten Muir; Hz. Muhammed'i cinselliğe herkesten daha çok düşkün biri olarak lanse etmekte ve

"Hareminin sayısının herhangi bir Müslüman'a izin verilenden fazla olmasına rağmen yine de tatmin olmadığını ve nihayetinde evlatlığının eşini de 'ilahi emir' ile kendisine eş yaptığını" belirterek çok sert bir dille eleştirmektedir.[404] Aynı şekilde her fırsatta Hz. Muhammed'in şehvet düşkünü bir kimse olduğunu iddia eden Muir, Hz. Muhammed'in gençlik zamanlarını Hz. Hatice'ye sadık bir şekilde tek eşli olarak geçirdiğini göz ardı etmekte; ayrıca tüm bu evliliklerini 50 yaşından sonra yapmış olduğu gerçeğini de unutmuş görünmektedir.

[404] Muir, *a.g.e.,* c. IV, s. 309-311. (Muir burada, direkt olarak "yatağına aldı" tabirini kullanmaktadır.)

— SONUÇ —

Bu çalışmamızda, 19. Yüzyılda İslam dini ve peygamberi hakkında, orijinal İslam tarihi kaynaklarından faydalanarak ortaya koyduğu çalışma ve eserleriyle öne çıkan, İngiliz oryantalist Sir William Muir'in Hz. Muhammed'in doğumundan vefatına kadar geçen süreçte meydana gelen olaylar ve bu hususta aktarılan rivayetlere dair yorum ve iddialarını değerlendirmeye çalıştık. Oryantalizm'in sistemleştiği bu dönemde yaşamış olan Muir'in, çoğu hususta taraflı davrandığı, ancak kimi zaman farklı İslâmi kaynaklardan gelen rivayetler arasından daha sahih gördüğünü tercih etmek şeklinde bir metot izlediği görülmektedir. O, Arapça ana kaynakları kullanarak Hz. Muhammed'in hayatına dair İngilizce kaleme alınan ilk eseri ortaya koymuş olmasıyla Batı'da takdir toplamıştır. Aynı zamanda kapsamlı bir şekilde formüle ettiği hadis tenkit yöntemi ile rivayetleri tarihsel açıdan değerlendirerek, mantık çerçevesinde, sahih olanları zayıf ve uydurma olanlardan ayırmanın yollarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Muir'in eserini kaleme alırken faydalandığı İslam tarihi kaynaklarına dair yorum ve iddiaları incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlar şunlardır:

Muir, Kur'an'ı, siyer kaynakları arasında en güvenilir kaynak ve Hz. Muhammed'in kişilik özelliklerinin en önemli temsilcisi olarak görmüştür. Ancak onun, Kur'an'ın ilk andan itibaren muhafaza edilmiş olduğu hususundaki Müslüman bakış açısına olan benzer görüşünü, Kur'an'daki bilgilerin kaynağı hususunda koruyamadığı görülmektedir. O, Kur'an'ın tamamen Hz. Muhammed'in ağzından çıkan (insan kaynaklı) sözler olduğu iddiasını tereddütsüz bir şekilde savunmaktadır. Bir taraftan İslam'da kayda değer

bir şeyler olmadığını iddia ederken, diğer yandan Hıristiyanlığın refahı için İslam'ın mağlup edilmesi gereken bir düşman olduğuna inanmakta ve bu yönüyle kendi içerisinde çelişmektedir.

Muir, Hz. Muhammed'in hayatını yazacak olan bir kimsenin, tarihi gerçeklerle çocuksu hikâyeleri veya abartılı uydurmaları birbirine karıştırma riskiyle karşı karşıya olduğunu iddia etmekte ve her zaman ihtiyatlı davranması gerektiğini belirtmektedir. Onun, özellikle Hıristiyanlık dışı anlatılardaki yoruma açık ifadeleri seçerek eleştirmesi ve kimi zaman da reddetmesi, objektifliğini olumsuz yönde etkileyen bir husustur. Ayrıca, kimi zaman üstü kapalı, ancak çoğunlukla açık seçik bir şekilde Hıristiyanlığın en saf inanç sistemi olduğunu belirtmesi de, çalışmalarında bilimsel metodolojinin kullanımını kısıtlamaktadır.

Muir, hadis âlimlerini bir yandan yalnızca sened tenkidine önem vermeleri ve metin tenkidini es geçmeleri nedeniyle eleştirirken; diğer yandan rivayetin kabulü için senedinde yer alan raviler arasında "Lika" şartının yer alması gerektiğini öne sürmesiyle de dikkat çekmektedir.

Muir'e göre, Müslüman bakış açısıyla kaleme alınan İslâm tarihi eserlerinde, Hz. Muhammed'in muhalifleri aleyhinde yer alan rivayetlere ve Hz. Muhammed'i yücelten türden rivayetlere temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Aksi yöndeki rivayetlerin ise, varlıklarını koruyabilmeleri nedeniyle, sahih kabul edilebileceği görüşünü savunmaktadır. Eserine aldığı rivayetlerin seçiminde taraflı bir tutum sergileyen Muir'i, kendi düşünce yapısına en uygun olan rivayeti tercih ederken görmekteyiz. Diğer yandan, Hz. Muhammed ve peygamberliği hakkında olumsuz yorumda bulunabileceği bir rivayete rastlarsa, sahih olup olmadığına bakmaksızın direkt olarak bu rivayeti eserine almaktadır. Ancak, Hz. Muhammed hakkındaki olumlu rivayetleri göz ardı etmekte ve uydurma yahut masal olarak addedilebilmektedir.

Orta Çağ'da yaşayan âlimlerin Hz. Muhammed hakkındaki görüş ve iddialarının etkileri, Muir'in eserinde de kendisini göstermektedir. O, Hz.

Muhammed'in peygamberliğinin uydurma, vahiy sandığı şeyin kendi bilinçaltından gelen şeyler olduğu; kendi kendine konuştuğu, sara nöbetleri geçirdiği gibi onu küçük düşürmeye yönelik geçmişten gelen iddia ve iftiraları tekrarlamıştır. Bu yönüyle Muir'in, İslâm tarihine tamamen şüphe ile yaklaşma düşüncesi üzerine kurulmuş olan, temel Batılı tarih metodolojisini kullandığı görülmektedir.

Çalışmamızın, Muir'in, Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi yaşantısına dair rivayetler hakkındaki yorumlarına ve iddialarına yer verdiğimiz bölümünde; Muir'in, bu tür rivayetlerin, ravilerinin Hz. Muhammed'den yaşça küçük olduğu; Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi yaşantısında sıradan bir kimse olması nedeniyle halkın ilgisinin onun üzerinde yoğunlaşmadığı; üzerinden çok uzun zaman geçtikten sonra kayıt altına alındığı; çok sayıda olağanüstülük içerdiği vb. nedenlerle şüphe ile karşılanması gerektiği şeklindeki iddialarına yer verilmiştir.

Biz de bu döneme dair çoğu rivayetin problemli olduğunu kabul etmekte ve olağanüstülükler barındıran rivayetleri dışarıda tutmaktayız. Ancak, Muir'in, Hz. Muhammed'in, toplumun lideri konumundaki Abdulmuttalib'in torunu olması nedeniyle bile toplum açısından başlı başına ayrıcalıklı bir kimse olduğu gerçeğini göz ardı ettiğini de söylemeliyiz. Yalnızca bu nedenle dahi, doğumundan sonra ve dedesi ile amcasının yanında kaldığı zaman zarfında yaşananların kayıt altına alınmış olması pekâlâ mümkündür.

Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi hayatına dair rivayet edilen mucizevî olaylara genel olarak ilmi bir değeri olmadığı gerekçesiyle değinmekten kaçınan Muir'i, diğer yandan Hz. Muhammed'in dört yaşındayken yaşadığı rivayet edilen "şakk-ı sadr" hadisesini ise en ince ayrıntısıyla ele alırken görmekteyiz. Muir'in bu rivayeti uzun uzadıya değerlendirmesinin tek sebebi, Hz. Muhammed'in doğuştan bir epilepsi hastası olduğunu kanıtlamaktır. Böylece, Hz. Muhammed'in aldığı tüm ilahi vahiylerin ve yaşadığı

tecrübelerin bu "hastalığın" birer tezahürü olduğu iddiasını kanıtlamanın önünü açmış olacaktır.

Hz. Muhammed'in, 12 yaşındayken Busra istikametine düzenlenen ticari sefere amcası ile birlikte katılmasının da Muir için iyi bir malzeme olduğu görülmektedir. Bu husustaki rivayetlere büyük önem veren Muir, böylece İslam dininin sistemini tamamen bu yolculuklarda Hz. Muhammed tarafından yapılan gözlemlere dayandırmaya çalışmıştır. Ayrıca rahip Bahira kıssası da Muir için adeta bir can simidi mahiyetinde olmuştur. Kendisi bu hadiseyi, hiçbir sahih dayanağı olmadan, "İslam'ın Hz. Muhammed'e kim tarafından öğretildiğini kanıtlamak" için kullanırken; diğer yandan hadisenin Müslüman müellifler tarafından Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil olarak gösterilmesini de temelsiz bulduğunu belirtmektedir.

Hz. Muhammed'in hayatı boyunca sergilediği tüm olumlu çabaları ve bunlara dair rivayetleri kolaylıkla küçümsemek yahut bir kenara atmak için büyük çaba sarf eden Muir, Hz. Muhammed'in de üyesi olduğu Hilfu'l-Fudul'ün isminde yer alan *"Fudul"* kelimesini, gereksiz ve nafile gibi anlamlara gelen *"fuzuli"* şeklinde tanımlamayı uygun görmüştür.

Muir'in, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin Mekke döneminde meydana gelen olaylara dair görüşlerine yer verdiğimiz bölümde; onun bu dönemdeki hadiselere "peygamber olmayan bir kimse de toplum için çabalayabilir ve iyi işler yapabilir" şeklinde bir bakış açısıyla yaklaştığı ve nispeten olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir. Bu süreçte az sayıda kişinin Müslüman olduğunu belirten Muir, başarıyı Hz. Muhammed'in ve davasına katılan Müslümanların sayısının artmasında görmektedir. Ona göre, eğer sayıda bir artma yoksa burada bir başarıdan söz edilemez ve bu durum yeni inanç sisteminin Mekke'de tutunamadığını göstermektedir. Diğer yandan, Ninovalı Addas'ın Hz. Muhammed ile karşılaştıktan sonra Müslüman olması hikâyesini aktaran Muir, bu rivayetin, tam da Hz. Muhammed'in umutları tükenmişken meydana gelmiş olmasından dolayı mucizevî olduğu gerekçesiyle sonradan uydurulduğunu iddia etmektedir. Hâlbuki günlük hayatta

karşılaşılan en umutsuz durumlarda bile felaha ulaşılması sık rastlanılan bir durumdur. Muir en başından beri Hz. Muhammed'in, öğretilerini farklı zaman dilimlerinde karşılaştığı Hıristiyanlardan öğrendiği şeklinde bir ön kabule sahiptir ve bu rivayet onun ön kabulünü sarsmaktadır. Dolayısıyla, büyük bir ihtimalle Muir'in bu iddiasının nedeni, bu rivayette, bir Hıristiyan'ın Müslüman olması gibi kendince kabul edilemez bir durumun söz konusu olmasıdır. Oysa tarafsız bakılınca inanç sistemi tahrife uğramamış bir Hıristiyan'ın İslâm'ı benimsemesi de son derece doğaldır. Bu çerçevede, Hz. Muhammed ile Akabe'de görüşüp Müslüman olduktan sonra memleketlerine geri dönenlere "İslâm misyonerleri" sıfatını uygun görmesi de, onun İslâm tarihini ve olayları Hıristiyan bakış açısıyla yorumlama gayretini kanıtlar niteliktedir.

Sık sık çelişkili ifadelerini yakaladığımız Muir'i, Hz. Muhammed'in Yahudilik ve Hıristiyanlıktan etkilendiğini söylerken görmekteyiz. Diğer yandan, İslam'ın Medine'de hızla yayılmasının nedenlerini aktardıktan sonra, Yahudilerin yıllardır böyle bir dönüşümü gerçekleştirememe nedeni olarak ise, Yahudiliğin Araplar açısından yabancı kökenli bir din olması ve Arap putperestliği ile ortak değerlere sahip olmamasını göstermektedir. Dolayısıyla eğer Hz. Muhammed gerçekten Yahudilikten etkilenerek bu yeni dini ortaya koymuş olsaydı, Yahudilerin daha önce de halkı bu derece etkileyebilmesi gerekirdi.

Muir, Hz. Muhammed ve Müslümanların ilk etapta Mekkelilere karşı sergiledikleri hoşgörülü tavrın, güçsüzlüklerinden kaynaklandığını; ileride kazanacakları zaferler sonucunda alacakları intikamların hayali ile tüm olumsuzluklara sabrettiklerini belirtmektedir. "Neticede, Medine'de Hz. Muhammed'in kılıcı neredeyse hiç kınında durmamıştır." diyerek bunu temellendirmeye çalışmıştır.

Muir'in, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ve vahyin kaynakları hakkındaki görüşlerine yer verdiğimiz bölümde; Hz. Muhammed'in İslâm'dan önceki tek tanrılı dinlerin inançlarını kendi bilinçaltında kurgula-

dığı şeylerle birleştirmesi sonucunda İslâm'ı ortaya koyduğu; dolayısıyla İslâm'ın, sahte bir peygamberin sahte dini olduğu iddiasını savunduğu görülmektedir. O, Arapları putperestlikten uzaklaştırmak için çabalaması açısından Hz. Muhammed'in olumlu bir örnek olduğunu kabul eder, ancak okuyucunun etkilenmemesi için vakit kaybetmeden onu, Hz. İbrahim gibi toplum nezdinde saygın kimselerin isimlerini kullanarak çıkar sağlamaya çalışan sahte bir peygamber ilan etmekten de geri durmaz. Nitekim her rivayete, görüşlerine dayanak olarak kullanma arzusu ile farklı anlamlar veren Muir, Hz. Aişe'nin "Onun ahlâkı Kur'an'dı" şeklindeki rivayetini de, Kur'an'ın, Hz. Muhammed tarafından yazılan bir kitap; Kur'an ayetlerinin de Hz. Muhammed'in tasalı zihninin ve dertli yapısının ürünü olan coşkulu ve şiirsel cümleler olduğu iddiasını temellendirmede kullanmıştır. Dolayısıyla, Muir'in, bu eserinde Kur'an'daki ayetleri ve ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Muhammed hakkında yer alan rivayetleri doğru bir şekilde anladığı söylenebilse de, bunları doğru bir şekilde kullandığını söylemek mümkün değildir.

Muir'in, Hz. Muhammed'in siyasi ve askeri faaliyetleri hakkındaki görüşlerinde yer verdiğimiz bölümde; onu -savaşları genellikle hangi tarafın başlattığını gayet iyi biliyor olmasına rağmen- bu tür faaliyetleri Müslümanların intikam hırsı ve ganimete düşkünlükleri gibi saiklerle açıklamaya çalışırken görmekteyiz. O, Batılıların "cihadist İslam" modelini esas almakta ve Müslümanların kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden kimselerle iyi ilişkiler kurduklarını, aksi takdirde ise tüm bağları koparmaktan ve savaş ilan etmekten geri durmadıklarını iddia etmektedir. Bu çerçevede Muir'in, ele aldığı Batn-ı Nahle olayını, Müslümanların haram aylar ve insan hayatı gibi kutsal değerleri dikkate almadığı, çıkarları uğruna kural tanımadan hareket ettiği; Bedir savaşını, ganimet arzusuyla düzenlenmiş bir sefer; Uhud savaşının kaybedilmesini, Hz. Muhammed'in sözlerinin yalan olduğunu kanıtladığı; Hudeybiye antlaşmasını, İslam'ın yayılması ve siyasi çıkarlar uğruna esas düşünceleri gizlemenin mübah olmasının bir örneği şeklinde yorumladığı görülmektedir.

Dürüst ve tarafsız bir tarihçinin, Hz. Muhammed'in iyi yönlerinin yanı sıra karanlık yönlerini de ortaya koyması gerektiğini belirten Muir'i, ne yazık ki Hz. Muhammed'in "iyi yönlerini" aktaran rivayetlere daima şüpheyle yaklaşırken görmekteyiz. Bilimsel olan yaklaşım, tüm rivayetleri aktardıktan sonra bir tercih yapmaktır. Oysa Muir'in yorum ve iddiaları dikkatle incelendiğinde, onun direkt kendi ön kabulüne en uygun gördüğü rivayeti tercih ettiği ve çoğu zaman tek bir yorum üzerine saplandığı görülmektedir. O, Hz. Muhammed'in Yahudi kabileleriyle ilişkilerini, farklı dine karşı bir hoşgörüsüzlük olarak telakki etmekte; ayrıca diğer din mensuplarının her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya oldukları iddiasında bulunmaktadır. Bu çerçevede ele aldığı Benî Kurayza gazvesinde ise, Benî Kurayza'nın, tüm yaptıklarına rağmen yine de kendilerine, kutsal kitaplarındaki ceza hükümlerinin uygulandığı gerçeğini göz ardı etmektedir. Neticede bu karara Yahudiler bile itiraz etmemişken, Muir'in bu olayı bu derece diline dolaması düşündürücüdür.

Muir'in, Hz. Muhammed'in çok eşliliği ve evlilikleri hakkındaki görüşlerine yer verdiğimiz son bölümde ise; onun, geleneksel Hıristiyan savunmacısı tutumunu devam ettirerek, Hz. Muhammed'i şehvet düşkünü ve kişisel çıkarları için vahiy uydurmaktan imtina etmeyen birisi olarak göstermeye çalıştığını görmekteyiz.

Muir'in ifadelerinde Hz. Muhammed daima Hıristiyanlık ile Yahudilik öğretileri arasında mekik dokuyan bir kimse olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, başlangıçta Hıristiyanlığa yakın olarak gördüğü Hz. Muhammed'i, çok eşliliği nedeniyle daha sonra Yahudilerin kral peygamberlerine benzetmiştir.

Muir'in iddia ve iftiralarından yalnızca Hz. Muhammed değil, eşleri de nasibini almıştır. Bu çerçevede, üstü kapalı bir şekilde İfk hadisesinin Hz. Aişe'ye karşı haklı bir tutum olduğunu savunmuş; İslam'da dört şahit bulunmadığı sürece olayların çözümsüz kalacağı iddiasını öne sürmüştür. Bunun yanı sıra, Hz. Muhammed'in, küçük yaştaki Hz. Aişe ile evliliğini Batı

değerlerini temel alarak eleştirmesine rağmen, Hz. Zeyneb ile evliliğini Arap geleneklerine aykırılığı açısından eleştirmesi de yine bilimselliğe aykırı bir yaklaşım olarak göze batmaktadır.

Sonuç olarak, Muir'in, bilimsellik açısından da olsa, İslâm'ı Müslüman perspektifinden görme fırsatını kaçırdığı; bunun yerine Orta Çağ'ın tutumlarını metodoloji olarak devam ettirdiği görülmektedir. Onun İslâm'a bakışı tipik bir gelenekçi Hıristiyan gibidir ve şüphesiz ki bu durum onun akademik kimliğine olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Diğer yandan, Muir'in söylediği her şeyi, yaptığı her yorumu, "önyargılı yaklaşım" diyerek geleneksel reddiye üslubuyla dışlamanın da Müslümanların zihin dünyasına bir şey katmayacağını belirtmemiz gerekmektedir.

Kimi zaman yapılan yorumların isabetsiz olmasının nedeni; rivayetlerin tetkikinin ve tenkidinin Müslümanlar tarafından yeterince anlaşılır bir şekilde yapılmaması olabilir. Rivayetlerdeki bu karmaşıklık dolayısıyla Muir, kendisine "Hz. Muhammed'in aleyhindeki rivayetler doğru olabilir; ama lehindeki ve onu yücelten türdeki rivayetlere, özellikle takipçileri tarafından uydurulmuş olma ihtimaline karşın, temkinli yaklaşılması gerekmektedir" şeklinde bir metodoloji belirlemiş ve görüşlerini bu doğrultuda sunma yoluna gitmiştir. Ancak bu tutumun genele yayılması, metodolojinin kötüye kullanılmasına neden olmuştur.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz üzere, İslâm dünyasının, kendisini ve rivayetlere yaklaşımını bir oryantalist gözüyle olmasa da en azından daha bilimsel bir şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. İslâm dünyası ancak böyle bir yöntem takip ederse, mensubiyetlerin zincirlerinden kurtulup zihnini özgür bırakırsa, karşıtlarının düşünce ve hedeflerini kavrayabilir ve kendi kimliğini daha net ve bilimsel bir şekilde ortaya koyabilir. Her ne kadar Muir olumsuz kanaatini kanıtlamak için bu yola başvurmuş olsa da, bir Müslüman için "eleştiri", "inkâr" demek değil; sadece sahih olana ulaşma çabasıdır ve olaylara ancak böyle yaklaşılırsa gelişim/ilerleme mümkün olur. Böylece, Hz. Muhammed'i göklere çıkarmak ve ulaşılamaz bir pey-

gamber olarak görmektense; her haliyle ve her sözüyle örnek olabilecek ve örnek alınabilecek nitelikte bir şahıs olduğu gerçeğiyle hareket ederek, onu her çağdaki insan için "ulaşılabilir" bir model olarak sunabilmek mümkün olur.

– KAYNAKÇA –

Kur'an-ı Kerim

Ak, Murat, "Doğu-Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi'nin Batı'yı Tanıma Çabasına Bir Bakış", *Marife Dergisi*, Yıl: 6, Sy. III, Konya 2006, s. 247-267.

Algül, Hüseyin, "Ficâr", *DİA*, c.XIII, İstanbul 1996, s. 52.

Algül, Hüseyin, "Mute Savaşı", *DİA*, c. XXXI, İstanbul 2006, s. 386.

Buaben, J. M., *Image of the Prophet Muhammad in the West: a study of Muir, Margoliouth and Watt*, The Islamic Foundation, Leicester-UK 1996.

Bulut, Ali, "Cahiliye Şiirinde Bazı Dini Motifler", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2005, Sy. XVIII-XIX, s. 215.

Bulut, Yücel, "Oryantalizm", *DİA*, c. XXXIII, İstanbul 2007, s. 428.

Bulut, Yücel, "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Marife Dergisi,* Konya 2002, Sy. III, s. 28.

Bulut, Yücel, *Oryantalizmin Kısa Tarihi,* Küre Yayınları, İstanbul 2004.

Cerrahoğlu, İ., "Oryantalizm: Batıda Kur'an ve Kur'an Çalışmaları Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1989, Sy. XXXI, s. 96.

Cerrahoğlu, İ., "Garânîk", *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996, s. 361-365.

Çağrıcı, Mustafa, "Arap: İslâm'dan Önce Araplarda Din", *DİA*, İstanbul 1991, c. III, s. 316.

Davutoğlu, Ahmet, "Batıdaki İslâm Çalışmaları Üzerine", *Marife Dergisi*, Oryantalizm Özel Sayısı, Konya 2002, s. 42-43.

Daniel, Norman, *Islam and the West,* Edinburgh University Press, Edinburgh 1980.

el-Azamî, M. Mustafa, "Buhârî", *DİA,* İstanbul 1992, c. VI, s. 370.

el-Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî: Hz. Peygamber'in Savaşları*, thk. Marsden Jones, trc. Prof. Dr. Musa K. Yılmaz, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2016.

Fayda, Mustafa, “Aişe”, *DİA,* İstanbul 1989, c. II, s. 201-202.

Fayda, Mustafa, “Batn-ı Nahle Seriyyesi”, *DİA,* İstanbul 1992, c. V, s. 203.

Fayda, Mustafa, “Bedir Gazvesi”, *DİA,* İstanbul 1992, c. V, s. 325-327.

Fayda, Mustafa, “Bey’atürrıdvan”, DİA, İstanbul 1992, c. VI, s. 39.

Gibb, Hamilton A.R., *Mohammedanism,* Oxford Univeristy Press, New York 1962.

Görmez, Mehmet, “Klasik Oryantalizm’i Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine”, *İslâmiyat,* Yıl: 3, Sy. I, Ankara 2000, s. 27-29.

Gözütok, Kemal, *Oryantalistlerin Kur’an Tarihine Bakışları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

Guenther, Alan, “Response of Sayyid Ahmad Khān to Sir William Muir’s Evaluation of Hadīth Literature”, *Oriente Moderno*, 2002, Sy. XXI, s. 230.

Guenther, Alan, *The Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888,* “Interaction of Sir Sayyid Ahmad Khān and Sir William Muir on Hadīth Literature, McGill University, Montreal 1997.

Gündüz, Şinasi, “Misyonerlik”, *DİA*, İstanbul 2005, c. XXX, s. 193.

Hakyemez, Cemil, “Oryantalistlere Göre Hz. Muhammed”, *İslâmi İlimler Dergisi*, Yıl: 1, Sy. I, Bahar, Ankara 2006, s. 163.

Hamidullah, M., Avcı, C., “Uhud Gazvesi”, *DİA*, İstanbul 2012, c. XLII, s. 57.

Hamidullah, M., “Hayber”, *DİA,* İstanbul 1998, c. XVII, s. 20-22.

Hamidullah, M., “Zeyneb bint Cahş”, *DİA,* İstanbul 2013, c. XLIV, s. 357.

Hamidullah, M., “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA,* İstanbul 1998, c. XVIII, s. 299.

Harman, Ömer Faruk, “Yuhanna ed-Dımaşkî”, *DİA*, İstanbul 2013, c. XLIII, s. 581.

Harman, Ömer Faruk, “Dalalet”, *DİA,* İstanbul 1993, c. VIII, s. 427.

Hourani, Albert Habib, *Europe and the Middle East,* Macmillan Press, London, UK 1980.

İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, trc. Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2016, 4 c.

İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebîr*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanci, Mısır 2001, çev. Prof. Dr. Musa Kazım Yılmaz, Siyer Yayınları, İstanbul 2015, 11 c.

Kapar, Mehmet Ali, "Kus b. Saide", DİA, İstanbul 2002, c. XXVI, s. 460.

Korintlilere Mektup I.

Kotan, Şevket, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yay., İstanbul 2001.

Kremer, Alfred V., *History of Muhammad's Campaigns by Ebû Abdallah Muhammad Omar al-Waqidi,* Maulana Abul Kalam Azad Arabic And Persian Research Institute, Rajashtan, India 1856.

Lyall, Sir Charles J., "Sir William Muir", Journal of the Royal Asiatic Society, London 1905.

MEB İslâm Ansiklopedisi, "Mukaddime", Milli Eğitim Basımevi, c. I, İstanbul 1978.

Muir, Sir William, *Addresses Made in the North-West Provinces,* Governmental Central Branch Press, Simla, INDIA 1876.

Muir, Sir William, *The Life of Mahomet: and History of Islam, to the Era of the Hegira*, London Cornhill, 1858, 4 c.

Öz, Şaban, "On the Texts of Mythology in Sirah Literature", *ASD: Journal of Academic Sirah* 1 (January 2020), s.2-20.

Özkuyumcu, Nadir, "Nadîr", *DİA,* İstanbul 2006, c. XXXII, s. 276.

Özsoy, Nuriye, *Der Islam Dergisinde Yayımlanan 112. El-İhlas Suresiyle İlgili Makaleler Örnekliğinde Oryantalistik Kur'an Araştırmalarının Değer-*

lendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Powell, Avril A., "Muir, William", *Dictionary of National Biography,* New York 1912, c. II, s. 659-661.

Said, Edward, *Şarkiyatçılık,* çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul 2013.

Sarıçam, İ., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yay., Ankara 2001.

Savaş, Rıza, "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* İzmir 1995, Sy. IX, s. 139-144.

Sinanoğlu, Mustafa, "Tecelli", *DİA,* İstanbul 2011, c. XL, s. 245.

Smith, George, *Dictionary of National Biography,* "Muir, William", Oxford University Press, Oxford, UK 1912, c. II, s. 659-661.;

Sprenger, Aloys, *The Life of Mohammad, from Original Sources,* Presbyterian Mission Press, Allahabad 1851.

Uraler, Aynur, "Mariye", *DİA,* İstanbul 2003, c. XXVIII, s. 63.

Watt, W. M., *Muhammad: Prophet and Statesman,* Oxford University Press, London, UK 1961.

Woodhead, Christine, "Muir", *DİA,* İstanbul 2006, c. XXXI, s. 94.

Yavuz, Hilmi, *Modernleşme, Oryantalizm ve İslâm,* Boyut Kitapları, İstanbul 1988.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Abdülmesih b. İshak el-Kindî", *DİA,* İstanbul 2002, c. XXVI, s. 38-39.

Zakzûk, M. H., *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması*, trc. Abdülaziz Hatip, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006.

"William Muir"; *New World Encyclopedia,* (Çevrimiçi)

http://www.newworldencyclopedia.org/p/index.php?title=William_Muir &oldid=985644 (5 Aralık 2017).

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER